



STRATEGIJA RAZVOJA TURIZMA UNSKO-SANSKOG KANTONA

**STRATEŠKA PLATFORMA
NACRT**

APRIL 2024. GODINE

Nosilac izrade:

- Ministarstvo privrede Unsko-sanskog kantona

Ekspertni tim:

- Armin Kardašević, Ministarstvo privrede USK
- Almir Smajić, Ministarstvo privrede USK
- Sabina Felić, Ministarstvo privrede USK
- Una Redžić, Ured Vlade USK
- Almir Peštek, Ekonomski fakultet Univerziteta u Sarajevu
- Amra Banda, Prirodno-matematički fakultet Univerziteta u Sarajevu
- Nijaz Avdukić, Federalni zavod za programiranje razvoja

Učesnici radnih grupa:

- Ada Lipovača, JTB Group doo, Bihać
- Admira Alijagić, Nacionalni park Una, Bihać
- Adnan Družić, Bosanski Petrovac
- Adnan Mekić, Turistički klaster Una-Sana, Bihać
- Almir Kurtović, Turistička zajednica grada Bihaća, Bihać
- Almira Halilović, Kraljevac doo, Ključ
- Amarildo Mulić, JP Nacionalni park Una, Bihać
- Armin Vučkić, Hotel Ključ, Ključ
- Azra Handukić, Turistička zajednica grada Bihać, Bihać
- Azra Kujundžić, Općina Ključ, Ključ
- Damir Kekić, Centar za kulturu, obrazovanje i informisanje, Bosanska Krupa
- Davor Midžić, JU Muzej Unsko-sanskog kantona, Bihać
- Denis Džajić, Klub adrenalinskih sportova KAS, Bosanska Krupa
- Dino Bešlagić, Zeleni otoci, Bosanska Krupa
- Džejlana Bešlagić, Zeleni otoci, Bosanska Krupa
- Edin Seferović, KES Condor, Sanski Most
- Elvedin Miljković, Općina Velika Kladuša, Velika Kladuša
- Elvira Fileković, Turistički klaster Una-Sana, Bihać
- Enes Arapović, Obrtnička komora USK, Bihać
- Ermin Beganović, Centar za kulturu i turizam, Cazin
- Ernes Halilović, Grad Bosanska Krupa, Bosanska Krupa
- Esmir Koljić, Ključka kula doo, Ključ
- Fikret Midžić, Bihać
- Halid Makić, Biotehnički fakultet u Bihaću, Bihać
- Haris Puškar, JU Centar za kulturu i turizam, Cazin
- Himzo Mulahalilović, Udruženje sportskih ribolovaca Una, Bihać
- Husein Mekanović, Općina Velika Kladuša, Velika Kladuša
- Ilfad Eminić, Općina Bužim, Bužim
- Irma Murtić, JTB Group doo, Bihać
- Jasmina Džigumović, JU Razvojna agencija USK, Bihać
- Jasmina Zulić-Čirkinović, Turistička zajednica grada Bihać, Bihać
- Lejla Šertović, Ured Vlade USK
- Mersija Talić, Ministarstvo za građenje, prostorno uređenje i zaštitu okoliša USK, Bihać
- Midhada Midžić, Zavod za zaštitu kulturnog nasljeđa USK, Bihać
- Mirela Kljajić-Dervić, Ekonomski fakultet u Bihaću, Bihać
- Mirsad Avdić, Udruženje sportstkih ribolovaca Una, Bihać
- Muhamed Handaganić, Stovrela, Cazin

- Naida Hadžimulić, JTB Group doo, Bihać
- Neir Gašić, Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta USK, Bihać
- Nermin Mašinović, Općina Velika Kladuša, Velika Kladuša
- Nermina Alibegović, Ured Vlade USK, Bihać
- Nurudin Osmanović, Planinarsko društvo Plješevica, Bihać
- Rasima Bobić, Ministarstvo za poljoprivredu, vodoprivredu i šumarstvo USK, Bihać
- Sabina Bišćević, Zavod za zaštitu kulturnog nasljeđa USK, Bihać
- Sabina Musić, JU Nacionalni park Una, Bihać
- Sakib Alijagić, Grad Bihać, Bihać
- Samir Japić, Udruženje Avantura, Cazin
- Sanda Redžić, Federalno ministarstvo okoliša i turizma, Sarajevo
- Sanela Sabljaković, Privredna komora USK, Bihać
- Sara Abdagić, JU Centar za kulturu i turizam, Cazin
- Selma Nadarević Kličić, JU Centar za kulturu i turizam, Cazin
- Selma Šumar, Ekonomski fakultet u Bihaću, Bihać
- Senad Novkinić, Ministarstvo privrede USK, Bihać
- Šeherzada Begić, Ministarstvo za građenje, prostorno uređenje i zaštitu okoliša, Bihać
- Tarik Halkić, JU Centar za kulturu, obrazovanje i informisanje, Bosanska Krupa
- Zilha Jusić, Hotel Kostelski buk, Bihać

POPIS TABELA, SLIKA I PRILOGA.....	5
POPIS POJMOVA	7
UVOD.....	8
METODOLOŠKI PRISTUP.....	9
STRATEŠKA PLATFORMA.....	10
1. SITUACIONA ANALIZA – ANALIZA TURISTIČKO-RESURSNE OSNOVE	10
A. Analiza interesnih grupa za razvoj turističke destinacije	10
B. Pokazatelji turističkih kretanja u USK	18
C. Pregled i valorizacija prirodnog nasljeđa USK.....	38
D. Pregled i valorizacija kulturno-historijskog nasljeđa USK.....	46
E. Ljudski resursi u turizmu i ugostiteljstvu USK	54
F. Turistička infrastruktura i suprastruktura USK.....	62
G. Pregled portfolija turističkih proizvoda USK.....	75
2. SWOT MATRICA	79
3. STRATEŠKI FOKUSI.....	82
4. VIZIJA I STRATEŠKI CILJEVI RAZVOJA TURIZMA.....	84

POPIS TABELA, SLIKA I PRILOGA

- Tabela 1 – Ključne interesne grupe u razvoju turizma USK
- Tabela 2 – Profil ispitanika, interesne grupe, N=258
- Tabela 3 – Ocjena elemenata turističke ponude i destinacije USK, N=258
- Tabela 4 – Ocjena mogućnosti razvoja specifičnih turističkih proizvoda, N=258
- Tabela 5 – Pregled broja dolazaka po gradovima/općinama USK, 2014.-2022. godina
- Tabela 6 – Pregled broja noćenja po gradovima/općinama USK, 2014.-2022. godina
- Tabela 7 – Top 10 zemalja iz kojih dolaze turisti u USK, 2022. godina
- Tabela 8 – Top regije iz kojih dolaze turisti u USK, 2022. godina
- Tabela 9 – Pregled broja ležajeva u USK i iskorištenosti kapaciteta, 2014.-2022. godina
- Tabela 10 – Kapaciteti turističkih objekata u USK, decembar 2022. godine
- Tabela 11 – Struktura turističkih objekata u USK, 2024. godina
- Tabela 12 – Broj dolazaka prema vrsti smještajnih objekata, 2014.-2022. godina
- Tabela 13 – Učešće smještajnih objekata u ukupnom broju dolazaka, 2014.-2022. godina
- Tabela 14 – Broj noćenja prema vrsti smještajnih objekata, 2014.-2022. godina
- Tabela 15 – Učešće smještajnih objekata u ukupnom broju noćenja, 2014.-2022. godina
- Tabela 16 – Nacionalni spomenici Bosne i Hercegovine u općinama i gradovima USK
- Tabela 17 – Spomenici iz perioda NOB-a na području USK
- Tabela 18 – Memorijalni spomenici i spomen obilježja žrtava rata (1992. – 1995) na području USK
- Tabela 19 – Ukupan broj zaposlenih u USK, 2017.-2022. godina
- Tabela 20 – Ukupan broj zaposlenih u KD području I u USK, 2017.-2022. godina
- Tabela 21 – Ukupan broj zaposlenih u KD području N u USK, 2017.-2022. godina
- Tabela 22 – Prosječna isplaćena mjesečna neto plaća u USK, 2017.-2022. godina
- Tabela 23 – Prosječna Prosječna isplaćena mjesečna neto plaća u KD području I i N u USK, 2017.-2022. godina
- Tabela 24 – Broj srednjih škola, programa/zanimanja za turizam i ugostiteljstvo i broj učenika u USK
- Tabela 25 – Institucije/organizacije koje izvode programe neformalnog obrazovanja za turizam i ugostiteljstvo ili programe prekvalifikacije/dokvalifikacije i broj polaznika u USK
- Tabela 26 – Broj upisanih studenata na smjer Menadžment i marketing u turizmu na Ekonomskom fakultetu Univerziteta u Bihaću, ak. god. 2023/2024 godina u USK
- Tabela 27 – Registrirani poslovni subjekti u KD području I (55 Smještaj) u USK, 2017.-2022. godina
- Tabela 28 – Registrirani poslovni subjekti u KD području I (56 Djelatnosti pripreme i usluživanja hrane i pića) u USK, 2017.-2022. godina
- Tabela 29 – Registrirani poslovni subjekti u KD području N (79 Putničke agencije, organizatori putovanja, turoperatori i ostale rezervacijske usluge te djelatnosti u vezi s njima) u USK, 2017.-2022. godina
- Tabela 30 – Ukupan broj registriranih poslovnih subjekata u USK, 2017.-2022. godina
- Tabela 31 – Ukupan broj registriranih poslovnih subjekata u KD području I u USK, 2017.-2022. godina
- Tabela 32 – Ukupan broj registriranih poslovnih subjekata u KD području N u USK, 2017.-2022. godina
- Tabela 33 – Ostvareni promet registriranih poslovnih subjekata u KD području I (55 Smještaj) u USK, 2017.-2022. godina
- Tabela 34 – Ostvareni promet registriranih poslovnih subjekata u KD području I (56 Djelatnosti pripreme i usluživanja hrane i pića) u USK, 2017.-2022. godina
- Tabela 35 – Ostvareni promet registriranih poslovnih subjekata u KD području N (79 Putničke agencije, organizatori putovanja, turoperatori i ostale rezervacijske usluge te djelatnosti u vezi s njima) u USK, 2017.-2022. godina
- Tabela 36 – Sistem turističkih proizvoda USK
- Tabela 37 – SWOT matrica USK

Tabela 38 – Dugoročni ciljevi razvoja turizma

Tabela 39 – Strateški fokusi i strateški cilj razvoja turizma u USK

Tabela 40 – Indikatori uticaja po strateškim ciljevima

Slika 1 – Ukupan broj dolazaka po kantonima u FBiH, 2014.-2022. godina

Slika 2 – Ukupan broj noćenja po kantonima u FBiH, 2014.-2022. godina

Slika 3 – Učešće USK u turističkim kretanjima u FBiH, 2014.-2022. godina

Slika 4 – Učešće USK u turističkim kretanjima u BiH, 2014.-2022. godina

Slika 5 – Trendovi razvoja turizma (broj dolazaka) u USK, FBiH i BiH, 2014.-2022. godina

Slika 6 – Trendovi razvoja turizma (broj noćenja) u USK, FBiH i BiH, 2014.-2022. godina

Slika 7 – Broj dolazaka i noćenja turista u USK, 2014.-2022. godina

Slika 8 – Broj dolazaka turista u USK, 2014.-2022. godina

Slika 9 – Broj noćenja turista u USK, 2014.-2022. godina

Slika 10 – Broj dolazaka i noćenja domaćih turista u USK, 2014.-2022. godina

Slika 11 – Broj dolazaka i noćenja stranih turista u USK, 2014.-2022. godina

Slika 12 – Prosječno zadržavanje turista u USK, 2014.-2022. godina

Slika 13 – Prosječno zadržavanje domaćih turista u USK, FBiH i BiH, 2014.-2022. godina

Slika 14 – Prosječno zadržavanje stranih turista u USK, FBiH i BiH, 2014.-2022. godina

Slika 15 – Ukupan broj dolazaka turista u USK po mjesecima, 2014.-2022. godina

Slika 16 – Ukupan broj noćenja turista u USK po mjesecima 2014.-2022. godina

Slika 17 – Broj ležajeva u USK, 2014.-2022. godina

Slika 18 – Pregled učešća smještajnih objekata u ukupnom broju dolazaka, 2014.-2022. godina

Slika 19 – Pregled učešća smještajnih objekata u ukupnom broju noćenja, 2014.-2022. godina

Prilog 1 – Detaljni pregled statistika turizma USK, 2014.-2022. godina

POPIS POJMOVA

Aritmetička sredina/prosječna vrijednost	Suma svih vrijednosti u skupu rezultata podijeljena sa ukupnim brojem rezultata.
Destinacija	Destinacija je mjesto posjećeno tokom putovanja (Izvor: UNWTO)
Destinacijski menadžment	Destinacijski menadžment se odnosi na koaliciju organizacija i interesa u cilju ostvarenja zajedničkog cilja. (Izvor: UNWTO)
DMO	Organizacija za upravljanje destinacijom (engl. Destination management organization) vodi i koordinira aktivnosti u okviru zajedničke strategije. Iako destinacijske organizacije tipično preduzimaju marketinške aktivnosti, one su strateški lider u razvoju destinacije. (Izvor: UNWTO)
Emitivni turizam	Emitivni turizam (engl. Outbound) uključuje turistička putovanja rezidenata u druge zemlje, npr. državljani BiH koji putuju u EU. (Izvor: UNWTO)
Incoming agencije	Agencije koje nude turističke proizvode za nerezidente.
Indikator	Vrsta i stepen promjena koje se ostvaruju kroz realizaciju mjera, programa i projekata, a služe kao kvalitativni i kvantitativni pokazatelji nivoa ostvarivanja ciljeva.
Interesne grupe	Interesne grupe (engl. Stakeholders) su sve grupe pojedinaca i/ili institucija koje imaju direktan ili indirektan interes za razvoj.
Medijan	Vrijednost koja se nalazi tačno u sredini u nizu rezultata poredanih po veličini.
Mjera	Mjere su skupovi srodnih sadržajnih elemenata u okviru jednog područja djelovanja, a kojima se vrši detaljnija razrada prioriteta.
Mod	Vrijednost podatka koji se najčešće ponavlja.
Održivi turizam	Turizam koji uzima u obzir trenutne i buduće ekonomske, društvene i okolinske uticaje, brine se o potrebama posjetilaca, sektora, okoline i zajednice. (Izvor: UNWTO)
Prioritet	Prioritet označava ključna polja i smjerove djelovanja za postizanje strateškog cilja u okviru strategije razvoja.
Projekat	Projekat je sredstvo organizovanja međusobno povezanih aktivnosti u redosljed kako bi se ostvarili unaprijed zadani ciljevi u određenom vremenskom razdoblju i finansijskom okviru uz jasno definisane odgovornosti provođenja.
Receptivni turizam	Receptivni turizam (engl. Inbound) uključuje turiste nerezidente koji borave u određenoj zemlji, npr. državljani EU koji dolaze u BiH. (Izvor: UNWTO)
Specifični oblici turizma	Specifični oblici turizma (engl. Special interest tourism) su oblici turizma u kojima dominira motiv putovanja vezan za specifičan interes, struku ili hobi turista. (Izvor: UNWTO)
Standardna devijacija	Prosječno odstupanje podataka od aritmetičke sredine.
Strateški cilj	Strateški cilj predstavlja ono što se želi postići u planskom periodu, odnosno predstavlja oblast unutar koje postoji nužnost djelovanja.
SWOT analiza	SWOT je skraćenica za snage, slabosti, prilike i opasnosti (engl. Strengths, weaknesses, opportunities and threats) i odnosi se na strukturisani planski metod koji evaluira ova četiri elementa.
Turista	Turista je svaka osoba koja u mjestu izvan svog prebivališta, provede najmanje jednu noć u ugostiteljskom ili drugom objektu za smještaj turista, radi odmora ili rekreacije, zdravlja, studija, sporta, religije, porodice, poslova, javnih misija ili skupova. (Izvor: Agencija za statistiku BiH)
Turizam	Turizam je aktivnost osoba koje putuju i borave u mjestima izvan svoje uobičajene sredine, ne duže od jedne godine, u bilo koje svrhe uključujući poslovne, razonodu ili bilo koju ličnu svrhu, osim u svrhu zapošljavanja kod poslovnog subjekta sa sjedištem u mjestu posjeta. (Izvor: Agencija za statistiku BiH)
Vizija	Zajednička perspektiva aktera o tome šta se želi uraditi u dugoročnom periodu.

UVOD

U cilju pozicioniranja Unsko-sanskog kantona (USK) kao konkurentne turističke destinacije na svjetskom tržištu, Ministarstvo privrede Unsko-sanskog kantona (u daljem tekstu: Ministarstvo) radi na unapređenju sektora turizma, razvoju inovativnih turističkih proizvoda, poboljšanju pristupa finansijama za turističke biznise, harmoniziranju politika i propisa u oblasti turizma, kontinuiranom unapređenju pristupa razvoja održivog turizma s ciljem privlačenja turista i brendiranju i promociji USK kao turističke destinacije.

Imajući u vidu navedene ciljeve i principe održivog razvoja, te nastojanje za dugoročnim povećanjem kvaliteta života lokalnog stanovništva, povećanjem broja posjeta, povećanja turističke potrošnje i ukupnog razvoja turizma i povezanih djelatnosti pristupilo se izradi sektorske strategije turizma.

Ciljevi Strategije razvoja turizma Unsko-sanskog kantona (Strategija) se odnose na sljedeće:

- oblikovanje jasne vizije razvoja turizma,
- definisanje strateških pravaca razvoja održivog turizma, a koje su u funkciji ostvarenja vizije,
- podsticanje unapređenja, razvoja i održavanja turističke infrastrukture,
- podsticanje procesa unapređenja i razvoja integrisane turističke ponude USK kao turističke destinacije,
- generisanje ideja za inovaciju postojećih i razvoj novih turističkih proizvoda i paketa,
- stvaranje pretpostavki za uspješno tržišno pozicioniranje USK kao turističke destinacije,
- definisanje projekata čija bi realizacija omogućila stvaranje željene konkurentne pozicije USK kao turističke destinacije.

U skladu s postavljenim ciljevima strateški dokument će predstavljati cjelovit konceptijski okvir i operativni program za djelovanje svih interesnih grupa i za donošenje odluka lokalnih, turističkih i drugih ekonomskih subjekata u upravljanju turizmom Kantona.

METODOLOŠKI PRISTUP

Vlada USK je na sjednici održanoj dana 12.05.2022. donijela Odluku o izradi Strategija razvoja turizma USK 2022.-2027. godine. Strategija razvoja turizma je sveobuhvatan dokument o srednjoročnom razvoju turističke privrede u skladu sa ukupnim ekonomskim, socijalnim, ekološkim i kulturno-historijskim razvojem USK, sa osnovnim ciljevima i vizijom razvoja turizma USK i služi kao polazna osnova za izradu ostalih planskih dokumenata u turizmu, a u skladu sa Strategijom razvoja USK 2021.-2027. godine (Službeni glasnik USK broj 35/21). Strategija uvažava prioritete i razvojne pravce definisane u drugim relevantnim strateškim i razvojnim dokumentima Federacije BiH (FBiH), USK i lokalnih zajednica.

Strategija je izrađena u skladu sa Zakonom o razvojnom planiranju i upravljanju razvojem u Federaciji BiH (Službene novine Federacije BiH broj 32/17) kao i članom 3. Uredbe o izradi strateških dokumenata u Federaciji BiH (Službene novine Federacije BiH broj 74/19 i 2/21). Operativni proces izrade Strategije koordinira i vodi Ministarstvo privrede Unsko-sanskog kantona (u daljem tekstu Ministarstvo privrede USK), dok se kroz rad Partnerske grupe osiguralo učešće nadležnih institucija Kantona, viših nivoa vlasti i jedinica lokalne samouprave, poslovne zajednice, nevladinog sektora, te ostalih socio-ekonomskih aktera i zainteresiranih strana.

Nosilac izrade Strategije je Ministarstvo privrede USK. Za potrebe izrade Strategije imenovan je Ekspertni tim rješenjem Ministarstva privrede USK od 19.08.2022. godine. Učesnici u procesu izrade Strategije su javne ustanove i preduzeća, nadležne institucije USK, jedinice lokalne samouprave, pravna i fizička lica koja su registrovana za obavljanje djelatnosti i drugi socio-ekonomski partneri.

Izrada Strategije temelji se na uobičajenom metodološkom pristupu za izradu razvojnih planskih dokumenata, koji uključuje istraživačke, analitičke i interpretacijske postupke:

- prikupljanje podataka iz javno dostupnih sekundarnih izvora,
- terenska posjeta lokalitetima koji su značajni za razvoj turizma,
- identifikacija i valorizacija turističke resursne osnove,
- SWOT analiza,
- radionice s ključnim učesnicima turističkog razvoja iz javnog, privatnog i nevladinog sektora.

Analiza postojećeg stanja obuhvata karakteristike USK, te je provedena detaljna analiza turističke resursne osnove. Potom se spoznaje stečene analizom postojećeg stanja sintetiziraju kroz SWOT analizu što pruža analitički uvid u prednosti, nedostatke, mogućnosti i ograničenja turističkog razvoja USK.

Na osnovu informacija dobivenih SWOT analizom definiše se strateški okvir razvoja turizma koji uključuje viziju turističkog razvoja, ciljeve turističkog razvoja, te odrednice upravljanja turizmom USK. Na osnovu prethodno definisanih elemenata strategije razvoja, definiše se i akcioni plan na bazi definisanih prioriteta.

STRATEŠKA PLATFORMA

1. SITUACIONA ANALIZA – ANALIZA TURISTIČKO-RESURSNE OSNOVE

Situaciona analiza USK je prikazana u Strategiji razvoja USK 2021.-2027. godine na stranicama 10-26, a u nastavku će biti prikazani i detaljnije obrađeni samo određeni aspekti turističko-resursne osnove USK.

A. Analiza interesnih grupa za razvoj turističke destinacije

Glavni učesnici u razvoju turističke destinacije se mogu posmatrati u okviru pet osnovnih grupa:

- Lokalno stanovništvo živi i radi u destinaciji i obezbeđuje lokalne resurse za posjetioce. Potrebno je uključiti lokalno stanovništvo u donošenje odluka i obezbjediti da turizam ne utiče negativno na njihov život i rad, te da aktivno podržavaju razvoj turizma u destinaciji.
- Posjetioци/turisti teže zadovoljavanju potreba korištenjem kvalitetnih proizvoda i usluga u okviru uređene destinacije kojom se efikasno upravlja.
- Turistička privreda/privatni sektor je zainteresovan za razvoj turizma u destinaciji u cilju ostvarivanja ekonomskih efekata.
- Javni sektor teži korištenju turizma kao osnove za povećanje zaposlenosti, podsticanje razvoja, unapređenje kvaliteta života, povećanje ukupnih prihoda. Ima posebnu važnost zbog vodeće ili koordinirajuće uloge u razvoju turističke destinacije.
- Ostali učesnici obuhvataju nevladine organizacije i druge interesne grupe na lokalnom, regionalnom i državnom nivou.

Na temelju postojećih dokumenata i provedenih fokus grupa, identifikovan je značajan broj interesnih grupa u razvoju turizma u USK što je prikazano u narednoj tabeli.

Tabela 1 – Ključne interesne grupe u razvoju turizma USK

Interesna grupa	Opis	Interesi	Važnost za razvoj turizma	Uticaj na razvoj turizma	Učešće u razvoju turizma destinacije
Vlade i ministarstva na različitim nivoima vlasti	Ministarstva Federacije BiH i Ministarstva USK, uključujući i inspeksijske službe i direkcije, su ključne interesne grupe za kreiranje okvira za djelovanje i funkcionisanje turizma u USK i lokalnim zajednicama.	Zaštita okoline i održivi razvoj Izgradnja infrastrukture Integrirani razvoj USK	+++	+++	Zakonska regulativa i vladavina zakona Planski dokumenti Donatorski i razvojni projekti
Jedinice lokalne samouprave – gradovi i općine	Zadatak jedinica lokalne samouprave je da destinaciju učini atraktivnom za turiste, ali i za investitore (kroz kreiranje poslovnog ambijenta) i za donatore (kroz prijedloge i uspješnu implementaciju razvojnih projekata). Također, radi se i na unapređenju preduzetničkih aktivnosti stanovništva kroz podsticaje, edukaciju i stručnu pomoć. Razvojne agencije, službe za privredu i razvoj su direktno povezane sa razvojem turizma i kroz različite projekte (uključujući i donatorske) i mogu doprinijeti popularizaciji i razvoju destinacije.	Zaštita okoline i održivi razvoj Ekonomski i društveni razvoj kroz unapređenje turizma i razvoj stimulatnog poslovnog ambijenta	+++	+++	Upravljanje razvojem Razvoj poslovnog ambijenta i stimulacija preduzetništva Zakonska regulativa Planski dokumenti Razvojni projekti Finansiranje projekata Privlačenje donatora Tehnička podrška Uvezivanje privatnog, javnog i nevladinog sektora Izgradnja infrastrukture
Javne i privatne kompanije i ustanove	Javne i privatne kompanije i ustanove imaju važnu ulogu u razvoju turizma kroz obavljanje privrednih djelatnosti koje su direktno ili indirektno povezane sa turističkom djelatnošću, odnosno srodnim i povezanim djelatnostima. Razvoj turizma bi trebao omogućiti ubrzan razvoj biznisa u raznim oblastima (transport, proizvodnja hrane, zanati, itd.) zbog same integrativne prirode turizma, ali i privlačenja investitora. Između ostalog važno je istaći da centri za kulturu, javna komunalna preduzeća, šumsko-privredna društva, obrazovne institucije, muzeji, prevoznici, itd imaju veliki značaj za promociju i razvoj turizma. Posebno važnu ulogu bi trebala imati Turistička zajednica USK koja praktično ne postoji.	Stabilno i podsticajno okruženje za poslovanje i investicije Uređeni urbani i ruralni prostori, te javne površine Efikasno upravljanje zaštićenim područjima Podsticaji za djelovanje i razvoj Efikasan sistem obrazovanja i uređeno tržište rada	+++	+++	Privredne i neprivredne djelatnosti u oblasti turizma i povezanih/pratećih djelatnosti Komunalne usluge Uređenje, zaštita i upravljanje prostorom Edukacijske, kulturne i promotivne aktivnosti Razvoj specifičnih turističkih proizvoda
Nevladine organizacije i fondacije	Nevladine organizacije i fondacije su važan faktor u razvoju turizma i zaštiti okoline. Kroz svoje različite projekte, doprinose izgradnji i promociji turističkih kapaciteta, obavljaju aktivnosti usmjerene ka lokalnom stanovništvu, privatnom i javnom sektoru, drugim nevladinim organizacijama, itd. Djelovanje nevladinih organizacija predstavlja i važan korektivni faktor u djelovanju privatnog i javnog sektora, a posebno kroz identifikaciju eksternalija, edukaciju, rad sa marginalizovanim grupama, kampanje zagovaranja, davanje	Razvoj turizma Zaštita okoline Razvojni projekti	+++	+++	Razvojni projekti Edukacija Razvoj specifičnih turističkih proizvoda

	prijedloga zakona, i sl. Ovdje posebno treba istaći sportsko-rekreativne klubove i udruženja, udruženja koja se bave ruralnim razvojem, zaštitom okoliša, itd.				
Institucije za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog nasljeđa	S obzirom na postojeću osnovu prirodnih dobara i kulturno-historijskih dobara veliki je značaj i Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika BiH i Zavoda za zaštitu kulturnog nasljeđa USK	Zaštita i promocija kulturno-historijskog nasljeđa Finansiranje aktivnosti očuvanja kulturno-historijskih spomenika	+++	+++	Zaštita, očuvanje kulturno-historijskog i prirodnog nasljeđa i njegova valorizacija Finansiranje aktivnosti
Mediji	Mediji imaju veliki značaj za razvoj područja, kroz kreiranje i plasman vijesti za lokalno i šire tržište, ali i kroz edukaciju stanovništva.	Promocija održivog razvoja Edukacija lokalnog stanovništva	++	++	Širenje informacija Promotivne i edukacijske aktivnosti
Lokalno stanovništvo	Interesi lokalnog stanovništva su izuzetno važni za razvoj turizma, ali su istovremeno i veoma kompleksni. Različite zajednice u destinaciji imaju različite razvojne potrebe (saobraćajna infrastruktura, edukacija, zapošljavanje, itd). Lokalno stanovništvo bi kroz razvoj turizma trebalo osjetiti unapređenje kvaliteta života, posebno kroz zapošljavanje i kreiranje novih radnih mjesta, te kroz samozapošljavanje.	Zapošljavanje i povećanje kvaliteta života	+++	+++	Podrška razvoju Razvojne inicijative Zapošljavanje i samozapošljavanje Edukacija
Edukacijske ustanove, akademska zajednica i naučno-istraživačke institucije	Edukacijske ustanove, akademska zajednica i naučno-istraživačke institucije mogu značajno doprinijeti razvoju održivog turizma zahvaljujući svojoj ekspertizi, dok sa druge strane dobijaju prostor za provođenje naučnih i istraživačkih projekata. Sinergija akademskih i praktičnih znanja dovodi do ubrzanog i održivog razvoja područja. Akademska zajednica svoj doprinos razvoju treba dati i kroz razvoj edukacijskih programa iz oblasti biznisa i preduzetništva, turizma, zaštite okoline, itd. Edukacijske ustanove treba da razvijaju moderne formalne i neformalne programe edukacije u turizmu, te programe prekvalifikacije.	Istraživački i konsultantski projekti Razvojni lokalni i regionalni projekti Formalni i neformalni edukacijski programi na različitim nivoima	++	++	Formalni i neformalni edukacijski programi Programi prekvalifikacije i doškolovanja Razvojni projekti Stručna podrška Istraživanje i razvoj
Religijske zajednice	Religijske zajednice imaju važnu ulogu u razvoju turizma zbog postojanja religijskih objekata/običaja koji mogu biti turistički valorizovani. Religijski objekti/običaji imaju dualnu prirodu: religijsku i kulturno-historijsku. Stoga se religijski objekti mogu koristiti i za promociju kulturno-historijskog nasljeđa i uključenje u turističku ponudu za različite segmente turista.	Očuvanje kulturnog nasljeđa	+++	+++	Razvoj religijskog turizma

U cilju procjene odabranih elemenata uspješnosti djelovanja destinacije provedeno je online anketno istraživanje na uzorku od 258 ispitanika u periodu juli-septembar 2022. godine. Cilj istraživanja je bio utvrditi stepen zadovoljstva interesnih grupa USK elementima turističke ponude kao i utvrditi njihove stavove o budućem razvoju turističkih proizvoda i destinacije. Faktori koji su ocjenjivani predstavljaju različite dimenzije povezane sa razvojem turističkih destinacija. S obzirom na broj prikupljenih odgovora ovo istraživanje se može smatrati samo izviđajnim istraživanjem i njegovi nalazi se mogu posmatrati samo kao indikacija stvarnog stanja. Preporuka je da se u budućnosti provode sveobuhvatnija istraživanja i interesnih grupa i turista. U narednim tabelama se prikazuju sumirani nalazi istraživanja.

Naredna tabela prikazuje strukturu i profil ispitanika.

Tabela 2 – Profil ispitanika, interesne grupe, N=258

Zaposlenik u...	%
Javnoj ustanovi	31,0
Javnoj upravi	26,2
Privatnom sektoru (zaposlenik)	15,5
Privatnom sektoru (vlasnik)	9,5
Javnom preduzeću	6,0
Nevladinom sektoru ili religijskim zajednicama	6,0
Učenici/studenti	4,8
Nezaposlen/nezaposlena	1,0

U okviru anketnog istraživanja, ispitanici su ocjenjivali doživljeni kvalitet svakim pojedinim elementom turističke ponude USK. Ocjene su u rasponu od 1 (najmanji stepen slaganja/najmanja ocjena) do 5 (najveći stepen slaganja/najviša ocjena). Iz prikaza je očito da postoji prostor za unapređenje situacije u svim segmentima turističkog djelovanja što će biti odgovornost i zadatak lokalne uprave i destinacijske menadžment organizacije.

Tabela 3 – Ocjena elemenata turističke ponude i destinacije USK, N=258

Stav	Srednja vrijednost	Medijan	Mod	Standardna devijacija
DOSTUPNOST				
Mogućnost lakog pristupa atrakcijama	2,67	3,00	3	1,049
Ukupna razvijenost taksi i djelatnosti prevoza	2,66	3,00	3	1,057
Ukupna razvijenost putne infrastrukture	2,34	2,00	3	1,085
Dostupnost javnog prevoza	1,58	1,00	1	,952
Dostupnost destinacije željeznicom	1,13	1,00	1	,536
Dostupnost destinacije avio saobraćajem	1,12	1,00	1	,530
TURISTIČKI POTENCIJALI				
Brojnost i raspoloživost prirodnih atrakcija	3,64	4,00	3	1,066
Brojnost i raspoloživost historijskih spomenika	3,10	3,00	3	1,082

Stav	Srednja vrijednost	Medijan	Mod	Standardna devijacija
Brojnost i raspoloživost kulturnih sadržaja destinacije	2,70	3,00	3	1,050
Raznovrsnost turističkih atrakcija	2,66	3,00	3	1,107
Stepen očuvanja i zaštite prirode	2,37	2,00	3	1,006
Stepen očuvanja i zaštite kulturno-historijskih spomenika	2,19	2,00	2	1,006
SMJEŠTAJNI KAPACITETI				
Gostoprimstvo osoblja u smještajnim objektima	3,46	3,00	3	1,079
Čistoća i urednost smještajnih objekata	3,24	3,00	3	1,019
Ukupni kvalitet smještajnih objekata	2,93	3,00	3	1,010
Raspoloživost smještaja kod individualnih iznajmljivača	2,83	3,00	3	1,202
Kvalitet usluge (standardi kvaliteta) u smještajnim objektima	2,75	3,00	3	1,034
Brojnost smještajnih kapaciteta	2,72	3,00	3	1,140
Raspoloživost hotela i motela	2,72	3,00	3	1,164
Stručnost osoblja u smještajnim objektima	2,70	3,00	3	1,027
Raspoloživost hostela i prenoćišta	2,63	3,00	3	1,139
Raspoloživost smještaja u seoskim domaćinstvima	2,33	2,00	2	1,176
Dodatne usluge u smještajnim objektima (npr. wellness, spa, itd)	1,89	2,00	1	,846
Raspoloživost etno-sela	1,89	2,00	1	1,012
Raspoloživost auto-kampova	1,74	2,00	1	,900
OBJEKTI, HRANA I PIĆE				
Raspoloživost ugostiteljskih objekata	3,27	3,00	3	1,031
Čistoća i urednost ugostiteljskih objekata	3,20	3,00	3	,967
Kvalitet i raznovrsnost pića	3,18	3,00	3	1,106
Gostoprimstvo osoblja u ugostiteljskim objektima	3,10	3,00	3	1,008
Kvalitet i raznovrsnost hrane	2,98	3,00	3	1,054
Kvalitet usluge (standardi kvaliteta) u ugostiteljskim objektima	2,96	3,00	3	1,006
Raznolikost i originalnost ukupne ugostiteljske ponude	2,76	3,00	3	1,072
Stručnost osoblja u ugostiteljskim objektima	2,54	3,00	3	1,074
Korištenje domaće/lokalno proizvedene hrane i pića	2,24	2,00	2	1,095
Raspoloživost ponude autentične hrane i pića	2,19	2,00	1	1,173

Stav	Srednja vrijednost	Medijan	Mod	Standardna devijacija
TURISTIČKA PONUDA I USLUGE				
Ribolovna ponuda	2,89	3,00	3	1,214
Lovna ponuda	2,70	2,50	2	1,224
Postojanje i raznolikost kulturnih manifestacija i događaja	2,66	3,00	2	1,015
Brojnost i atraktivnost manifestacija i događaja	2,63	3,00	3	1,023
Raspoloživost planinarskih staza	2,55	2,00	2	1,188
Raspoloživost sportsko-rekreativnih sadržaja	2,47	2,00	2	1,016
Raspoloživost zabavnih sadržaja	2,37	2,00	2	,879
Raspoloživost pješačkih staza i šetnica	2,36	2,00	1	1,226
Raspoloživost trgovina i mogućnosti za shopping	2,34	2,00	2	1,096
Raspoloživost sadržaja za avanturističke i outdoor aktivnosti	2,31	2,00	1	1,249
Brojnost i raspoloživost kapaciteta za konferencije, kongrese i događaje,	2,27	2,00	2	1,025
Raspoloživost sadržaja za ruralni turizam	2,18	2,00	2	1,084
Ponuda vezana za historiju i historijske objekte	2,16	2,00	2	,930
Kulturna ponuda (npr. muzeji, galerije, itd)	1,98	2,00	2	,981
Raspoloživost planinarskih domova	1,98	2,00	2	1,024
Raspoloživost biciklističkih staza	1,93	2,00	1	1,145
Raspoloživost autentičnih suvenira i starih zanata	1,73	2,00	1	,832
KOMUNALNA INFRASTRUKTURA I OKOLIŠ				
Kvalitet zraka	3,70	4,00	3	1,102
Kvalitet vode	3,39	3,00	3	1,170
Očuvanost prirode	3,23	3,00	3	1,127
Usluge vodovoda i snabdjevanje vodom	3,04	3,00	3	1,203
Čistoća okoliša	2,82	3,00	3	1,152
Uređenost javnih površina	2,65	3,00	3	1,000
Raspoloživost parking mjesta	2,56	3,00	3	1,129
Odnos lokalnog stanovništva o zaštiti prirode i okoliša	2,54	3,00	3	1,023
Prikupljanje i upravljanje otpadom	2,49	2,00	3	1,096
Upravljanje prirodnim bogatstvima i regulisanje ljudskog uticaja na okoliš	2,35	2,00	2	1,098

Stav	Srednja vrijednost	Medijan	Mod	Standardna devijacija
Obim zaštite prirode i prirodnih potencijala (parkovi prirode, zaštićeni pejzaži, spomenici prirode, itd)	2,35	2,00	2	,975
Kanalizacija i sistem odvodnje otpadnih voda	2,28	2,00	1a	1,061
MARKETING I PROMOCIJA DESTINACIJE				
Korištenje društvenih medija u svrhu promocije destinacije	2,64	3,00	3	,993
Korištenje online promocije turističke destinacije	2,50	3,00	3	,894
Ocjena ukupnog kvaliteta dosadašnjih promotivnih aktivnosti destinacije	2,44	2,00	2	,975
Opšti dojam o ponudi turističke destinacije	2,32	2,00	3	,870
Ocjena uspješnosti prodaje destinacije	2,29	2,00	2	,927
Raznolikost i kvalitet korištenih promotivnih materijala destinacije	2,24	2,00	2	,956
Integracija turističke ponude destinacije u jedinstvenu ponudu	2,14	2,00	2	,908
Kvalitet rada i podrške od strane turističke zajednice	1,96	2,00	1	,979
Postojeći nivo znanja o potrebama turista	1,95	2,00	2	,896
Atraktivnost paketa sadašnje turističke ponude destinacije	1,92	2,00	2	,839
Obim i kvalitet turističke signalizacije	1,92	2,00	1	,894
Saradnja sa turističkim agencijama i operaterima van destinacije	1,88	2,00	1	,926
Postojanje turističkih agencija u destinaciji koje dovode turiste	1,81	2,00	1	,869
Raspoloživost turističkih vodiča	1,62	1,00	1	,810
Raspoloživost turističkih info centara	1,56	1,00	1	,799
LJUDSKI POTENCIJALI				
Ocjena potencijala za budući razvoj turističke destinacije	3,69	4,00	3	1,085
Sigurnost turista u destinaciji	3,32	3,00	3	1,007
Interes lokalnih preduzetnika za razvoj turističkog biznisa	2,86	3,00	3	,963
Nivo podrške lokalnog stanovništva razvoju turizma	2,72	3,00	3	,804
Ocjena ukupnog nivoa zaštite okoline	2,58	3,00	3	1,018
Ocjena poslovnog ambijenta za razvoj turističkog biznisa	2,56	3,00	3	,961

Stav	Srednja vrijednost	Medijan	Mod	Standardna devijacija
Poznavanje stranih jezika službenika koji komuniciraju sa turistima	2,56	3,00	3	,799
Posvećenost lokalne uprave razvoju turizma				
Inovativnost preduzetnika u razvoju turizma	2,49	2,00	3	1,011
Ukupna ocjena dosadašnjeg upravljanja destinacijom	2,37	2,00	3	,819
Poznavanje stranih jezika stanovništva	2,29	2,00	3	,824
Ocjena sistema zdravstvene zaštite turista	2,27	2,00	3	,930
Usklađenost ponude sa standardima kvalitete	2,20	2,00	2	,911
Saradnja turizma sa drugim sektorima privrede	2,00	2,00	2	,847
Saradnja privatnog i javnog sektora u destinaciji	1,99	2,00	2	,849

Ispitanici su iznijeli prijedloge i moguće pravce budućeg razvoja turističkih proizvoda i turizma na području kroz ocjenu važnosti pojedinih turističkih proizvoda i oblika turizma za USK.

Tabela 4 – Ocjena mogućnosti razvoja specifičnih turističkih proizvoda, N=258

Specifični turistički proizvodi	Srednja vrijednost	Medijan	Mod	Standardna devijacija
Aktivni odmor, avanturistički i outdoor turizam	4,30	5,00	5	1,074
Eko turizam i ruralni turizam	4,26	5,00	5	1,064
Izleti i ekskurzije	4,24	5,00	5	1,072
Sportski turizam	4,15	4,00	5	1,032
Omladinski turizam	4,12	4,00	5	1,041
Sportovi na vodi	4,11	5,00	5	1,245
Seoski-agro turizam	4,10	4,00	5	1,068
Kulturno-historijski turizam	4,06	5,00	5	1,190
Gastro turizam	3,94	4,00	5	1,130
Ribolov	3,93	4,00	5	1,235
Festivali, događaji, manifestacije	3,90	4,00	5	1,084
Lov	3,72	4,00	4	1,186
Auto kamping	3,68	4,00	5	1,206
Tranzitni turizam	3,64	4,00	5	1,265
Konferencije i kongresi	3,59	4,00	5	1,311
Shopping i zabava	3,44	3,00	3	1,168
Zdravstveni turizam	3,25	3,00	3	1,337
Religijski turizam	3,18	3,00	5	1,376

B. Pokazatelji turističkih kretanja u USK

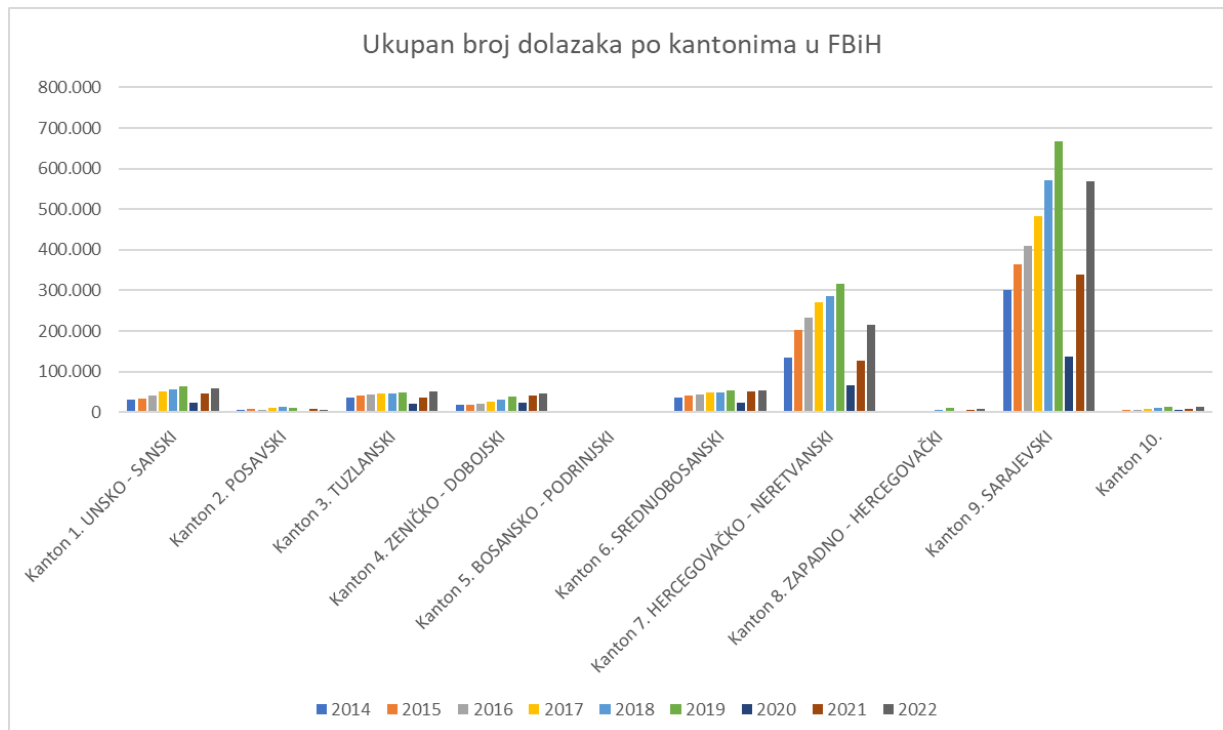
U nastavku će biti prikazani i diskutovani osnovni pokazatelji o turističkim kretanjima u Unsko-sanskom kantonu (USK), a u prilogu dokumenta se nalazi detaljan prikaz svih turističkih pokazatelja USK. Prikazani i diskutovani pokazatelji su pribavljeni putem Federalnog zavoda za statistiku i Turističkog informacijskog sistema (usk.prijava.ba). Turističke statistike u Bosni i Hercegovini (BiH), tako i u USK, treba uzeti sa rezervom zbog prisustva sive ekonomije u turizmu i neevidentiranja turista zbog izbjegavanja plaćanja boravišne takse, ali podaci se mogu smatrati dovoljno pouzdanim za ilustraciju trendova u turizmu. Pretpostavka autora je da je broj dolazaka turista sigurno značajno veći, ali da broj noćenja nije značajno duži.

USK je u 2022. godini činio:

- 5,6% dolazaka i 4,3% noćenja u FBiH i
- 3,9% dolazaka i 2,9% noćenja u BiH.

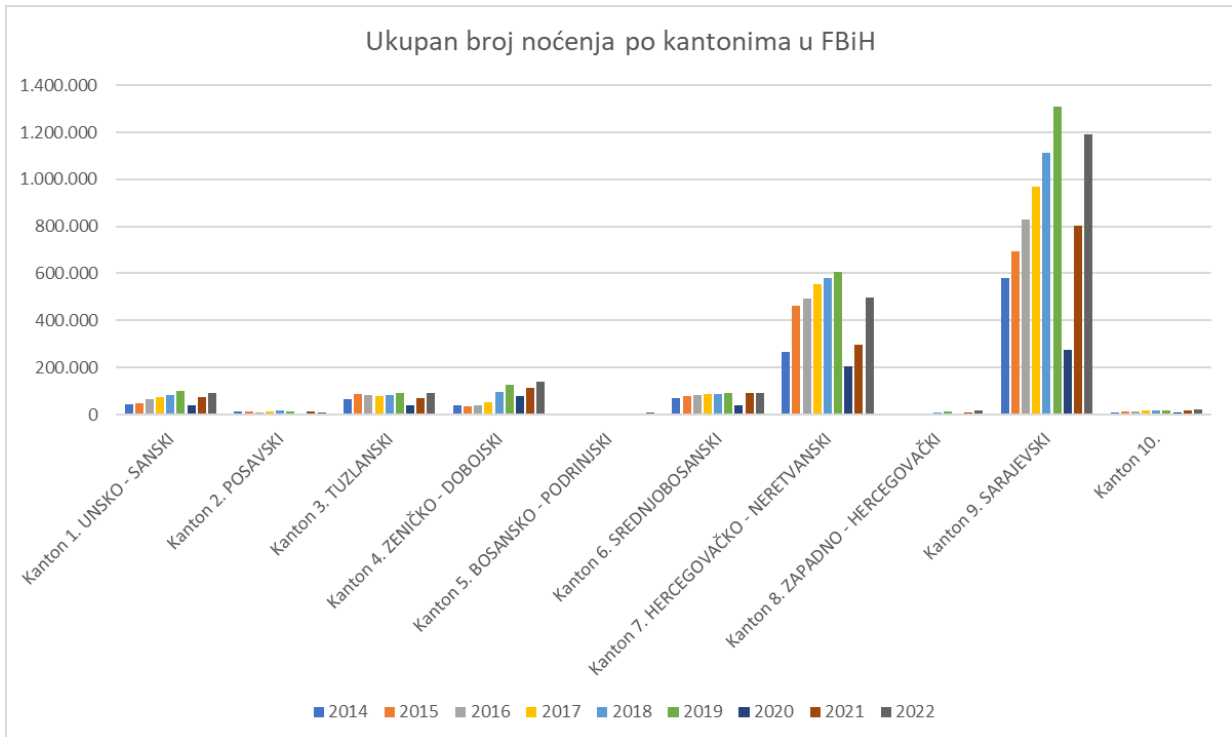
Time je USK treći kanton po broju dolazaka i četvrti po broju noćenja u FBiH. Ovo ukazuje da je prosječno zadržavanje u USK kraće u odnosu na druge kantone. Ilustracije radi, Kanton Sarajevo i Hercegovačko-neretvanski kanton zajedno čine 76,6% dolazaka u FBiH i 53,6% u BiH, te 78,2% noćenja u FBiH i 52,9% u BiH. Ovo ukazuje na visoku koncentraciju turističkih aktivnosti u FBiH i BiH na ograničeni broj destinacija uglavnom u KS i HNK.

Slika 1 – Ukupan broj dolazaka po kantonima u FBiH, 2014.-2022. godina



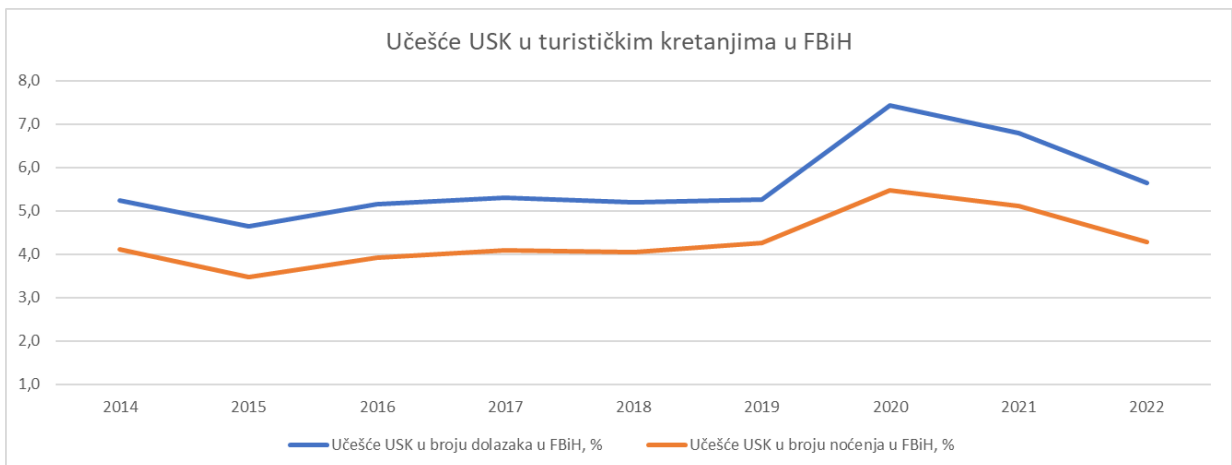
Izvor: Federalni zavod za statistiku, 2023

Slika 2 – Ukupan broj noćenja po kantonima u FBiH, 2014.-2022. godina



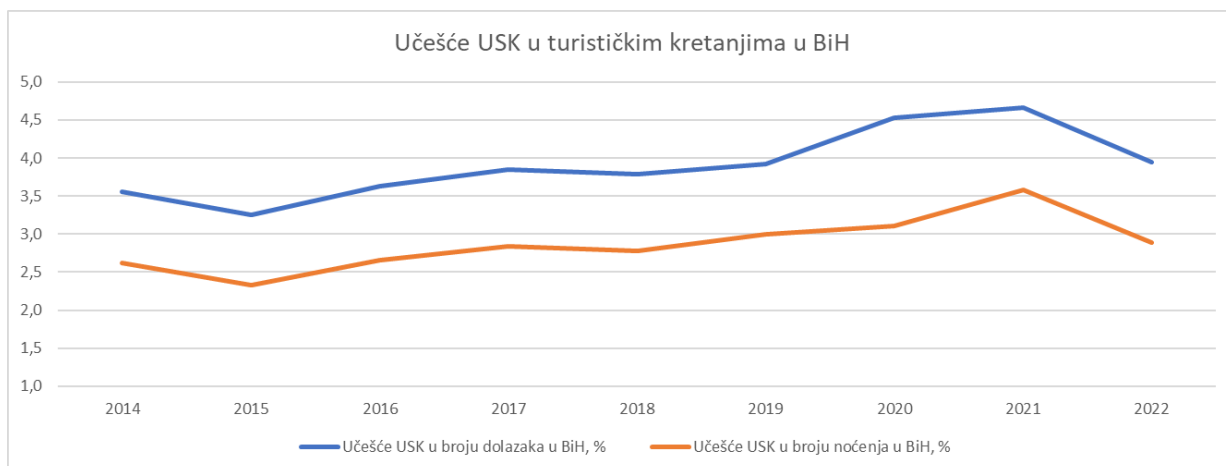
Izvor: Federalni zavod za statistiku, 2023

Slika 3 – Učešće USK u turističkim kretanjima u FBiH, 2014.-2022. godina



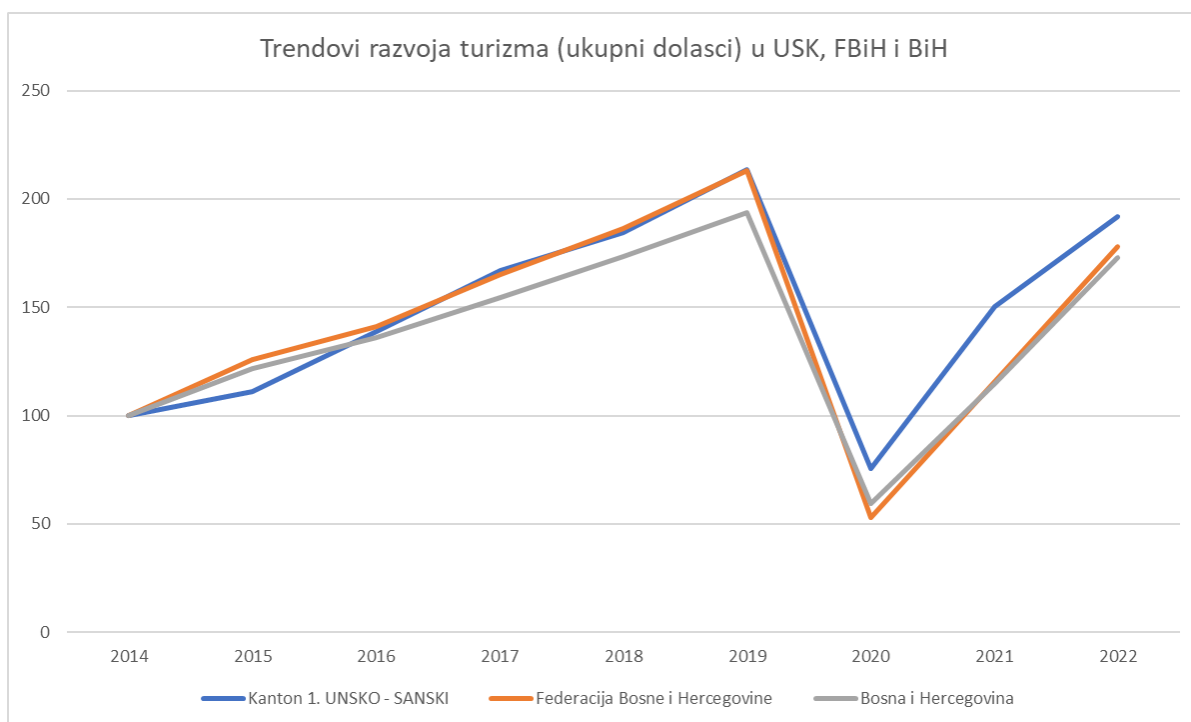
Izvor: Federalni zavod za statistiku, 2023

Slika 4 – Učešće USK u turističkim kretanjima u BiH, 2014.-2022. godina



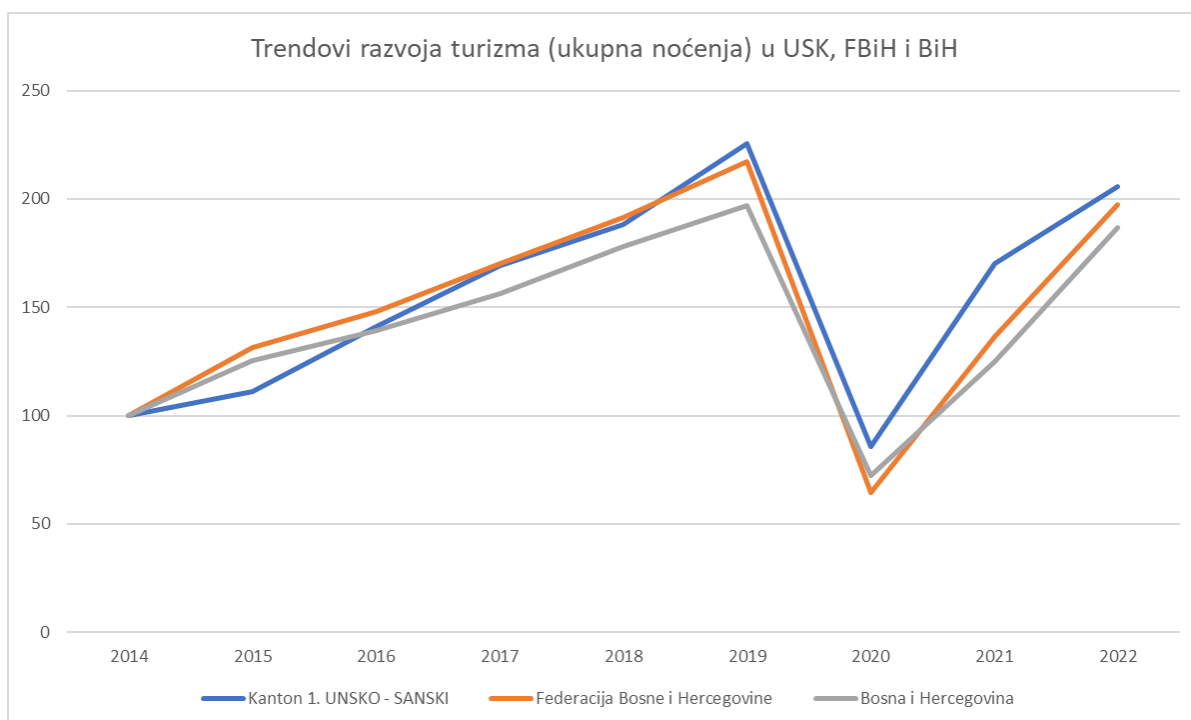
Izvor: Federalni zavod za statistiku, 2023

Slika 5 – Trendovi razvoja turizma (broj dolazaka) u USK, FBiH i BiH, 2014.-2022. godina



Izvor: Federalni zavod za statistiku, 2023

Slika 6– Trendovi razvoja turizma (broj noćenja) u USK, FBiH i BiH, 2014.-2022. godina



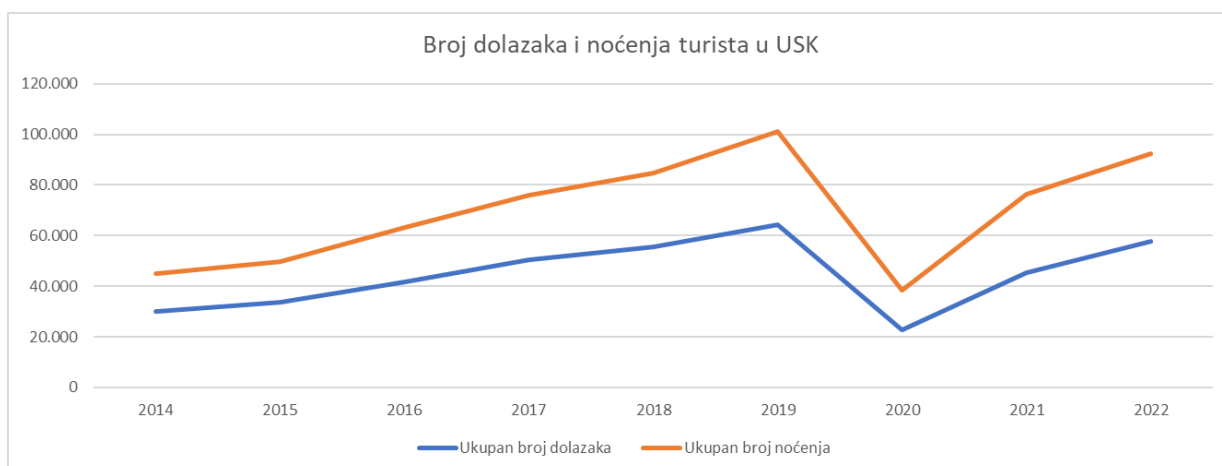
Izvor: Federalni zavod za statistiku, 2023

Ukoliko se izuzme period pandemije COVID-19, broj dolazaka i noćenja turista u USK kontinuirano raste. U odnosu na 2014. godinu broj dolazaka turista u 2022. godini je veći za 92%, a broj noćenja je veći za 106%. Stope rasta za isti period su veće u odnosu i na FBiH (78% više dolazaka i 98% noćenja) i BiH (73% više dolazaka i 87% noćenja).

2019. godina se može smatrati rekordnom u smislu broja dolazaka i noćenja (64.416 i 101.210). U 2022. godini je ostvareno 57.776 dolazaka i 92.411 noćenja u USK. U 2022. godini je došlo do značajnog oporavka u turističkom sektoru USK, tako da je broj dolazaka na nivou od 90%, a broj noćenja na nivou od 91% u odnosu na 2019. godinu.

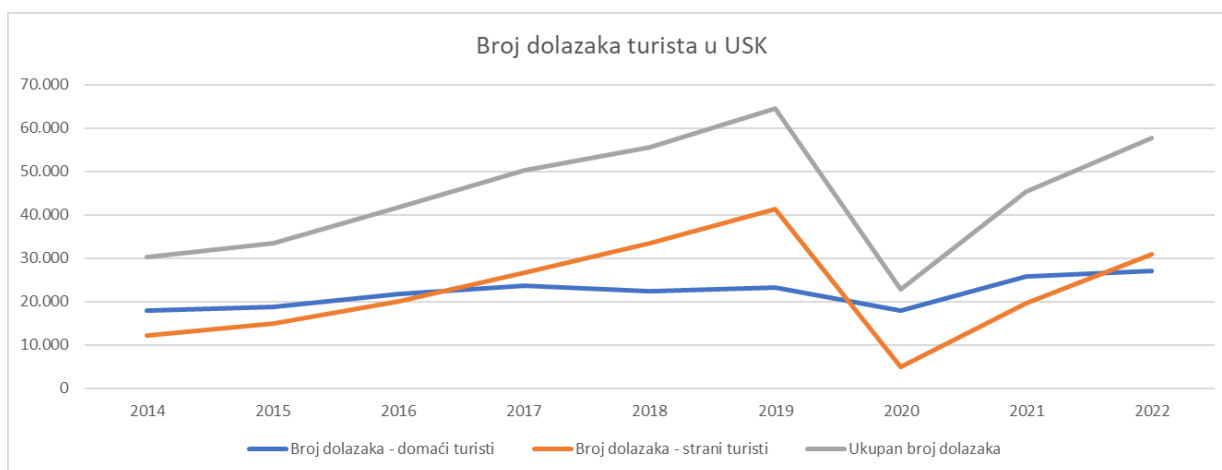
Prema podacima Turističkog informacijskog sistema (usk.prijava.ba) tokom 2023. godine u USK je registrovano 60.449 gostiju koji su ostvarili 135.948 noćenja.

Slika 7 – Broj dolazaka i noćenja turista u USK, 2014.-2022. godina



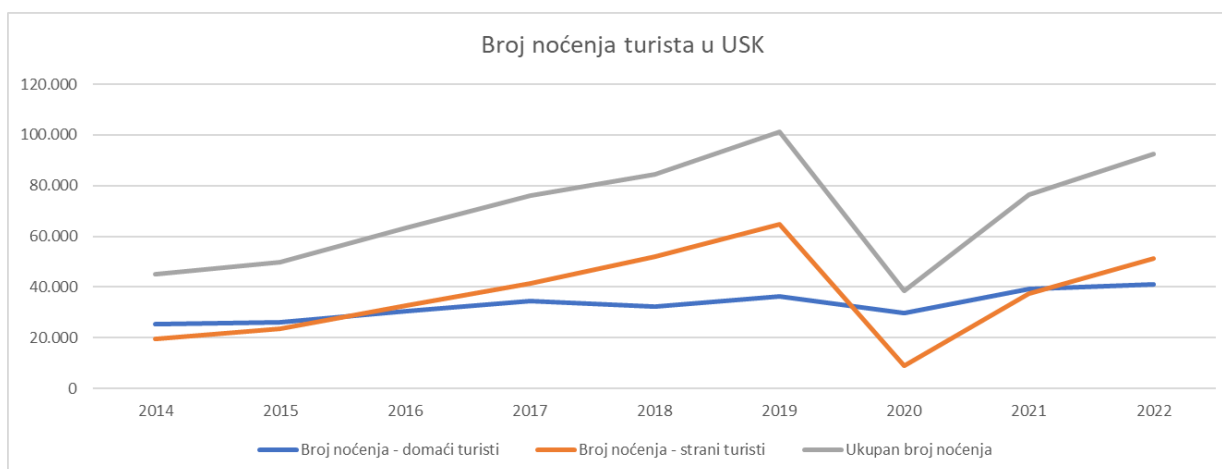
Izvor: Federalni zavod za statistiku, 2023

Slika 8 – Broj dolazaka turista u USK, 2014.-2022. godina



Izvor: Federalni zavod za statistiku, 2023

Slika 9 – Broj noćenja turista u USK, 2014.-2022. godina

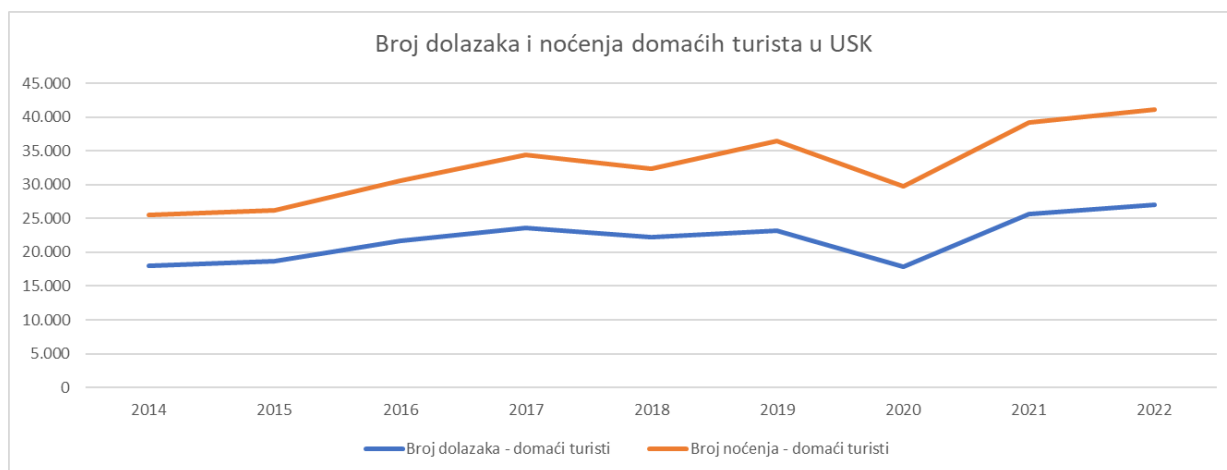


Izvor: Federalni zavod za statistiku, 2023

Kada se govori o dolascima i noćenjima domaćih i stranih turista u 2022. godini, potrebno je istaći sljedeće:

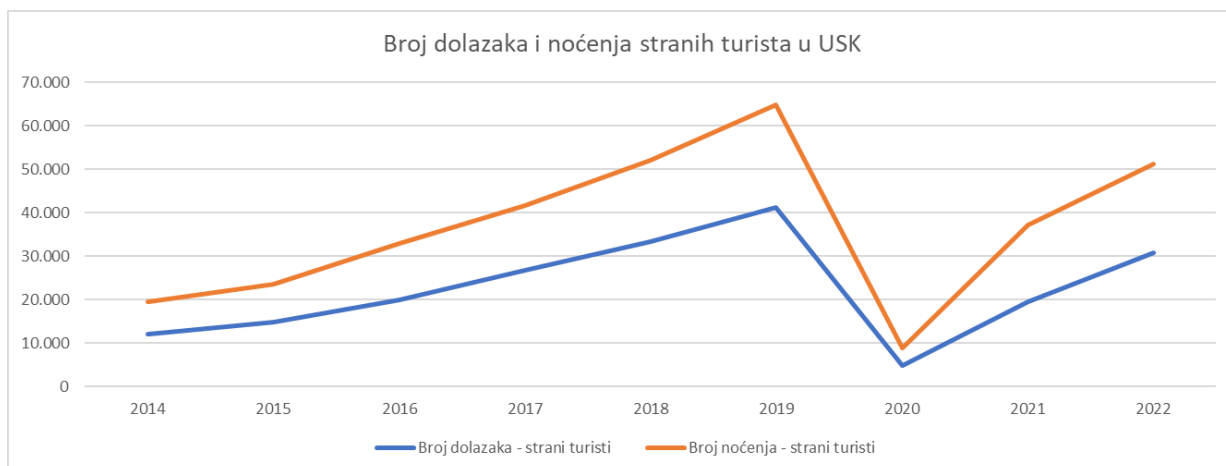
- broj dolazaka domaćih turista u USK (26.986) čini 8,0% dolazaka u FBiH (338.132) i 4,8% u BiH (556.690),
- broj dolazaka domaćih turista u USK je za 50% veći u odnosu na 2014. godinu,
- stopa rasta dolazaka domaćih turista u USK u periodu od 2014. do 2022. godine je veća od stope rasta u FBiH (107%) i manja od stope rasta u BiH (79%),
- broj noćenja domaćih turista u USK (41.091) čini 6,2% noćenja u FBiH (659.709) i 3,4% u BiH (1.208.002),
- broj noćenja domaćih turista u USK je za 61% veći u odnosu na 2014. godinu,
- stopa rasta noćenja domaćih turista u USK u periodu od 2014. do 2022. godine je manja od stope rasta u FBiH (126%) i manja od stope rasta u BiH (94%),
- broj dolazaka stranih turista u USK (30.790) čini 4,5% dolazaka u FBiH (686.050) i 3,4% u BiH (907.526),
- broj dolazaka stranih turista u USK je za 153% veći u odnosu na 2014. godinu,
- stopa rasta dolazaka stranih turista u USK u periodu od 2014. do 2022. godine je veća od stope rasta u FBiH (66%) i BiH (69%),
- broj noćenja stranih turista u USK (51.320) čini 3,4% noćenja u FBiH (1.503.004) i 2,6% u BiH (1.986.679),
- broj noćenja stranih turista u USK je za 164% veći u odnosu na 2014. godinu,
- stopa rasta noćenja stranih turista u USK u periodu od 2014. do 2022. godine je veća od stope rasta u FBiH (87%) i BiH (83%).

Slika 10 – Broj dolazaka i noćenja domaćih turista u USK, 2014.-2022. godina



Izvor: Federalni zavod za statistiku, 2023

Slika 11 – Broj dolazaka i noćenja stranih turista u USK, 2014.-2022. godina

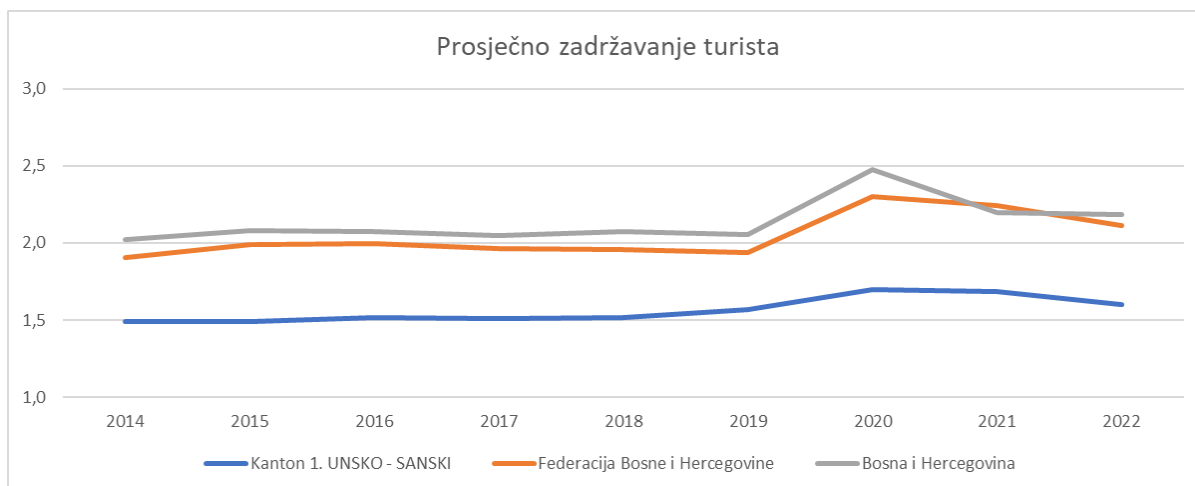


Izvor: Federalni zavod za statistiku, 2023

Prosječno zadržavanje turista u USK je relativno kratko i kreće se od 1,5 dana (2014. godina) do 1,6 dana (2022. godina). Prosječno zadržavanje domaćih turista u 2022. godini je 1,5 dana (1,4 dana u 2014. godini), a stranih turista 1,7 dana (1,6 dana u 2014. godini).

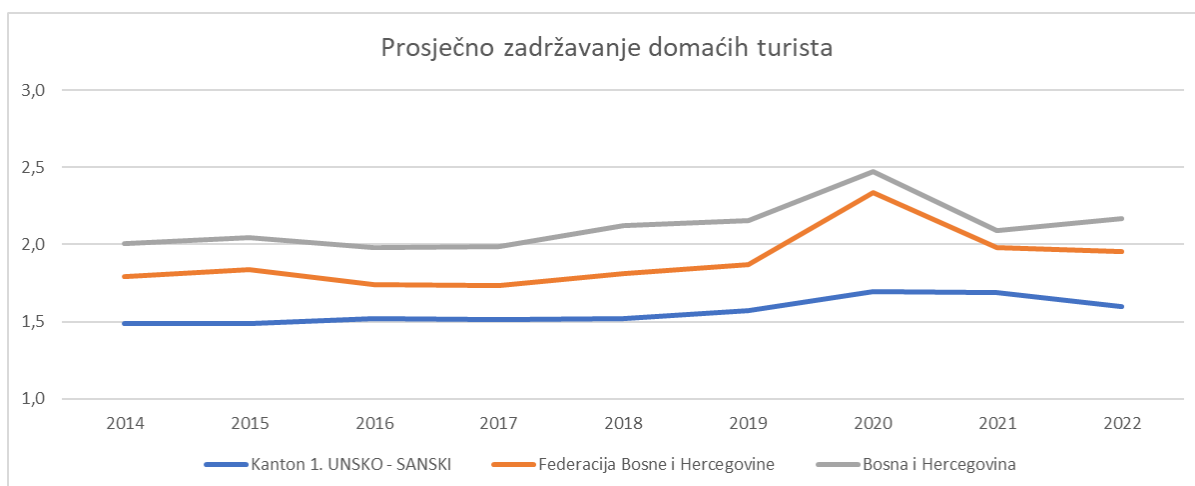
Prosječno zadržavanje turista u USK (1,5 dana) je manje od prosjeka FBiH (2,1 dana) i BiH (2,2 dana). Prema podacima Turističkog informacijskog sistema (usk.prijava.ba) prosječno zadržavanje je ipak veće (2,25 dana).

Slika 12 – Prosječno zadržavanje turista u USK, 2014.-2022. godina



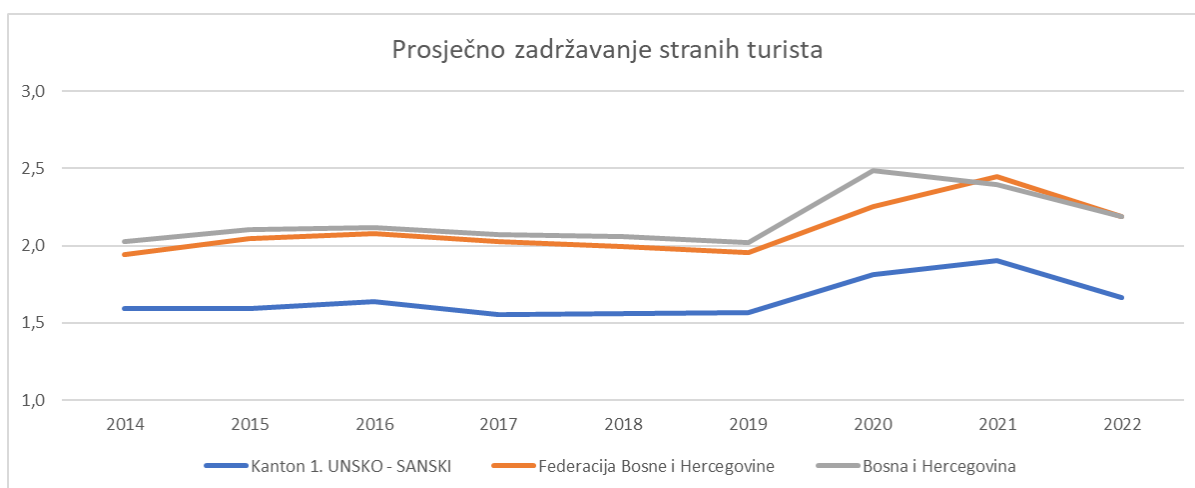
Izvor: Federalni zavod za statistiku, 2023

Slika 13 – Prosječno zadržavanje domaćih turista u USK, FBiH i BiH, 2014.-2022. godina



Izvor: Federalni zavod za statistiku, 2023

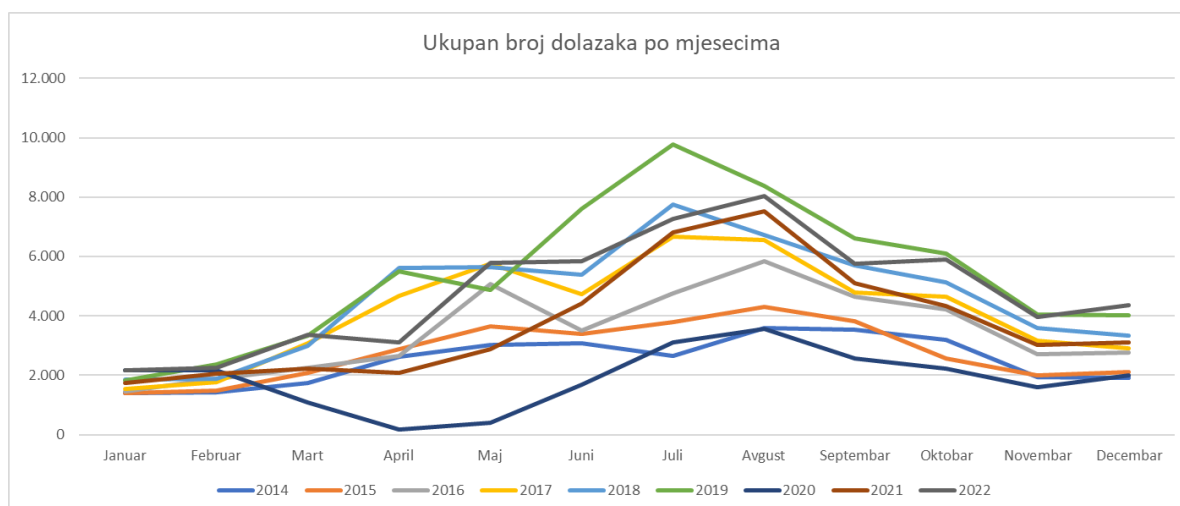
Slika 14 – Prosječno zadržavanje stranih turista u USK, FBiH i BiH, 2014.-2022. godina



Izvor: Federalni zavod za statistiku, 2023

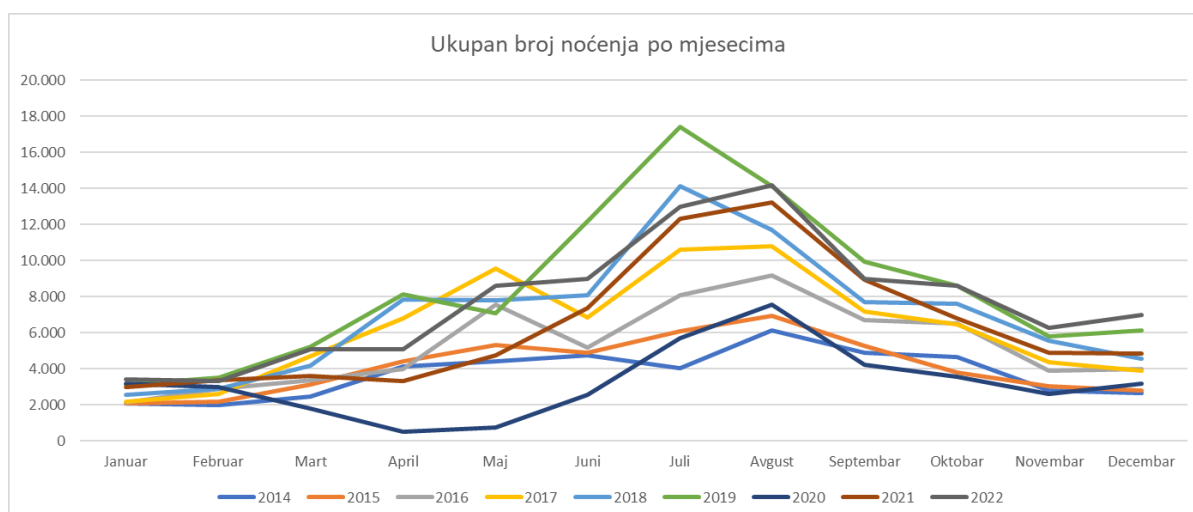
Sezonalnost u turizmu USK je izražena. Može se reći da se prema statističkim podacima, a i prema informacijama dobijenim od turističkih radnika, veći dio dolazaka i noćenja ostvaruje u periodu od maja do oktobra.

Slika 15 – Ukupan broj dolazaka turista u USK po mjesecima, 2014.-2022. godina



Izvor: Federalni zavod za statistiku, 2023

Slika 16 – Ukupan broj noćenja turista u USK po mjesecima 2014.-2022. godina



Izvor: Federalni zavod za statistiku, 2023

Postoji značajna disproporcija u turističkim kretanjima u gradovima/općinama USK, što ukazuje na visoku koncentraciju turističkih aktivnosti u USK. Grad Bihać čini 74,1% dolazaka i 74,7% noćenja u USK.

Tabela 5 – Pregled broja dolazaka po gradovima/općinama USK, 2014.-2022. godina

Broj dolazaka	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Bihać	25,269	27,680	34,956	39,241	42,339	50,408	16,218	33,433	44,090
Cazin	2,363	2,508	3,630	5,497	5,299	4,747	2,875	4,396	4,641
Velika Kladuša	428	427	309	1,666	2,469	2,638	1,023	2,222	2,350
Bužim			122	183	255	187	79	741	764
Bosanska Krupa	664	1,285	1,189	2,045	2,449	2,641	1,261	2,317	2,876
Bosanski Petrovac		409	471	177	187	272	21		2,095
Ključ	440	422	350	818	1,851	2,615	752	1,400	960
Sanski Most	976	779	767	683	784	908	473	774	1,719
Unsko-sanski kanton	30,140	33,510	41,794	50,310	55,633	64,416	22,702	45,283	59,495
Federacija Bosne i Hercegovine	575,566	723,389	812,564	948,994	1,071,097	1,226,975	305,890	666,698	1,024,182
Bosna i Hercegovina	846,581	1,029,526	1,150,039	1,307,550	1,467,807	1,641,201	500,916	971,302	1,464,216

Izvor: Federalni zavod za statistiku, 2023

Tabela 6 – Pregled broja noćenja po gradovima/općinama USK, 2014.-2022. godina

Broj dolazaka	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Bihać	37,071	40,961	52,720	58,015	63,979	77,418	25,915	57,752	70,764
Cazin	3,423	3,351	4,497	7,381	7,282	7,300	3,847	6,483	7,072
Velika Kladuša	669	570	629	2,355	3,526	4,232	1,846	3,861	3,514
Bužim			242	865	713	338	181	1,137	1,242
Bosanska Krupa	1,352	2,364	2,714	4,399	4,791	4,327	4,166	3,570	4,645
Bosanski Petrovac		480	473	191	430	753	110		3,391
Ključ	765	729	931	1,648	2,707	4,656	1,693	2,402	1,783
Sanski Most	1,634	1,426	1,190	1,135	1,137	2,186	767	1,193	2,284
Unsko-sanski kanton	44,914	49,881	63,396	75,989	84,565	101,210	38,525	76,398	94,695
Federacija Bosne i Hercegovine	1,094,986	1,439,429	1,619,880	1,860,862	2,095,517	2,379,701	703,652	1,496,230	2,162,713
Bosna i Hercegovina	1,711,480	2,144,467	2,383,056	2,677,641	3,046,761	3,374,452	1,240,983	2,135,865	3,194,681

Izvor: Federalni zavod za statistiku, 2023

Top 10 zemalja iz kojih dolaze turisti su prikazane u narednoj tabeli. Vidi se da turisti iz Malezije ostvaruju najveći broj dolazaka (14,2%), turisti iz Saudijske Arabije ostvaruju najviše noćenja (14,2%) u USK, a da se turisti iz Novog Zelanda najduže zadržavaju (3,0).

Tabela 7 – Top 10 zemalja iz kojih dolaze turisti u USK, 2022. godina

Broj dolazaka		Broj noćenja		Prosječno zadržavanje	
Zemlja	%	Zemlja	%	Zemlja	Dani
Malezija	14,2	Saudijska Arabija	14,2	Novi Zeland	3,0
Saudijska Arabija	11,5	UAE	11,8	Portugal	2,8
Hrvatska	9,6	Malezija	9,0	Kina	2,6
Slovenija	9,4	Hrvatska	8,8	Kanada	2,4
UAE	9,3	Slovenija	7,9	Irska	2,4
Njemačka	5,2	Njemačka	6,1	Bahrein	2,3
Austrija	5,1	Austrija	5,1	Češka	2,2
Oman	4,5	Oman	4,6	UAE	2,1
Italija	2,8	Italija	3,0	SAD	2,1
Srbija	2,7	Turska	3,0	Izrael	2,1
Ostale zemlje	25,7	Ostale zemlje	26,6	Prosjek USK	1,7

Izvor: Federalni zavod za statistiku, 2023

Top regije iz kojih dolaze turisti su prikazane u narednoj tabeli. Vidi se da turisti iz EU ostvaruju najveći broj dolazaka (43,3%) i noćenja (41,8%) u USK, a da se turisti iz regije Sjeverne Amerike najduže zadržavaju (2,1).

Tabela 8 – Top regije iz kojih dolaze turisti u USK, 2022. godina

Broj dolazaka		Broj noćenja		Prosječno zadržavanje	
Zemlja	%	Zemlja	%	Zemlja	Dani
EU	43,3	EU	41,8	Sjeverna Amerika	2,1
Bliski i srednji istok	29,7	Bliski i srednji istok	35,9	Bliski i srednji istok	2,0
Azija	15,4	Azija	10,3	Afrika	1,7
Ostale evropske zemlje	5,9	Ostale evropske zemlje	6,0	Ostale evropske zemlje	1,7
Zemlje Zapadnog Balkana	3,6	Zemlje Zapadnog Balkana	3,5	Zemlje Zapadnog Balkana	1,6
Sjeverna Amerika	1,5	Sjeverna Amerika	2,0	Okeanija	1,6
Okeanija	0,2	Okeanija	0,2	EU	1,6
Afrika	0,2	Afrika	0,2	Srednja i južna Amerika	1,5
Srednja i južna Amerika	0,2	Srednja i južna Amerika	0,1	Azija	1,1

Izvor: Federalni zavod za statistiku, 2023

Važno je napomenuti da se ne provode redovna i periodična istraživanja o motivima dolaska i zadovoljstvu turista u USK i BiH.

BiH je postala popularna među turistima iz zaljevske regije koji su intenzivno dolazili u BiH nakon 2015. godine. Ne postoji dovoljan broj istraživanja koja se bave potrebama i zadovoljstvom turista u BiH. Ilustracije radi, prema istraživanju provedenom u Kantonu Sarajevu 2017. godine, turisti iz zemalja zaliva regije ostaju duže (obično dolaze u grupama – s porodicom) - osam dana i troše više u odnosu na ostale turiste - 300 EUR u odnosu na 134 EUR (prosječna potrošnja po osobi dnevno). Skoro 50% turista iz zaljevske regije dolazi na duži boravak. U porastu je i trend ulaganja u turizam u resorte širom BiH koja su od 2015. najviše namijenjena turistima iz zaljevske regije. Zanimljivo je da turisti iz zaljevske regije i Turske uglavnom koriste usluge turističkih agencija za dolazak u BiH. Oko dvije trećine turista u organizuje putovanje putem Interneta.

Vizni režim kao i protočnost turista na graničnim prelazima ima veliki utjecaj na turističku industriju. Olakšavanje viznog sistema za određene zemlje (poput zemalja zaljeva) će sigurno privlačiti više turista i to je jedno od važnih pitanja za razvoj turizma u budućnosti. USK je suočen sa problemima ograničenog broja i kapaciteta graničnih prelaza sa Republikom Hrvatskom što ima veliki uticaj na turizam i zadovoljstvo turista u USK.

Zahvaljujući atraktivnosti takozvanih "balkanskih ruta", BiH je popularna za turiste sa long haul tržišta - Kine, Koreje, Malezije, Indonezije itd. koji obično ostanu vrlo kratko (1-2 noćenja) i čije je putovanje organizovano od strane turoperatora i agencija iz inostranstva. Pružaoci turističkih usluga iz BiH u ovom slučaju čine vrlo mali postotak vrijednosti cjelokupnog paketa, jer djeluju samo kao podizvođači za turoperatore iz inostranstva. Prevoz organiziraju i agencije iz inostranstva (obično kompanije s početne tačke putovanja). Neke agencije iz BiH samostalno organiziraju turističke aranžmane za long haul turiste, ali na tržištu i dalje dominiraju kompanije iz inostranstva.

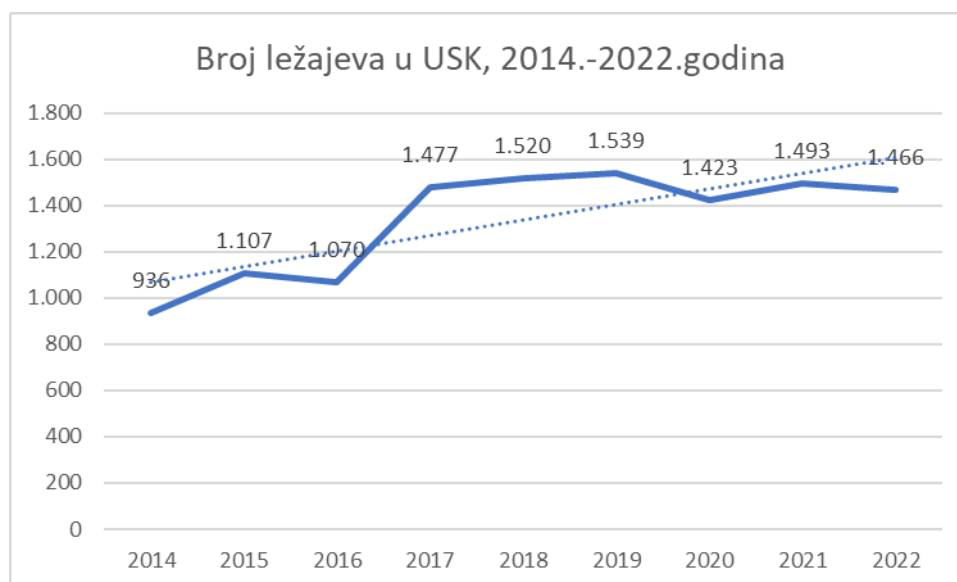
Ukoliko se analiziraju smještajni kapaciteti u USK u periodu od 2014. do 2022. godine, prema podacima Federalnog zavoda za statistiku može se izvući nekoliko zaključaka. Broj ležaja u registrovanim smještajnim objektima je rastao u periodu od 2014. do 2017. godine, a u periodu od 2017. do 2022. godine stagnira i kreće se oko 1.500 ležaja. Iskorištenost kapaciteta (odnos broja noćenja i smještajnih kapaciteta u toku jedne godine) u USK u 2022. godini je bila 17,2%. Iskorištenost kapaciteta 2014. godine je bila 13,1%. Prosječna iskorištenost kapaciteta je daleko ispod stepena korištenja kapaciteta u EU koja je prema podacima Eurostata za 2022. godinu 47%.

Tabela 9 – Pregled broja ležajeva u USK i iskorištenosti kapaciteta, 2014.-2022. godina

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Broj ležajeva	936	1.107	1.070	1.477	1.520	1.539	1.423	1.493	1.466
Stepen iskorištenosti kapaciteta	13,1	12,3	16,2	14,1	15,2	18,0	7,4	12,2	17,2

Izvor: Federalni zavod za statistiku, 2023

Slika 17– Broj ležajeva u USK, 2014.-2022. godina



Izvor: Federalni zavod za statistiku, 2023

Naredna tabela prikazuje kapacitete turističkih objekata u USK za decembar 2022. godine prema podacima Federalnog zavoda za statistiku (posljednje objavljeni podaci). Važno je napomenuti da u odnosu na prethodne godine, u 2022. godini u Bosanskom Petrovcu nisu registrovani smještajni objekti.

Tabela 10 – Kapaciteti turističkih objekata u USK, decembar 2022. godine

Grad/općina	Turistički objekti	Broj objekata	Kapacitet	Sobe	Apartmani	Ležaji
Bihać	Hoteli i sličan smještaj	15	415	384	31	780
Bihać	Odmarališta i slični objekti za kraći odmor	4	25	24	1	58
Cazin	Hoteli i sličan smještaj	4	65	62	3	151
Cazin	Odmarališta i slični objekti za kraći odmor	6	64	61	3	129
Velika Kladuša	Hoteli i sličan smještaj	1	12	12	0	22
Bužim	Hoteli i sličan smještaj	3	36	32	4	89
Bosanska Krupa	Hoteli i sličan smještaj	3	51	49	2	117
Bosanska Krupa	Odmarališta i slični objekti za kraći odmor	1	5	4	1	13
Ključ	Hoteli i sličan smještaj	1	27	23	4	73
Ključ	Odmarališta i slični objekti za	1	6	6	0	18

	kraći odmor					
Sanski Most	Hoteli i sličan smještaj	1	8	8	0	16

Izvor: Federalni zavod za statistiku, 2023

Osim problema sa obuhvatom statističkih podataka i njihove pouzdanosti, sa kapacitetima smještajnih objekata je povezan i problem postojanja sive ekonomije, odnosno može se pretpostaviti da je broj smještajnih jedinica i ležajeva sigurno veći. Tako je prema podacima Turističkog informacijskog sistema (usk.prijava.ba) u USK u 2023. godini registrovano 3.627 ležajeva u 297 smještajnom objektu.

Naredna tabela prikazuje strukturu smještajnih objekata u USK u 2023. godini prema podacima Turističkog informacijskog sistema (usk.prijava.ba). Očita je visoka koncentracija smještajnih objekata na području Bihaća gdje se nalazi 79% od ukupno 297 registrovanih smještajnih objekata USK. U ukupnoj strukturi dominiraju apartmani (43,8%), kuće za odmor i kuće za odmor u domaćinstvu (26,3%), sobe za iznajmljivanje i sobe u domaćinstvu (11,8%), a zatim slijede hoteli (6,7%), pansioni i prenoćišta (6,1%), moteli (3%), hosteli (1,3%) i kampovi (1%)

Tabela 11 – Struktura turističkih objekata u USK, 2024. godina

Općina/grad	Broj smještajnih jedinica	Vrsta smještajnih objekata	Ukupno
Bihać	234	Apartmani	2
		Apartmani u domaćinstvu	101
		Hostel	1
		Hotel	11
		Kamp odmorište	1
		Kamp	1
		Kuća za odmor u domaćinstvu	71
		Motel	3
		Pansion	2
		Prenoćište	5
		Sobe u domaćinstvu	15
		Sobe za iznajmljivanje	6
		Studio apartman u domaćinstvu	14
		Turistički apartmani	1
Bosanska Krupa	10	Apartman u domaćinstvu	2
		Hotel	1
		Kamp	1
		Kuća za odmor u domaćinstvu	2
		Motel	1
		Pansion	1
		Prenoćište	2
Bosanski Petrovac	4	Kuća za odmor	1
		Kuća za odmor u domaćinstvu	2
		Sobe u domaćinstvu	1

Bužim	3	Hotel	2
		Motel	1
Cazin	16	Hostel	2
		Hotel	1
		Motel	3
		Prenočište	5
		Sobe u domaćinstvu	4
		Studio apartman u domaćinstvu	1
Ključ	7	Apartman u domaćinstvu	2
		Hotel	2
		Prenočište	2
		Sobe za iznajmljivanje	1
Sanski Most	13	Apartman u domaćinstvu	6
		Hotel	2
		Kuća za odmor u domaćinstvu	1
		Motel	1
		Sobe u domaćinstvu	3
Velika Kladuša	10	Apartman u domaćinstvu	1
		Hostel	1
		Hotel	1
		Kuća za odmor u domaćinstvu	1
		Prenočište	1
		Sobe za iznajmljivanje	5
USK	297	Apartman	2
		Apartman u domaćinstvu	112
		Hostel	4
		Hotel	20
		Kamp odmorište	1
		Kamp	2
		Kuća za odmor	1
		Kuća za odmor u domaćinstvu	77
		Motel	9
		Pansion	3
		Prenočište	15
		Sobe u domaćinstvu	21
		Sobe za iznajmljivanje	14
		Studio apartman u domaćinstvu	15
		Turistički apartmani	1

Izvor: Turistički informacijski sistem (usk.prijava.ba), 2024

U strukturi dolazaka i noćenja u USK dominantno je učešće kategorije „Hoteli i sličan smještaj“. U 2022. godini je njihovo učešće u dolascima i noćenjima bilo 90%. Kategorija „Odmarališta i slični objekti“ čini 10% dolazaka i noćenja.

Tabela 12 – Broj dolazaka prema vrsti smještajnih objekata, 2014.-2022. godina

Broj dolazaka	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Hoteli i sličan smještaj	25,144	27,383	34,412	41,069	47,044	57,599	19,235	40,521	51,669
Odmarališta i slični objekti	2,676	2,601	5,249	6,838	6,753	5,999	3,176	4,762	5,875
Kampovi i prostori za kampovanje	331	555	554	1,003	470	546	270		
Ostali smještaj	1,989	2,969	1,489	1,387	1,275	272	21		
Ukupno	30,140	33,508	41,704	50,297	55,542	64,416	22,702	45,283	57,544

Izvor: Federalni zavod za statistiku, 2023

Tabela 13 – Učešće smještajnih objekata u ukupnom broju dolazaka, 2014.-2022. godina

Broj dolazaka	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Hoteli i sličan smještaj	83	82	83	82	85	89	85	89	90
Odmarališta i slični objekti	9	8	13	14	12	9	14	11	10
Kampovi i prostori za kampovanje	1	2	1	2	1	1	1	0	0
Ostali smještaj	7	9	4	3	2	0	0	0	0
Ukupno	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Izvor: Federalni zavod za statistiku, 2023

Tabela 14 – Broj noćenja prema vrsti smještajnih objekata, 2014.-2022. godina

Broj noćenja	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Hoteli i sličan smještaj	37,873	41,201	52,553	61,871	71,274	88,545	31,206	59,229	82,334
Odmarališta i slični objekti	3,361	3,424	7,129	9,711	9,995	11,144	5,119	7,169	9,576
Kampovi i prostori za kampovanje	537	861	1,137	1,780	998	768	2,090		
Ostali smještaj	3,143	4,393	2,467	2,614	2,200	753	110		
Ukupno	44,914	49,879	63,286	75,976	84,467	101,210	38,525	66,398	91,910

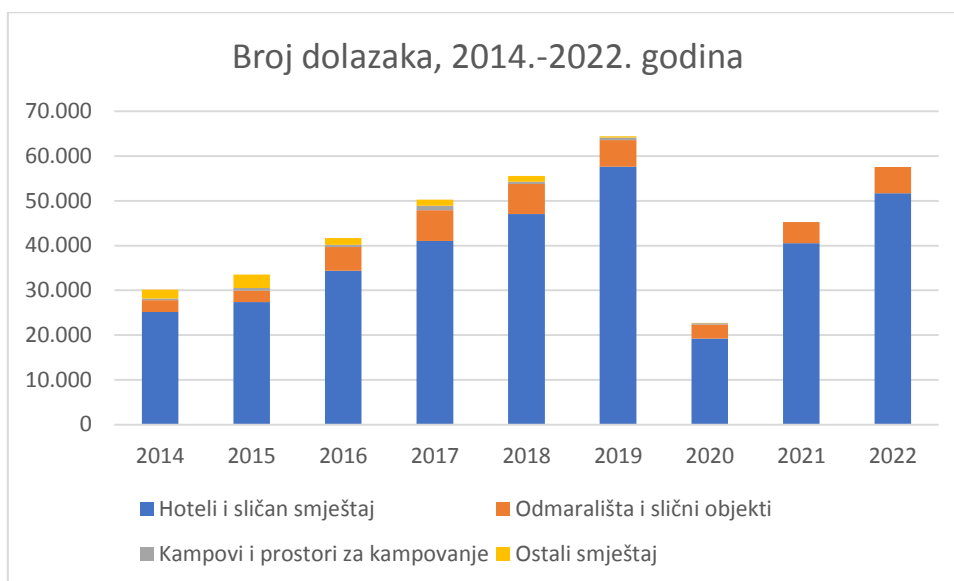
Izvor: Federalni zavod za statistiku, 2023

Tabela 15 – Učešće smještajnih objekata u ukupnom broju noćenja, 2014.-2022. godina

Broj noćenja	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Hoteli i sličan smještaj	84	83	83	81	84	87	81	89	90
Odmarališta i slični objekti	7	7	11	13	12	11	13	11	10
Kampovi i prostori za kampovanje	1	2	2	2	1	1	5	0	0
Ostali smještaj	7	9	4	3	3	1	0	0	0
Ukupno	100	100	100	100	100	100	100	100	100

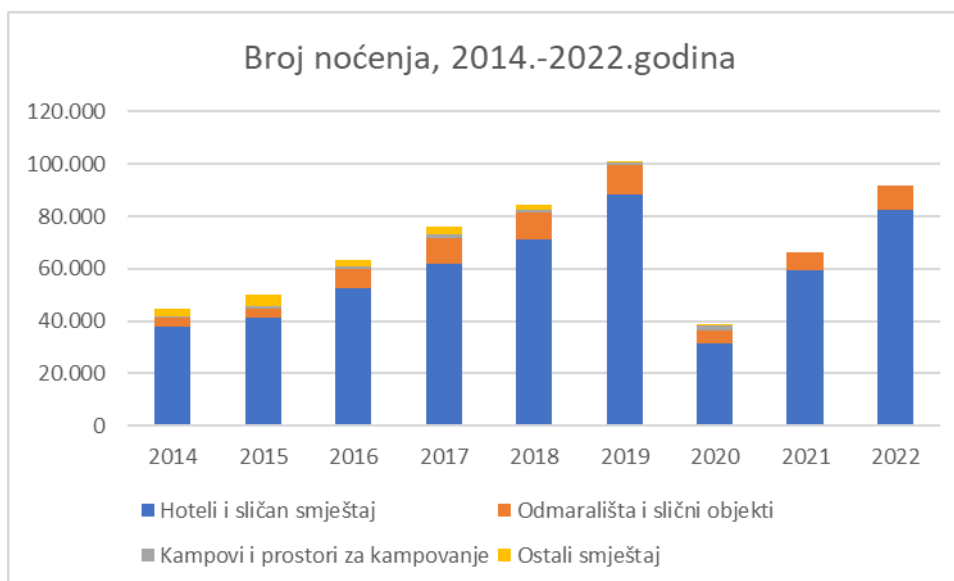
Izvor: Federalni zavod za statistiku, 2023

Slika 18 – Pregled učešća smještajnih objekata u ukupnom broju dolazaka, 2014.-2022. godina



Izvor: Federalni zavod za statistiku, 2023

Slika 19 – Pregled učešća smještajnih objekata u ukupnom broju noćenja, 2014.-2022. godina



Izvor: Federalni zavod za statistiku, 2023

C. Pregled i valorizacija prirodnog nasljeđa USK

Na području općina i gradova USK izdvajaju se specifični elementi prirodne turističke atrakcijske osnove, od kojih su neki već valorizirani u svrhu razvoja turizma.

Na području USK dominira umjereno – kontinentalna klima, odnosno Cfb klimat čije su karakteristike topla i suha ljeta, te hladne i vlažne zime. Ovaj klimat, bez izraženih sušnih ili kišnih perioda, omogućava razvoj cjelogodišnjeg turizma u USK.

Brojni riječni tokovi u BiH, a među njima Una, Sana i njihove pritoke, pružaju mogućnost valorizacije u svrhu razvoja turizma i rekreacije. Aktivnosti na vodi poput raftinga, kajaka, splavarenja, vožnje kanua, zatim sportskog ribolova i kanjoninga se razvijaju na području USK i predstavljaju neke od najznačajnijih turističkih aktivnosti. Sportovi poput kajaka i kanua imaju duboko ukorijenjenu tradiciju na području USK, s gotovo svakim gradom na Uni i Sani koji je imao svoje klubove za ove aktivnosti (Temimović, 2009). S druge strane, kanjoning je relativno novi oblik avanturističkog turizma koji uključuje spuštanje kroz najteže dijelove kanjona uz pomoć posebne opreme.

Okosnicu razvoja turizma USK čine hidrografski turistički motivi, gdje dominira rijeka Una sa svojim pritokama. Izvor, ili pravilnije rečeno, vrelo rijeke Une ima tipične krške karakteristike. Njeno glavno vrelo se nalazi 1,5 km južno od Suvaje, a drugo, manje, kod Neteke (Korjenić, 2015).

Rijeke Una, Unac i Sana turistički su atraktivne i poznate po sedrenim barijerama na kojima su se formirali slapovi i bukovi, koji predstavljaju najznačajnije elemente prirodne turističke atrakcijske osnove USK. Sedra ili bigar predstavlja posebnu prirodnu rijetkost, jer je proces nastanka sedre veoma rijedak i teško održiv. Značajne količine sedre istaložene su u dolinama rijeka Une, Unca i Sane, dok su manje količine sedre nastale izlučivanjem iz termalnih voda. Za rast sedre na rijeci Uni potrebno je da su zadovoljeni sljedeći uvjeti: dolomitični litološki supstrat, potpuno čista voda bez замуćivanja, turbulentnost kretanja vode preko vučenih nanosa, velika prozračnost vode, pH vrijednost veća od 7,2, temperatura vode 9 do 10°C, produkcija fitobentosa (mahovine i cijanofite) (Spahić, 2000). Proces nastanka sedre može biti umanjen ili potpuno prekinut, ukoliko dođe do zagađenja riječnog toka.

U gornjem dijelu svog toka, na području Rmanjske kotline, Una stvara sedrene slapove, ali i sedreno područje u okviru kojeg se izdvajaju četiri niska otoka, zatim Mala i Velika Otoka koje se nalaze između desnog, srednjeg i lijevog rukavca Une (Korjenić, 2015), te Jalački, Srednji, Donji i Veliki buk, koji predstavljaju turistički prepoznatljivo sedreno područje u Martin Brodu. Najatraktivniji za turiste je Milančev (Veliki) buk visok 54 metra.

Nizvodno od Kulen Vakufa, Una teče preko preloma od mezozojskih krečnjaka, na njih taloži sedru i gradi slapove visoke tri do četiri metra. Jedan od turistički najatraktivnijih primjera nastanka slapova na sedrenim barijerama je Štrbački buk, koji se nalazi u NP Una. Njega čine tri sedrena odsjeka širine oko 40 m i visine 23,5 m (Korjenić, 2015). Kod Dvoslapa i Troslapa Una, kako i sam naziv kaže, teče preko dva, odnosno tri sedrena preloma. Od Pokoja do Bosanske Krupe dolazi do taloženja sedre, pa su u koritu česti sedreni odsjeci.

Nizvodno od Lohova prostire se bihaćka kotlina, u čije dno je usječeno i korito rijeke Une. Bihaćka kotlina obiluje brojnim izvorima, među kojima se ističu Dobrenica, Lisa, Klokot itd. Od pritoka u ovom dijelu Una prima brojne tokove: Mrežnicu, Toplicu, Kamenicu, Panjački potok, Dobrenicu, Klokot itd.

Izvor i tok rijeke Klokot su posebno turistički atraktivni. Klokot vrelo je bogato vodom, koja izbija na nekoliko mjesta, a zatim se slijeva u jedno korito (Korjenić, 2015).

Pored Une, sederene naslage su prisutne i u toku rijeke Sane, koja postaje sedronosna od ušća Velijašnice (Temimović, 2009). Na sedrenim naslagama dužine oko 80 m, kod naselja Kljutić, se na periodičnom vodotoku pojavljuje vodopad Grabovnica. Najpoznatiji hidrografski turistički motiv općine Sanski Most predstavlja vodopad Blihe ili Blihin skok koji se nalazi u naselju Fajtovci. Ovaj vodopad se ističe po svojim dimenzijama (56 metara visine), te zbog svog povoljnog geografskog položaja. Ulaz do vodopada se naplaćuje, te se na početku staze nalazi ugostiteljski objekat. Do vodopada se prije stizalo uskom i teško pristupačnom stazom ispod koje se nalazi ponor dubok više od 50 metara, što je predstavljalo opasnost za turiste, no međutim prilazni putevi i staza do vodopada su uređeni. Prilikom izvođenja radova, vođeno je računa da se ne naruši prirodni ambijent vodopada. Namjera lokalnih vlasti je bila da na ovaj način Blihin skok učini pristupačnijim što većem broju posjetitelja, te ga afirmiše kao turističku destinaciju. Blihin skok predstavlja samostalnu turističku atrakciju, komplementarnu sa ostalim turističkim motivima u okolini.

Sana je atraktivna, čista i brza rijeka gotovo do ušća. Njene najatraktivnije dionice nalaze se u gornjem toku, a veoma su atraktivni i njeni pritoke, Ribnik i Sanica. Sanica, vodom najbogatija pritoka rijeke Sane, izvire u podnožju planinskog masiva Grmeča, gdje se formira iz tri snažna vrela. Jedna od njenih desnih pritoka je Korčanica, vodu dobija iz Korčaničkog jezera, koje predstavlja zanimljiv pejzažni turistički motiv. Dabar, lijevi pritok Sane, također je bogat vodom i nastaje iz pećinskog vrela u podnožju Grmeča, u području Mrežnice.

Ribolov je posebno značajna aktivnost za lokalno stanovništvo, još od vremena starih Japoda, a u novije vrijeme je nezaobilazan dio turističke ponude. Osnovu za razvoj sportsko-rekreativnog ribolova predstavlja ihtiofauna rijeke Une i njenih pritoka, koja je ovdje prisutna zahvaljujući čistoj i hladnoj riječnoj vodi.

U slivnom području rijeke Une prisutna je potočna pastrmka, lipljen, klen i gagica. Od ribolovnih disciplina, moguće je razvijati sportski ribolov mušičarenjem (fly fishing), metodom varaličarenja (ribolov varalicom) i metodom vodene kuglice. Najpoznatiji reviri u okviru NP Una su Martin Brod (revir 1), Gečet, (revir 1A), Kulen Vakuf (revir 1B), Čelije – Klisa (revir 2), Bjelila – Loskun (revir 3), Dvoslap (revir 4), Očigrije (revir 5). Organizaciju i pravila ribolova definiše NP Una (NP Una, 2024). Na području Bosanske Krupe najpoznatiji reviri su Krušnica, Una i Pecka jezero. Ribolovni revir Sanica u Ključu je jedan je od najpoznatijih revira u Bosni i Hercegovini i šire, a njegova je osnovna karakteristika prisustvo autohtonih vrsta salmonida (sanički lipljen). U slivu Sane (USK) se za razvoj sportskog ribolova ističe nekoliko atraktivnih lokacija kao što su Sanica, Ribnik, Dabar, okolina Sanskog Mosta itd. (Temimović, 2009).

Rijeka Krušnica izvire podno Grmeča, a ulijeva se u rijeku Unu. Iako je duga samo 7 km, odlikuje je visoka naučno-edukativna, turističko-rekreativna i pejzažna vrijednost. Krušnica se odlikuje visokim stepenom čistoće, te je bogata ribom, posebno lipljenom i pastrmkom. U njenim vodama obitavaju i rijetke vrste riječnih rakova, kao i dabrovi, koji predstavljaju indikatore čiste vode. U austro-ugarskom periodu je na izvorištu Krušnice izgrađena hidroelektrana, koja je i danas u funkciji (Visit USK, 2022). Izvorište Krušnice predstavlja izletničku zonu do kojeg se iz Bosanske Krupe može doći turističkim čamcem.

Bužimsko ili jezero Brana se nalazi u naselju Vrhovska, nekoliko kilometara udaljeno od Bužima. Nastalo je u blizini napuštenog rudnika mangana, te je služilo za potrebe istog. Prisustvo šarana, štuke, mreke i klena omogućilo je razvoj ribolovnog turizma, kao i održavanje ribolovnih takmičenja na ovom jezeru. Oko jezera je uređena i staza.

Za razvoj izletničkog turizma posebno su značajni lokaliteti jezero Kvrkulja i Šahmanovac (Visit USK, 2022). Jezero Kvrkulja udaljeno oko 4 km od Velike Kladuše, predstavlja i rezervat divljih patki. Ovo izletnište je uređeno naporima stanovništva naselja Podzvzd, koji su organizirali čišćenje i uređenje jezera i okolnog prostora, uredili staze za šetnju i dječje igralište. Posebno značajna je replika istoimenog starog mlina na području Kvrkulje, koji je sad u funkciji za mljevenje žita. Mlin Šahmanovac je također sačuvan i obnovljen naporima lokalne zajednice. Mlinovi potočari su u prošlosti bili rasprostranjeni na teritoriji Velike Kladuše, pa njihovo ponovno stavljanje u funkciju predstavlja i očuvanje autohtone lokalne kulture i tradicije, što je posebno važno za razvoj novih turističkih proizvoda. Vrelo Zdene, smješteno blizu naselja Sanski Most, služi kao izvor vode za dio stanovništva ovog naselja. Također predstavlja izletničku destinaciju, prvenstveno za lokalno stanovništvo i domaće turiste. Na ovom lokalitetu je uređena šetnica, dječje igralište, te postavljena rasvjeta. Izvorišna zona Zdene bogata je raznovrsnom faunom.

Na području općine Sanski Most nalazi se nekoliko stotina izvora termalne i termomineralne vode (Strategija socioekonomskog razvoja općine Sanski Most, 2007), među kojima se ističe termalno vrelo rijeke Kozice u podnožju planine Mulež, vrelo Tješnice itd. koji nisu u dovoljnoj mjeri istraženi. Najpoznatiji izvori termalne i termomineralne vode su na lokalitetu Sanska Ilidža, koja je udaljena oko 13 km od Sanskog Mosta. Tople sumporne vode (32°C) na ovom lokalitetu su korištene u svrhu liječenja od davnina, te pogoduju razvoju zdravstvenog turizma, naročito balneoterapije (Trožić i Trožić, 2012). Krajem 1980.-ih godina izgrađen je sportsko-rekreativno-rehabilitacijski centar te su za njegove potrebe izbušena dva bunara radi povećanja izdašnosti izvora. Vode Sanske Ilidže ljekovitih su svojstava i koriste se u liječenju brojnih oboljenja (kožne bolesti i povrede lokomotoričkog sistema) (Temimović, 2009). U cilju optimalnog korištenja terapijskih svojstava termalne vode i blata Sanske Ilidže za razvoj turizma, potrebno je provesti dodatna istraživanja, te osigurati adekvatno finansiranje. Na području Bihaća, nalazi se i Gata, jedan od najpoznatijih termomineralnih izvora u Bosni i Hercegovini. Temperatura ovog izvora je 36°C, a njen mineralni sastav je sulfatno-hloridno-kalcijsko-natrijski (Josipović, 1971). Početkom 90-ih godina 20. stoljeća, sagrađen je prvi objekat kod izvora Gata koji se i danas koristi za pružanje balneološko-fizikalnih i rehabilitacijskih usluga i tretmana (Temimović i Spahić, 2014). Gata je trenutno javna zdravstvena ustanova, ali u budućnosti je planirano proširenje kapaciteta i usluga, u svrhu razvoja zdravstvenog turizma, te wellness i spa sadržaja, kako bi se privukli domaći, ali i strani turisti.

Rijeka Unac nastaje iz tri vodotoka: Mlinskog potoka, koji dolazi iz Šatorskog jezera (1.485 m.n.v.), te vodotoka Ljeskovica i Gudaja, koji nastaju iz izvora u dolomitima trijasa na visini od oko 1.000 m.n.v. (Korjenić, 2015). Od izvorišta do ušća u Unu, rijeka Unac protiče kroz četiri kotline: Preodačku, Prekajsku, Mokronošku i Drvarsku, povezane kanjonom Pojilo, klisurama Grab i Sklop, te kanjonom Berek. Kanjon Berek, zbog svoje geomorfoloških karakteristika i netaknute prirode, predstavlja posebno atraktivnu turističku destinaciju, iako je na pojedinim dionicama nepristupačan i teško prohodan.

Dolina rijeke Sane predstavlja složenu – kompozitnu dolinu, s prostranim zaravnjenim područjima oko kotlina i klisura. Tok rijeke Sane se može podijeliti u tri dijela: gornji dio, koji se proteže od izvora

do Sanskog Mosta, odlikuje se velikim brzinama vode, dok je srednji dio, od Sanskog Mosta do Prijedora, karakteriziran manjim brzinama vode i čestim poplavama okolnih područja. Donji dio, od Prijedora do Novog Grada, ima karakteristike rijeke u ravničarskom području, sa sporijom brzinom toka i manjim padom, ali administrativno ne pripada teritoriji USK. Reljef doline Sane obilježen je izmjeničnim ciklusima većih kotlina, poput Vrbljanske, Zgonske, Sanske, te dubokim usjecima klisura (Temimović, 2014). Za razvoj kanjoninga, ističu se rute duž rijeke Sane od njenog vrela do Gornje Slatine.

Od krških reljefnih oblika na području općine Sanski Most ističu se pećine: Dabarska, Grbića, Kerkezova, Suvaja i Hrustovačka, te Bobijaško oko. Dabarska pećina kod Sanskog Mosta predstavlja vrijedno prirodno područje, prvenstveno zbog specifične pećinske faune, ali zbog nedovoljne istraženosti i odsustva pećinskog nakita nije u potpunosti iskorišten njen cjelokupan turistički potencijal. Iako nije bogata pećinskim nakitom, uz vrelo rijeke Dabar, koje se nalazi nekoliko desetina metara udaljeno, predstavlja jedinstvenu ambijentalnu turističku cjelinu. Grbića pećina je speleološki objekat manjih dimenzija, koji je tokom NOR-a predstavljao bolnicu za 80 tifusara. Kerkezova pećina također predstavlja manji speleološki objekat, bogat pećinskim nakitom i karakterističnog prostiranja kanala (Davidović, 1972). Pećina Suvaja predstavlja periodski tok istoimene rijeke (Behrem, 2018), te je također poznata po bogatoj pećinskoj fauni, među kojima se ističu čovječja ribica, pećinskih račića vrste *Niphargus* (Davidović, 1977) i pećinskih škampa vrste *Troglocaris bosnica* (Sket i Zakšek, 2009). Iako ih odlikuje visoka prirodna vrijednost, te imaju veliki naučni i edukativni značaj, analizirane pećine nemaju potencijal da budu samostalne turističke atrakcije zbog svoje veličine, neuređenosti, neistraženosti, te odsustva pećinskog nakita.

Najveći i najznačajniji speleološki objekat na području općine Sanski Most predstavlja pećina Hrustovača, koju karakteriše povoljan geografski položaj i dostupnost, bogatstvo pećinskog nakita, te značajni kulturno-historijski ostaci. Ulaz u pećinu je širok 15, a visok 7 metara, sa nadslojem od oko 30 metara (Mulaomerović i dr., 2008). Dimenzije pećinskih kanala, mogućnost uređenja i osvjetljenja staza omogućavaju značajniju turističku valorizaciju ove pećine u budućnosti. Pronađeni tragovi pećinskog medvjeda i ostaci slavenske keramike se mogu predstaviti na turističkim panoima, te na taj način dodatno upotpuniti sadržaj za posjetioce. Nakon uređenja i izgradnje turističke infrastrukture, pećina Hrustovača može predstavljati komplementarnu turističku atrakciju Sanskog Mosta uz već afirmisan vodopad Blihe, termalne izvore, vrelo rijeke Zdene, te objekte kulturno-historijskog nasljeđa.

Bobijaško oko ili Oko, kako se često u literaturi naziva, predstavlja krški fenomen smješten u kontaktnoj zoni Grmeča i Jelašinovačkog polja (Sanski Most). Ime je dobilo po brdu Bobija, a i zbog činjenice da, kako mještani kažu, izgleda kao veliko oko, kad se posmatra s uzvišenja (Behrem, 2018). Bobijaško oko je ustvari estavela, koja u vrijeme obilnijih padavina funkcioniše kao izvor. Voda u kišnoj sezoni najčešće otiče prema Jelašinovačkom polju, koje nerijetko poplavi. Bobijaško oko predstavlja vrlo zanimljivu turističku atrakciju, ali je za razvoj ovog lokaliteta potrebno prije svega, postaviti putokaze i turističku signalizaciju, te raditi na njegovoj promociji. Posebno popularno je postalo za vrijeme pandemije COVID-19, dijeljenjem informacija i fotografija na društvenim mrežama.

Na području općine Velika Kladuša se također nalazi nekoliko speleoloških objekata, ali samo je pećina Hukavica s obzirom na svoje dimenzije, dostupnost, prisustvo pećinskog nakita i kulturne ostatke, pogodna za potencijalnu turističku valorizaciju. Morfološki, pećina je vrlo jednostavna i čine

je četiri cjeline: Ulazni kanal, Velika dvorana, Veliki kanal i Niski kanal, a od pećinskih ukrasa posebno se izdvaja veliki saljev bogat kalcitnim kristalima i bigrenim kadama na ulazu u Veliku dvoranu (Mulaomerović i dr., 2008). Od magistralnog puta Velika Kladuša – Cazin udaljena je oko 7 km. Ipak, pećina Hukavica nema potencijal da bude samostalna turistička atrakcija, ali bi zasigurno doprinijela diverzifikaciji turističke ponude Velike Kladuše.

Na širem području općine Bosanski Petrovac, u okolini sela Smoljani, nalazi se nekoliko podzemnih krških oblika koji nisu dovoljno istraženi. Posebno se, svojim dimenzijama, speleološkim ukrasima i brojnošću životinjskih vrsta ističe Riponjina jama. Pored Riponjine jame, speleolozi smatraju da postoji više sličnih jama, te nekoliko pećina (Ledenica, Lašanka i Kekulina pećina) koje tek treba istražiti. Tokom 2021. godine organizirana je speleološka ekspedicija Grmeč 2021, u kojoj su pored domaćih, učestvovali i spelolozi iz država regije. Uz finansijsku pomoć kantonalnih i općinskih vlasti, istraženo je više od deset objekata. Nastavak istraživanja i uređenje ovih pećina i jama predstavljaju veliki potencijal za razvoj avanturističkog turizma u budućnosti.

U blizini bužimskog naselja Dobro Selo, nalaze se brojni izvori pitke vode, od kojih je najpoznatiji izvor Svetinje, koje je uređeno kao izletišta i parkovska površina. Za ovaj izvor se vežu brojne legende o njegovoj ljekovitosti, a prema jednoj od najstarijih i najpopularnijih je slijepa djevojka progledala kada se 6. maja, napila i umila ovom vodom. Svetinja je potajnica, odnosno krški izvor koji se periodično pojavljuje u određenim vremenskim intervalima. S tim u vezi, brojni posjetitelji pripisuju mistična svojstva pojavljivanju vode tačno u podne svakog 6. maja. Navedeni lokalitet je poznat i atraktivan među posjetiteljima, te je potrebno ponuditi im dodatne sadržaje, kako bi se zadržali na području Bužima.

Potencijalnu turističku atrakciju predstavlja kamen bihacit, izgrađen od kalcita, većeg broja kalcitskih oolita i vrlo male količine limonitskog pigmenta (Dupanović, 2018). Njegova najveća nalazišta su u okolini Bihaća, po kojem je i dobio ime još u austro-ugarskom periodu. Bihacit je pogodan za obradu iz razloga što je mekan, ali s vremenom ovaj kamen očvrstne, te je otporan na različite vremenske prilike. Jedna od poznatijih građevina koja je napravljena od ovog materijala je džamija Fethija, a bihacit je i čest materijal u konzervatorsko-restauratorskim zahvatima. Od bihacita su građeni i neki poznati evropski objekti poput Országháza (Zgrade mađarskog parlamenta u Budimpešti). Bihacit se može koristiti u izradi karakterističnih suvenira, ali i u prezentaciji kao važan element brendiranja destinacije Grada Bihaća kroz storytelling.

Područje USK poznato je po šumama kestena koje su rasprostranjene na teritoriji općina Velika Kladuša i Bužim, te Cazina. Jedinstvene su u Bosni i Hercegovini, posebno na području USK, gdje su se razvile zahvaljujući kiselom zemljištu i nadmorskim visinama do 500 metara. Šume kestena na ovom području su samonikle, a neka stabla su stara i preko stotinu godina. Kesten je važna izvozna sirovina na ovom području, a u prošlosti se koristio i kao građevinski materijal od kojeg su se pravile kuće. Posebno je poznat med iz ovog kraja kojeg je Udruženje pčelara „Kesten“ brendiralo pod nazivom Kestenov med Cazinske krajine (Grad Cazin, 2023).

Turistički atraktivne su sastojine kestena u općini Velika Kladuša na lokalitetima Kestenje i Kapan, te Vrnogračka glavica koju karakterizira šumska sastojina kestena, hrasta i bukve (Izmjena i dopuna Prostorni plan općine Velika Kladuša 2014-2034. godine – Prednacrt plana, 2021). Šumski ekosistemi su posebno značajni za odmor, oporavak organizma i rekreaciju. Šume u Velikoj Kladuši su također

pogodne za razvoj izletničkog turizma, organizaciju kampova, te aktivnosti poput sakupljanja ljekovitog bilja i gljiva.

Vrednovanje reljefa u svrhu razvoja turizma

Valorizacija reljefa podrazumijeva izdvajanje onih dijelova terena koji su pogodni za razvoj različitih turističko-rekreativnih aktivnosti poput planinarenja, biciklizma, paraglajdinga, raftinga, kajaka i kanua, kanjoninga itd. Prilikom valorizacije, ocjenjuju se karakteristike reljefa, njegova estetska vrijednost i dostupnost određenih lokaliteta. Reljefni oblici iste kategorije mogu se razlikovati po izgledu, što utiče na njihovu atraktivnost za turiste, pa je estetska vrijednost značajna komponenta turističke valorizacije. Dostupnost prostora, kao indikator turističke vrijednosti, obuhvaća vanjsku i unutarnju dostupnost. Vanjska dostupnost mjeri udaljenost turističkih područja od urbanih područja i glavnih prometnica. Prilikom procjene vanjske dostupnosti, uzimaju se u obzir faktori poput udaljenosti i kvaliteta saobraćajnica. Unutarnja dostupnost se odnosi na povezanost unutar samog turističkog ili rekreacijskog područja. Pri procjeni dostupnosti, također se analiziraju nagibi i stabilnost terena duž uređenih pješačkih staza (Lepirica, 2006). Vrijednost određenih reljefnih oblika može biti umanjena ako nema adekvatnih staza ili ako je teren izrazito nepristupačan.

Na osnovu morfografskih karakteristika reljefa USK definira se koji oblici turističkih aktivnosti se mogu razvijati. U svrhu razvoja planinarenja, te trasiranja planinarskih i pješačkih staza, posebno su vrijedne padine Grmeča. Iz prethodno navedenog, evidentno je da Grmeč obiluje i brojnim podzemnim krškim oblicima, što dodatno doprinosi njegovoj turističkoj vrijednosti. Za razvoj planinarstva, biciklizma, ali i paraglajdinga pogodno je područje Velike Gomile u Cazinu (Vlada USK, 2022).

Korito Une nizvodno od Štrbačkog buka zbog specifičnih reljefnih karakteristika odlikuje visoka vrijednost za potrebe razvoja raftinga i vožnje kajaka, čemu doprinosi i iznimna estetska vrijednost zbog pojave brojnih slapova i bukova (Troslap, Dvoslap itd.). Najveći dio rijeke Une pogoduje razvoju kanua, ali posebno je atraktivna dionica od Loskuna do Ripča. Ipak, korito Une u Martin Brodu nije pogodno za razvoj raftinga, kajakaštva i kanuinga zbog nagiba uzdužnog profila većeg od 25% (Lepirica, 2006).

Lepirica (2006) navodi da su naplavne ravnice kod Gečeta (Kulen Vakuf), Otoke kod Gornjeg Lohova, te nizvodno od Dvoslapa, zbog dobre saobraćajne povezanosti, pogodne za razvoj različitih oblika turizma. s asfaltnim prometnicama. Riječne terase u Martin Brodu, kao i terase iznad Unca u Martin Brodu su, zbog dobre saobraćajne povezanosti, te blizine sedrenih barijera, najznačajnije za razvoj rekreacije i turizma. U svrhu razvoja turističkih aktivnosti, poput šetnje i planinarenja, posebno su pogodne padinske strane manjih nagiba u dolini Une na potezu Kalati – Klisa, prvenstveno zbog stabilnosti i trasiranih staza.

Zaštita prirodnog nasljeđa

USK odlikuje visoka geološka, geomorfološka i pejzažna raznolikost, koja je uz karakteristične klimatske prilike uslovlila i razvoj specifičnog biljnog i životinjskog svijeta. Osnovu razvoja održivog

turizma, baziranog na prirodnom nasljeđu, čini očuvana prirodna sredina koja traži odgovarajuću zaštitu kroz uspostavu zaštićenih područja (Hrelja, 2022).

Zakon o zaštiti prirode (Službeni list SR BiH broj: 4/65) definirao je nekoliko kategorija zaštite prirode (strogi rezervat prirode, prirodni rezervat, nacionalni park, specijalni rezervat, rezervati prirodnih predjela, spomenik prirode, pojedinačne biljne vrste, pojedinačne životinjske vrste, spomenik prirode i memorijalni spomenik prirode), koji štiti više lokaliteta na području kantona:

1. Strogi prirodni rezervat
 - Prašuma Lom na planini Klekovači,
 - Prašuma Plješevica na planini Plješevici,
2. Specijalni rezervat
 - 2.1. Geološki
 - Pećina Hrustovača u Vrhpolju kod Sanskog Mosta,
3. Rezervati prirodnih predjela
 - Suvajsko međugorje u Bosanskoj Krupi,
4. Spomenici prirode
 - 4.1. Geološki
 - Sedreno područje Une u Martin Brodu,
 - 4.2. Geomorfološki
 - Crni izvor na rijeci Unac, Martin Brod,
 - Izvor rijeke Klokota, Bihać,
 - Izvor rijeke Ostrovice, Kulen Vakuf,
 - Milančev buk na rijeci Uni, Martin Brod,
 - Štrbački buk na rijeci Uni, Martin Brod,
 - Srednji buk na rijeci Uni, Martin Brod,
 - Pećina kod Martin Broda,
 - Izvor rijeke Krušnice u Bosanskoj Krupi,
 - Izvor rijeke Dabar, Sanski Most,
 - Vodopad Bliha, Sanski Most,
 - Dabarska pećina u Dabru kod Sanskog Mosta.

Spomenuti Zakon nije usklađen sa aktuelnom domaćom legislativom u zaštiti prirode, kao i kategorizacijom IUCN-a. Prema aktuelnoj kategorizaciji IUCN-a koja je u Bosni i Hercegovini usvojena 2003. godine, na području USK se od 2008. godine štiti jedino dio sliva rijeke Une kroz kategoriju nacionalnog parka. NP Una obuhvata dolinske dijelove rijeke Une i Unca, orografske padine planina Plješevice, Grmeča i Osječnice (NP Una, 2022).

Prostorni plan FBiH predviđa i uspostavu zaštićenog područja planine Grmeč i zaštićenog područja planine Plješevice. U narednom periodu, u svrhu očuvanja vrijednih prirodnih cjelina u USK, treba obezbijediti cjelovit pristup njihovoj zaštiti i uređenju, kroz instrumente nadležnih institucija (Drešković i dr., 2018; PP USK za period 2012 – 2032. g.).

ZAKLJUČAK:

Najznačajniji prirodno-geografski turistički motiv USK je rijeka Una poznata po sedrenim barijerama na kojima su se formirali slapovi i bukovi (Jalački, Srednji, Donji i Veliki buk, Štrbački buk, Dvoslap,

Troslap itd.). Najvrijedniji dijelovi sliva Une se od 2008. godine štite kroz kategoriju nacionalnog parka. NP Una je najpopularnija turistička destinacija USK.

Pored Une, za razvoj sportova na vodi, ribolova i kanjoninga atraktivne su rijeke Unac i Sana, čiji turistički potencijal nije u potpunosti iskorišten. Posebno atraktivni hidrografski turistički motivi su i vodopad Blihe, te rijeke Krušnica i Dabar. Nedovoljno je iskorišten i potencijal Gate, jednog od najpoznatijih termomineralnih izvora u BiH.

U svrhu razvoja planinarenja, te trasiranja planinarskih i pješačkih staza, vrijedne su padine Grmeča i Velike Gomile (Cazin). Od krških reljefnih oblika na području općine Sanski Most u svrhu razvoja turizma, ističu se pećine: Dabarska, Grbića, Kerkezova, Suvaja i Hrustovačka, te Bobijaško oko. Na području Bosanskog Petrovca potencijal za razvoj speleološkog turizma ima Riponjina jama. Značajan prirodni resurs, nedovoljno iskorišten u turizmu je i kamen bihacit. Od biogeografskih turističkih motiva, posebno su važne šume kestena koje su rasprostranjene na teritoriji općina Velika Kladuša i Bužim, te grada Cazina.

Za potrebe ove analize korišteni su raspoloživi literaturni podaci, te podaci prikupljeni kroz radionice, ali u narednom periodu, potrebno je izvršiti mapiranje, inventarizaciju i detaljnu valorizaciju svih elemenata prirodnog nasljeđa, kako bi se osigurao kontinuiran i uravnotežen razvoj turizma USK baziranog na prirodnoj turističkoj atrakcijskoj osnovi.

D. Pregled i valorizacija kulturno-historijskog nasljeđa USK

Pored prirodno-geografskih turističkih atrakcija, u svrhu razvoja turizma i kreiranja jedinstvenog turističkog proizvoda USK, potrebno je analizirati i društveno-geografski segment turističke atrakcijske osnove.

Na osnovu dostupne literature, te odluka Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine, koje se odnose na gradove i općine kantona, izvršena je identifikacija nacionalnih spomenika iz različitih perioda, koji su dalje klasificirani na osnovu dokumentacije spomenute državne Komisije, te prostorno-planskih i strateških dokumenata što je prikazano u narednoj tabeli.

Tabela 16 – Nacionalni spomenici Bosne i Hercegovine u općinama i gradovima USK

Red. br.	Naziv i kategorija spomenika	Općina/ Grad
1.	Fethija džamija sa haremom, devet grobnih ploča i natpisima, graditeljska cjelina	Bihać
2.	Hidroelektrane (Mala HE „Bihać“, ili HE Jarak ili HE Kanal Una) na Jarku, industrijska graditeljska cjelina	
3.	Jevrejsko groblje, historijsko područje	
4.	Kameni reljef sa figurom muškarca, pokretno dobro	
5.	Kameni reljef sa grbom grada Bihaća, pokretno dobro	
6.	Kapetanova kula, historijska građevina	
7.	Konak, mjesto i ostaci historijske građevine	
8.	Ostrovica - Ostrovački grad, povijesno područje	
9.	Prahistorijska gradina, srednjovjekovni i osmanski grad Sokolac u selu Sokolcu, historijsko područje	
10.	Ripač, arheološko područje	
11.	Spomen park žrtava fašističkog terora Garavice, kulturni pejzaž	
12.	Srpski pravoslavni manastir Rmanj sa ostacima originalnih fresaka u Martinbrodu, historijska građevina - mjesto i ostaci graditeljske cjeline	
13.	Stari grad Rmanj u Martin Brodu, ostaci kule i zidova, historijska građevina	
14.	Turbe – Mauzolej, historijska građevina	
15.	Ulomak kamene japodske urne sa predstavom japodskih konjanika» iz Založja, pokretno dobro	
16.	Umjetnička zbirka Damirke i Envera Mulabdića, pokretno dobro	

17.	Zbirka umjetničkih djela Dževada Hoze u Muzeju Unsko-Sanskog kantona u Bihaću, pokretno dobro	
18.	Zbirka umjetničkih djela Jovana Bijelića u Muzeju Unsko-Sanskog kantona u Bihaću, pokretno dobro	
19.	Zgrada Klostera (Samostan i škola časnih sestara Klanateljica Krvi Kristove i Zgrada I zasjedanja AVNOJ-a (Muzej AVNOJ-a), graditeljska cjelina	
20.	Zgrada Krajina puteva, historijski spomenik	
21.	Župna crkva sv. Ante Padovanskog sa grobnicom bihaćkog plemstva (grobnica hrvatskih velikaša), graditeljska cjelina	
22.	Ploča desne bočne strane japodske kamene urne iz Golubića, pokretno dobro	
23.	Partizanski – Titov voz na Oštrelju, historijski spomenik	
24.	Stari grad Bjelaj (Bilaj) u Bjelaju, historijska cjelina	Bosanski Petrovac
25.	Ostaci srednjovjekovne crkve i nekropola sa stećcima na lokalitetu Crkvina u Koluniću, arheološko područje	
26.	Zbirka umjetničkih djela i ličnih predmeta Jovana Bijelića, pokretno dobro	
27.	Stari grad Bužim, graditeljska cjelina	Bužim
28.	Stara drvena džamija u Bužimu, graditeljska cjelina	
29.	Stara džamija u Lubardi, historijska građevina	
30.	Filijalna crkva Blažene djevice Marije, mjesto i ostaci historijske građevine	Bosanska Krupa
31.	Stari grad Jezerski u Jezerskom, graditeljska cjelina	
32.	Tvrđava, historijsko područje	
33.	Zavičajna zbirka Boška Karanovića, pokretno dobro	
34.	Stari grad Bijela Stijena, graditeljska cjelina	Cazin
35.	Stari grad Cazin sa džamijom, graditeljska cjelina	
36.	Kajtazovića nišani, Donja Lučka, grobljanska cjelina	
37.	Kuća Nurije Pozderca (Kuća porodice Pozderac), historijska građevina	
38.	Kuća Ibri Alagića, historijska građevina	
39.	Kula Radetina sa prirodnim nasljeđem, prirodno graditeljska cjelina	
40.	Stari grad Ostrožac, graditeljska cjelina	

41.	Stari grad Ključ, graditeljska cjelina	Ključ
42.	Stari grad Kamičak, historijsko područje	
43.	Musalla sa grebljem u Kamengradu, graditeljska cjelina	Sanski Most
44.	Memorijalni kompleks Šušnjar, graditeljska cjelina	
45.	Stari grad Kamengrad, historijsko područje	
46.	Most u Starom Majdanu, poznat kao Rimski most, historijski spomenik	
47.	Zgrada II zasjedanja ZAVNOBIH-a, mjesto historijskog spomenika	
48.	Zgrada stare željezničke stanice, historijska građevina	
49.	Hrustovačke spilje, kulturni pejzaž	
50.	Dabarske spilje, kulturni pejzaž	
51.	Gradska džamija sa haremom, graditeljska cjelina	Velika Kladuša
52.	Stari grad Todorovo (Novigrad) i džamija u Todorovu	
53.	Tvrđava Vrnograč u Vrnograču, graditeljska cjelina	
54.	Crkva svetog Velikomučenika Georgija, historijski spomenik	
55.	Utvrđeni grad Podzvizd, graditeljska cjelina	
56.	Džamija Zagrad sa haremom, graditeljska cjelina	
57.	Džamija sa haremom u Šabićima, graditeljska cjelina	
58.	Stara džamija Barake sa haremom u Grahovu	
59.	Harem džamije Trnovi, Polje, historijsko područje	

Izvor: Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika, 2024.

Osim navedenih nacionalnih spomenika, koji su već zaštićeni na državnom nivou, u Prostornom planu USK je dat pregled kulturno-istorijskog nasljeđa kantonalnog ili lokalnog značaja. Na području Grada Bihaća je izdvojeno 95 spomenika, među kojima su najbrojnija prahistorijska nalazišta (46 lokaliteta). U Gradu Bosanska Krupa je popisano 40 spomenika, od čega je 15 prahistorijskih i 16 srednjovjekovnih nalazišta. Na području općine Bosanski Petrovac se nalaze 33 spomenika, a najbrojnija su rimska nalazišta (33 lokaliteta). U Bužim se nalazi 12 spomenika, od čega je 8 lokaliteta srednjovjekovnih nalazišta. Za područje Grada Cazina navodi se 56 spomenika, među kojima se ističu spomenici narodnooslobodilačke borbe iz Drugog svjetskog rata, te prahistorijska i srednjovjekovna nalazišta. Na području općine Ključ se nalazi 78 spomenika, među kojima važno mjesto imaju spomenici i spomen obilježja šehida i žrtava rata 1992 - 1995. godine. U općini Sanski Most se nalazi 68 spomenika, a najbrojnija su prahistorijska, antička i srednjovjekovna nalazišta.

Iz navedenog je evidentno da USK karakteriše bogata kulturna baština, koja potiče iz različitih historijskih perioda. Brojnost kulturno-istorijskih spomenika, koji imaju izuzetnu vrijednost za identitet ovog prostora, se ističe kao strateška prednost i razvojna snaga svih općina i gradova USK (PP USK za period 2012 – 2032. g.).

Usprkos velikoj historijskoj i kulturnoj vrijednosti, te činjenici da nacionalni spomenici imaju i status pravno zaštićenih objekata, na osnovu terenskog istraživanja, može se konstatovati da je veliki broj objekata i lokaliteta spomeničkog nasljeđa zapušten i oštećen, te kao takvi ne mogu biti reprezentativni u turističkoj ponudi USK. Posebno su ugroženi spomenici nižeg ranga, odnosno regionalnog i lokalnog značaja (PP USK za period 2012 – 2032. g.).

U svrhu uključivanja kulturno-historijskog nasljeđa u turističku ponudu i predstavljanja posebno su izdvojeni oni segmenti antropogene turističke atrakcijske osnove (kulturno-historijsko nasljeđe i segmenti kulture života i rada), koji su dostupni, imaju estetsku i/ili kuriozitetnu vrijednost, te se mogu valorizovati u turističke svrhe. U nastavku su valorizirani neki od nacionalnih spomenika, ali i dodatni motivi koji ne uživaju formalnu zaštitu od strane vlasti. Analizirana je i kultura života i rada (tradicionalna nošnja, gastronomija, poznate ličnosti, priče, legende i običaji lokalne zajednice), koja se nažalost vrlo malo koristi u svrhu promocije i razvoja turizma na području USK.

Među najznačajnije turističke atrakcije društveno-geografske resursne osnove, na osnovu kojih se može poboljšati i unaprijediti turistička ponuda USK, ubrajaju se srednjovjekovni gradovi i utvrde. Posebno je važno istaknuti projekat „Uvezivanje i uređenje straih gradova USK – krajiške staze kulturne baštine“, kojim su obuhvaćeni sljedeći stari gradovi: Podzvizd, Bužim, Ostrožac, Sokolac, Bjelaj, Ključ, Kamengrad i Pset.

Osim srednjovjekovnih gradova uključenih u spomenuti projekat, najpoznatiji i najposjećeniji objekti kulturnog nasljeđa u Gradu Bihaću su džamija Fethija, crkva sv. Antuna, Kapetanova kula, muzej AVNOJ-a, stari grad Ostrovica itd.

U Bosanskoj Krupi poznati su (pored tvrđave Pset), gradska džamija Bosanska Otoka, Dom kulture, spomen kuća reisa Džemaludina ef. Čauševića. Na području Bosanskog Petrovca (osim starog grada Bjelaja) se ističe Titov voz na Oštrelju, muzej Jovana Bjelića i kuće Skendera Kulenovića i Ahmeta Hromadžića. U Bužimu, pored starog grada, važno je istaknuti staru drvenu džamiju i hadžijski kamen u Varoškoj rijeci. Grad Cazin (osim po starom gradu Ostrošcu) je poznat po kuli Radetini, staroj džamiji, starom gradu Bila Stina, kući Nurije Pozderca, kući Ibri Alagića itd. Najpoznatiji objekat kulturno-historijskog nasljeđa Ključa je spomenuti stari grad Ključ. U Sanskom Mostu se ističe Hamzi-begova džamija, musalla u Kamengradu itd. Velika Kladuša je (osim po starom gradu Podzvizd) poznata po Velikokladuškoj tvrđavi, gradskoj džamiji, crkvi svetog Georgija itd.

Značajan segment kulturno-historijskog nasljeđa predstavljaju spomenici iz perioda NOB-a i Jugoslavije što je prikazano u narednoj tabeli. Nekoliko spomeničkih cjelina iz ovog perioda se nalazi na listi nacionalnih spomenika (spomen park žrtava fašističkog terora Garavice, Partizanski – Titov voz na Oštrelju, kuća Nurije Pozderca (kuća porodice Pozderac), memorijalni kompleks Šušnjar i zgrada II zasjedanja ZAVNOBIH-a).

Tabela 17 – Spomenici iz perioda NOB-a na području USK

Red. br.	Naziv	Općina/ Grad
1.	Zgrada doma kulture u kojoj je održana I konferencija AFŽ-a ul.M.Tita br.2	Bosanski Petrovac
2.	Spomen kuća sjedište Vrhovnog štaba (ul.Omladinska br. 2)	

3.	NOB - Spomenik žrtvama fašističkog terora na Mihaljevcu,	Cazin	
4.	NOB - Ostrožac (u kompleksu starog grada) spomen ploča		
5.	NOB - Spomenik palim borcima u Tržačkim Raštelama		
6.	NOB - Macini Dolovi spomen grobnica		
7.	Kula Gračanica, Liskovac – Cazin		
8.	NOB - Pećigrad spomen kosturnica		
9.	NOB - Stijena (dvorište osnovne škole) zajednička grobnica		
10.	NOB - dvorište škole "Nurija Pozderac" spomen bista potpredsjednika AVNOJ-a		
11.	NOB - Rujica spomen kosturnicazajednička grobnica		
12.	NOB - Čoralići (u dvorištu osnovne škole) spomen grobnica		
13.	NOB - Spomen ploča na fasadi Zavoda za zapošljavanje		
14.	NOB - preko puta zgrade Skupštine općine obelisk		
15.	NOB - Rodna kuća Nurije Pozderca sa spomen pločom.		
16.	NOB - spomen obelisk i groblje: Bosanska Bojna, Poljice Vrnograč, Podzvizd, Mehino Stanje i Kanal		Velika Kladuša
17.	NOB - Spomen ploča, Mala Kladuša		
18.	NOB - Spomen obelisk u gradskom parku, Velika Kladuša		
19.	NOB - spomen ploče: Šumatac, Bosanska Bojna i Todorovo.		

Izvor: PP USK za period 2012 – 2032. g.

Značajan kompleks iz perioda socijalističke Jugoslavije je i vojni aerodrom Željava, koji posljednjih godina postaje sve popularniji među turistima. Ovaj kompleks izgrađen je 1960. godine u potpunoj tajnosti (Vlada USK, 2022). Važan podzemni dio baze Željava, pista 4 i dijelovi pista 1 i 3 pripadaju Republici Hrvatskoj, dok se piste 2 i 5 nalaze na području Bosne i Hercegovine, odnosno Grada Bihaća. Planirano je da se Željava u budćnosti turistički afirmiše kroz program prekogranične saradnje NP Plitvička jezera i NP Una (GWT2P, 2024).

Spomeničko nasljeđe iz perioda NOB-a posljednjih godina postaje sve popularnije među stranim turistima, koji ove spomenike posmatraju izvan njihovog historijskog konteksta, odnosno kao značajna umjetnička dostignuća svog vremena. Najveći broj ovih objekata je u lošem stanju, te bi trebalo pristupiti njihovom uređenju, kako bi postali sastavni dio turističke ponude USK.

Memorijalno spomeničko nasljeđe iz perioda agresije na BiH (1992. – 1995.) ima posebno mjesto u kulturnom turizmu USK, te je važan segment očuvanja kulture sjećanja. U narednoj tabeli navedeni su spomenici i spomen obilježja žrtava rata (1992. – 1995).

Tabela 18– Memorijalni spomenici i spomen obilježja žrtava rata (1992. – 1995) na području USK

Red. br.	Naziv	Općina/ Grad
1.	Turbe Izeta Nanića	Bužim
2.	Šehidsko turbe, Vrhovska	
3.	Spomenici i spomen obilježja šehida i žrtava rata lokalitet Kamen kosa Sanica Donja	Ključ
4.	Spomenici i spomen obilježja šehida i žrtava rata lokalitet Razbojna Gornji Budelj	
5.	Spomenici i spomen obilježja šehida i žrtava rata lokalitet Crvena zemlja Hripavci	
6.	Spomenici i spomen obilježja šehida i žrtava rata lokalitet Dolina jama Lanište	
7.	Spomenici i spomen obilježja šehida i žrtava rata lokalitet Punovac Lanište	
8.	Spomenici i spomen obilježja šehida i žrtava rata lokalitet Kalabe	
9.	Spomenici i spomen obilježja šehida i žrtava rata lokalitet Ometaljka – Bataljak	
10.	Spomenici i spomen obilježja šehida i žrtava rata lokalitet Mramorje	
11.	Spomenici i spomen obilježja šehida i žrtava rata lokalitet Stara džamija Husići	
12.	Kaburistan na Sitnici	
13.	Spomenici i spomen obilježja šehida i žrtava rata lokalitet ŠIP-a Ključ	
14.	Spomenici i spomen obilježja šehida i žrtava rata lokalitet Strane Kamičak	
15.	Spomenici i spomen obilježja šehida i žrtava rata lokalitet kod džamije Biljani,	
16.	Spomenici i spomen obilježja šehida i žrtava rata lokalitet kod džamije Velečevo	
17.	Spomenici i spomen obilježja šehida i žrtava rata lokalitet kod džamije Šljivari	
18.	Spomenici i spomen obilježja šehida i žrtava rata lokalitet Botonjića bare Botonjići	
19.	Spomenici i spomen obilježja šehida i žrtava rata lokalitet kod džamije Crnalići	
20.	Spomenici i spomen obilježja šehida i žrtava rata lokalitet Raskršće Velagići	

Izvor: PP USK za period 2012 – 2032. g.

Kultura života i rada

U segmentu kulture života i rada u USK mogu se izdvojiti narodne priče i legende, autohtoni lokalni proizvodi i gastronomija, te brojne istaknute ličnosti. Nematerijalna kulturna baština obuhvata priče i legende koje bi trebalo istražiti, zapisati i na taj način sačuvati od zaborava. Često se pričaju turistima, te bi trebale biti sastavni dio turističke ponude. Najpoznatije su legenda o djevojci sa Une, Martin Brodu, rijekama Blihi i Zdeni, izvoru Svetinja, kladuškoj zlatnoj naušnici itd. Replika kladuške zlatne naušnice se može brendirati kao lokalni suvenir.

Iz tradicije naroda proizilaze brojni autohtoni proizvodi, koji treba da se brendiraju kroz turističku ponudu kao zaštićeni lokalni suveniri. Tako na primjer, kesten za dio lokalnog stanovništva u USK predstavlja važan dio tradicije, ali i izvor prihoda. Jedan od najvažnijih autohtonih domaćih proizvoda je Kestenov med Cazinske krajine (Grad Cazin, 2023). Ovaj med treba postati sastavni dio turističke ponude ovog područja, jer naglašava autentičnost i omogućava turistima povezivanje s lokalnom kulturom. Važno mjesto u lokalnoj tradiciji imaju mlinovi potočari, čije ponovno stavljanje u funkciju u Velikoj Kladuši predstavlja očuvanje autohtone lokalne kulture i tradicije. Turističkoj promociji USK svakako doprinose brojni poznati književni i umjetnici kao što su Skender Kulenović, Ahmet Hromadžić, Jovan Bijelić i Mersad Berber.

Manifestacije

Najčešće manifestacije koje se održavaju u USK su sportske, privredne i kulturne. Iako imaju određeni kontinuitet održavanja, najvećim dijelom su lokalnog i regionalnog značaja, te nisu naročito afirmisane u svrhu razvoja turizma.

Svakako najpoznatija manifestacija je međunarodna Una regata, koja se održava svake godine krajem jula ili početkom augusta i traje pet dana. Regata je podijeljena je u tri etape: prva, od Martin Broda do Štrbačkog buka, zatim druga etapa od Štrbačkog buka do Bihaća, te treća etapa od Bihaća do Bosanske Krupe (Visit Bihać, 2020). Na Uni se još održava i Krupska regata, a na rijeci Sani Ključka regata koje imaju lokalni značaj, te iziskuju bolju promociju i finansijsku pomoć općinskih i kantonalnih vlasti, kako bi se afirmisale u svrhu razvoja turizma.

Među kulturnim manifestacijama u gradu Bihaću ističe se festival scensko-teatarske umjetnosti „Bihaćko ljeto“ i likovna kolonija Krušnica u Bosanskoj Krupi. U naselju Pećigrad (Cazin) se više od dvije decenije održava festival kestena „Kestenijada“ koji okuplja veliki broj domaćih i posjetilaca iz zemalja regiona. Od 2021. godine održava se i manifestacija ChestFest, koja za cilj ima promociju proizvoda od kestena i razvoj turizma. Poznata cazinska zabavno-sportska manifestacija je auto trka Krajiška zmija, kojom se obilježava Dan grada Cazin (6. august).

ZAKLJUČAK:

Naposjećeniji kulturno-historijski spomenici su oni koji se nalaze u gradovima i općinskim središtima, kao što je npr. džamija Fethija, gradska džamija u Bosanskoj Otoci, Hamzi-begova džamija, crkva

svetog Georgija itd. Najznačajniji društveno-geografski turistički motivi USK su srednjevjekovni gradovi, među kojima se ističu Podzvzd, Bužim, Ostrožac, Sokolac, Bjelaj, Ključ, Kamengrad i Pset.

Kulturno-historijsko nasljeđe posjeduje veliki turistički potencijal, koji je još uvijek nedovoljno iskorišten. Značajan segment predstavlja i nematerijalna kulturna baština (narodne priče i legende), kao i autohtoni lokalni proizvodi (kestenov med), koji se u budućnosti trebaju koristiti u prezentaciji općina i gradova, kao važan element brendiranja. Najpopularnija turistička manifestacija je međunarodna Una regata.

Za potrebe ove analize korišteni su raspoloživi literaturni podaci, te podaci prikupljeni kroz radionice, ali u narednom periodu, potrebno je izvršiti mapiranje, inventarizaciju i detaljnu valorizaciju svih elemenata kulturno-historijskog nasljeđa, kako bi se osigurao kontinuiran i uravnotežen razvoj turizma USK baziranog na kulturno-historijskoj turističkoj atrakcijskoj osnovi.

E. Ljudski resursi u turizmu i ugostiteljstvu USK

Zaposlenost i plate

Razvoj turizma u USK u velikoj mjeri zavisi i od kvantiteta i kvaliteta raspoloživih ljudskih resursa, odnosno broja i strukture zaposlenih. Zbog već istaknutog prisustva sive ekonomije, koja je prepoznata i kao jedna od najvećih slabosti u razvoju turizma USK, službenu statistiku treba posmatrati s određenom rezervom, zbog velikog broja neprijavljenih radnika, naročito sezonskih. Također, prisutna je i praksa isplaćivanja veće plate u gotovini od prijavljene, kako se porezi ne bi plaćali u punom iznosu. Evidentan je i nedostatak radne snage zbog migracijskih aktivnosti stanovništva.

U nastavku će biti prikazani i analizirani službeni statistički pokazatelji o prosječnom broju zaposlenih u USK, te području I (Djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane (hotelijerstvo i ugostiteljstvo) i N (Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti). Ukupan broj zaposlenih u USK u 2022. godini je iznosio 38.353. Najveći broj zaposlenih je u kantonalnom središtu, Bihaću (13,512) a najmanji u Bosanskom Petrovcu (1,443) i Ključu (1,513).

Tabela 19 –Ukupan broj zaposlenih u USK, 2017.-2022. godina

Općina/grad	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Bosanska Krupa	3.447	3.343	3.378	3.300	3.503	3.596
Bosanski Petrovac	1.366	1.274	1.319	1.276	1.372	1.443
Bužim	1.525	1.505	1.449	1.457	1.492	1.580
Bihać	13.032	13.495	13.806	13.354	13.440	13.512
Cazin	7.031	7.031	7.151	7.052	7.147	7.299
Ključ	1.712	1.640	1.586	1.480	1.534	1.513
Sanski Most	4.407	4.425	4.448	4.239	4.256	4.414
Velika Kladaša	4.844	4.974	5.083	4.927	4.968	4.996
Ukupno USK	37.364	37.687	38.220	37.085	37.712	38.353

Izvor: Federalni zavod za statistiku, 2023

U području I (Djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane (hotelijerstvo i ugostiteljstvo) u USK je u 2022. godini bilo zaposleno 2.675 osoba, što iznosi 6,97% od ukupnog broja zaposlenih u USK. Pandemija COVID-19 uzrokovala je pad broja zaposlenih u cijeloj Bosni i Hercegovini, pa tako i u USK, a sektor turizma i ugostiteljstva je bio među najviše pogođenim. S tim u vezi, broj zaposlenih u 2022. godini je, u odnosu na 2019. godinu, smanjen u Bosanskom Petrovcu, Bužimu, Ključu i Velikoj Kladaši što je prikazano u narednoj tabeli.

Ipak, važno je naglasiti da Ključ i Velika Kladaša bilježe oporavak, te se očekuje da broj zaposlenih nadmaši period prije pandemije COVID-19. S druge strane, Grad Cazin bilježi kontinuiran porast broja zaposlenih tokom 2017.-2022. godine. Trend rasta broja zaposlenih, ukoliko se izuzme period

pandemije COVID-19, imaju Grad Bihać i Sanski Most. Pozitivan uticaj na očuvanje radnih mjesta i tokom pandemije COVID-19 imao je značajan udio domaćih turista u ovom kantonu.

Prema dostupnim statističkim podacima, broj zaposlenih u području N (Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti) u USK je u 2022. godini iznosio 834, odnosno 2.17% od ukupnog broja zaposlenih u ovom kantonu. U analiziranom periodu, broj zaposlenih na kantonalnom nivou kontinuirano raste, ali se razlikuje po općinama i gradovima. Grad Cazin ponovo bilježi kontinuiran porast broja zaposlenih (i u ovom sektoru), kao i općina Ključ. Najveći pad broja zaposlenih bilježi Bosanska Krupa, dok u Bosanskom Petrovcu u periodu 2017.-2022. godina nije bilo registrovanih zaposlenih što je prikazano u narednoj tabeli.

Tabela 20 – Ukupan broj zaposlenih u KD području I u USK, 2017.-2022. godina

Općina/grad	2017	% u ukupnom broju zaposlenih	2018	% u ukupnom broju zaposlenih	2019	% u ukupnom broju zaposlenih	2020	% u ukupnom broju zaposlenih	2021	% u ukupnom broju zaposlenih	2022	% u ukupnom broju zaposlenih
Bosanska Krupa	209	6,06	199	5,95	220	6,51	200	6,06	219	6,25	246	6,84
Bosanski Petrovac	44	3,22	51	4	56	4,24	49	3,84	58	4,22	42	2,91
Bužim	59	3,86	67	4,45	63	4,34	47	3,22	67	4,49	55	3,48
Bihać	792	6,07	870	6,44	968	7	845	6,32	922	6,86	1,029	7,61
Cazin	394	5,63	422	6	440	6,15	443	6,28	498	6,9	514	7,04
Ključ	180	10,50	202	12,3	200	12,6	151	10,2	156	10,16	179	11,8
Sanski Most	264	5,90	294	6,64	285	6,4	247	5,82	267	6,23	313	7,09
Velika Kladuša	243	5,01	267	5,36	302	5,94	253	5,13	290	5,83	297	5,94
Ukupno USK	2,185	5,85	2,372	6,29	2,534	6,63	2,235	6,02	2,477	6,56	2,675	6,97

Izvor: Federalni zavod za statistiku, 2023

Tabela 21 – Ukupan broj zaposlenih u KD području N u USK, 2017.-2022. godina

Općina/grad	2017	% u ukupnom broju zaposlenih	2018	% u ukupnom broju zaposlenih	2019	% u ukupnom broju zaposlenih	2020	% u ukupnom broju zaposlenih	2021	% u ukupnom broju zaposlenih	2022	% u ukupnom broju zaposlenih
Bosanska Krupa	49	1,42	16	0,47	25	0,74	28	0,84	26	0,74	6	0,16
Bosanski Petrovac	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Bužim	3	0,19	3	0,19	2	0,13	3	0,2	8	0,53	3	0,18
Bihać	354	2,71	349	2,56	391	2,83	407	3,04	405	3,03	383	2,83
Cazin	55	0,78	56	0,8	64	0,9	80	0,11	88	1,23	92	1,26
Ključ	0	0	3	0,18	10	0,63	19	0,12	34	2,21	60	3,96
Sanski Most	28	0,63	91	2,05	111	2,49	96	2,26	83	1,95	88	1,93
Velika Kladuša	153	3,15	147	2,95	139	2,73	128	2,59	163	3,28	202	4,04
Ukupno USK	642	1,71	665	1,74	742	1,94	761	2,05	807	2,13	834	2,17

Izvor: Federalni zavod za statistiku, 2023

U narednim tabelama predstavljene su prosječne isplaćene mjesečne neto plaće u USK, kao i visina isplaćene mjesečna neto plaća u KD području I (Djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane (hotelijerstvo i ugostiteljstvo) i N (Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti).

Prosječna isplaćena mjesečna neto plaća u 2022. godini u USK je iznosila 1,021 KM, dok je u području I (Djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane (hotelijerstvo i ugostiteljstvo) iznosila 608 KM, a u području N (Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti) 766 KM. Vrijednost prosječne isplaćene neto plaće u KD području I se mora povećati, kako bi se osigurala radna snaga u sektoru turizma, a samim tim i razvoj turizma USK.

Tabela 22 – Prosječna isplaćena mjesečna neto plaća u USK, 2017.-2022. godina

Općina/grad	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Bosanska Krupa	813	825	865	883	902	982
Bosanski Petrovac	758	757	783	853	880	924
Bužim	683	702	750	766	785	867
Bihać	936	966	1.014	1.043	1.091	1.195
Cazin	714	719	753	767	789	876
Ključ	785	790	756	779	806	904
Sanski Most	767	794	789	808	849	958
Velika Kladuša	747	765	766	800	828	906
USK	819	840	872	897	933	1.021

Izvor: Federalni zavod za statistiku, 2023

Tabela 23 – Prosječna isplaćena mjesečna neto plaća u KD području I i N u USK, 2017.-2022. godina

KD područje/Godina	2017	2018	2019	2020	2021	2022
I	480	479	521	507	511	608
N	719	747	708	661	644	766

Izvor: Federalni zavod za statistiku, 2023

Obrazovni programi

U USK, srednjoškolsko obrazovanje u sektoru turizma i ugostiteljstva se realizira kroz srednje strukovne škole u trajanju od 4 godine, odnosno škole za zanimanja u trajanju od 3 godine. U srednjoškolskim centrima u Bihaću, Cazinu i Velikoj Kladuši se nudi određeni broj strukovnih zanimanja, među kojima su i programi za oblast turizma i ugostiteljstva. Navedene srednje škole nude četverogodišnja (turistički tehničar i ugostiteljski tehničar) i trogodišnja (kuhar) zanimanja.

U školskoj godini 2023/2024 upisana su ukupno 353 učenika za različita zanimanja u sektoru turizma i ugostiteljstva, među kojima su najbrojniji oni zainteresirani za zanimanje kuhar (179 učenika) što je prikazano u narednoj tabeli. Broj učenika u sektoru turizma i ugostiteljstva u USK se značajno smanjio, u odnosu na školsku godinu 2015/2016, kada ih je prema podacima Odjela za srednje stručno obrazovanje Agencije za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje BiH bilo ukupno 784.

Tabela 24 – Broj srednjih škola, programa/zanimanja za turizam i ugostiteljstvo i broj učenika u USK

Općina/grad	Naziv škole	Stručno zvanje - zanimanje	Broj učenika
Bihać	MSŠ Bihać Ugostiteljsko-turistička struka	Kuhar	57
		Turistički tehničar	45
Cazin	II srednja škola Cazin Ugostiteljsko-turistička struka	Ugostiteljski tehničar	61
		Turistički tehničar	68
		Kuhar	54
Velika Kladuša	II srednja škola Velika Kladuša Ugostiteljska struka	Kuhar	68

Izvor: Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta USK, 2024.

Važan segment obrazovnih strategija i politika u evropskim zemljama predstavlja i obrazovanje odraslih, kao i različiti programi prekvalifikacije, koji omogućavaju promjenu zanimanja i potencijalnu priliku za zapošljavanje. Srednje škole u Bihaću, Cazinu, Bosanskom Petrovcu i Sanskom Mostu nude takve programe neformalnog obrazovanja, te programe prekvalifikacije/dokvalifikacije za sektor turizma i ugostiteljstva.

Pored zanimanja koje ove škole nude u okviru redovnog nastavnog procesa (turistički tehničar, ugostiteljski tehničar i kuhar) dostupni su i programi za zanimanja konobar i poslastičar. Najveći broj polaznika u školskoj godini 2023/2024 su pohađali programe za zanimanja turistički tehničar (12) i ugostiteljski tehničar (10). Pored navedenog, Biotehnički fakultet Univerziteta u Bihaću nudi program za zanimanje agroturistički djelatnik što je prikazano u narednoj tabeli.

Tabela 25 – Institucije/organizacije koje izvode programe neformalnog obrazovanja za turizam i ugostiteljstvo ili programe prekvalifikacije/dokvalifikacije i broj polaznika u USK

Općina/grad	Naziv institucije	Stručno zvanje - zanimanje	Broj polaznika
Bihać	MSŠ Bihać Ugostiteljsko-turistička struka	Turistički tehničar	13
		Kuhar	6
		Ugostiteljski tehničar	4
		Konobar	1
Cazin	II srednja škola Cazin Ugostiteljsko-turistička struka	Ugostiteljski tehničar	6
		Kuhar	1
		Poslastičar	1
Bosanski Petrovac	JU MSŠ Bosanski Petrovac Ugostiteljska struka	Konobar	1
Sanski Most	JU MSŠ Sanski Most Ugostiteljska struka	Kuhar	1
		Konobar	1
Bihać	Biotehnički fakultet Univerzitet u Bihaću	Akreditirani program Agroturistički djelatnik	25

Izvor: Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta USK, 2024.

Studijski program iz sektora turizma prisutan je na Ekonomskom fakultetu Univerziteta u Bihaću. Na stručnom studiju I ciklusa - Poslovna ekonomija, u okviru studijskog programa Menadžment i marketing, nakon druge studijske godine moguće je izabrati smjer Menadžment i marketing u turizmu. Navedeni studij traje tri godine, nakon kojeg student stiče zvanje bachelor poslovanja-ekonomist, smjer menadžment i marketing u turizmu. U akademskoj godini 2023/2024 na navedeni smjer upisana su 24 studenta što je prikazano u narednoj tabeli.

Tabela 26 – Broj upisanih studenata na smjer Menadžment i marketing u turizmu na Ekonomskom fakultetu Univerziteta u Bihaću, ak. god. 2023/2024 godina u USK

Općina/grad	Broj studenata
Bosanska Krupa	3
Bužim	3
Bihać	12
Cazin	3
Ključ	1
Velika Kladuša	2
USK	24

Izvor: Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta USK, 2024.

F. Turistička infrastruktura i suprastruktura USK

Smještajni kapaciteti u turizmu

Prema dostupnoj službenoj statistici, u KD području I Djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane (hotelijerstvo i ugostiteljstvo), registrovani poslovni subjekti su razvrstani prema sljedećim kategorijama i djelatnostima:

55 Smještaj

- 55.10 Hoteli i sličan smještaj
- 55.20 Odmarališta i slični objekti za kraći odmor
- 55.30 Kampovi i prostori za kampiranje
- 55.90 Ostali smještaj

56 Djelatnosti pripreme i usluživanja hrane i pića

- 56.10. Djelatnosti restorana i ostalih objekata za pripremu i usluživanje hrane
- 56.20 Djelatnosti kateringa i ostale djelatnosti pripreme i usluživanja hrane
- 56.29 Ostale djelatnosti pripreme i usluživanja hrane
- 56.30 Djelatnosti pripreme i usluživanja pića

Naredne tabele prikazuje broj registriranih turističkih subjekata (55 Smještaj i 56 Djelatnosti pripreme i usluživanja hrane i pića) u USK za period 2017.-2022. godina, prema posljednjim objavljenim podacima Federalnog zavoda za statistiku. Ukupan broj registriranih pravnih lica i dijelova pravnih lica se u analiziranom periodu kontinuirano povećava, dok se broj fizičkih lica smanjio

Tabela 27 – Registrirani poslovni subjekti u KD području I (55 Smještaj) u USK, 2017.-2022. godina

Općina/Grad	KD2010	2017			2018			2019			2020			2021			2022		
		Pravna lica	Dijelovi pravnih lica	Fizička lica	Pravna lica	Dijelovi pravnih lica	Fizička lica	Pravna lica	Dijelovi pravnih lica	Fizička lica	Pravna lica	Dijelovi pravnih lica	Fizička lica	Pravna lica	Dijelovi pravnih lica	Fizička lica	Pravna lica	Dijelovi pravnih lica	Fizička lica
Bosanski Petrovac	55.10	2	0	0	2	0	0	2	0	0	2	0	0	2	0	0	2	0	0
	55.20	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	2	0	0	2	0	0
	55.90	0	2	0	0	2	0	0	2	0	0	2	0	0	2	0	0	2	0
Bužim	55.10	1	1	0	2	1	0	2	2	0	2	2	0	2	2	0	2	2	0
Bihać	55.10	9	8	1	9	10	1	9	11	1	12	9	1	13	9	1	15	10	1
	55.20	1	2	1	1	2	1	2	3	0	3	3	0	4	2	0	4	3	0
	55.30	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0
	55.90	1	2	11	0	0	0	1	3	7	1	4	4	1	4	3	2	5	3
Bosanska Krupa	55.10	1	1	0	1	3	0	1	3	0	1	3	0	0	3	0	1	3	0
	55.20	0	0	1	0	1	1	0	1	1	0	1	0	1	1	0	2	1	0
	55.30	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	1
Cazin	55.10	2	3	0	3	3	0	3	3	0	4	4	0	4	5	0	4	5	0
	55.20	0	4	0	0	4	0	1	4	0	1	4	0	2	4	0	1	4	0
	55.90	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0
Ključ	55.10	2	1	0	2	2	0	2	2	0	2	2	0	2	2	0	2	2	0
	55.20	1	0	1	1	0	0	1	1	0	1	1	0	1	1	0	2	1	0
	55.30	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0
	55.90	0	2	0	0	1	1	0	1	1	0	1	1	0	1	1	0	1	1
Sanski Most	55.10	4	0	1	3	0	1	3	0	1	3	0	1	3	0	1	3	0	1
	55.90	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0
Velika Kladuša	55.10	3	1	0	3	1	0	3	1	0	3	1	0	3	1	0	2	1	0
	55.20	0	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0
	55.90	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	1
Ukupno USK		27	30	17	28	33	6	31	40	12	37	40	8	42	41	7	46	44	8

Izvor: Federalni zavod za statistiku, 2023

Tabela 28 – Registrirani poslovni subjekti u KD području I (56 Djelatnosti pripreme i usluživanja hrane i pića) u USK, 2017.-2022. godina

Općina/Grad	KD2010	2017			2018			2019			2020			2021			2022		
		Pravna lica	Dijelovi pravnih lica	Fizička lica	Pravna lica	Dijelovi pravnih lica	Fizička lica	Pravna lica	Dijelovi pravnih lica	Fizička lica	Pravna lica	Dijelovi pravnih lica	Fizička lica	Pravna lica	Dijelovi pravnih lica	Fizička lica	Pravna lica	Dijelovi pravnih lica	Fizička lica
Bosanski Petrovac	56.10	3	5	6	3	5	7	4	5	8	4	5	8	4	5	9	4	5	9
	56.30	0	6	23	0	6	21	0	6	19	0	6	20	0	6	22	0	6	21
Bužim	56.10	5	7	8	5	8	8	5	7	8	5	7	9	5	8	8	5	8	11
	56.29							0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	1
	56.30	2	5	8	2	5	8	2	5	7	2	5	7	2	5	8	2	5	8
Bihać	56.10	25	34	84	27	35	84	31	38	89	37	38	90	43	42	92	44	40	93
	56.29	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0
	56.30	17	41	121	17	40	124	18	46	121	19	49	135	20	54	133	21	50	137
Bosanska Krupa	56.10	8	16	42	7	13	44	7	14	43	7	15	42	7	14	46	10	13	45
	56.29	1	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0
	56.30	4	9	26	5	9	25	5	9	24	5	9	24	5	7	26	5	7	24
Cazin	56.10	6	19	50	8	20	54	11	18	60	11	17	67	11	20	68	13	19	68
	56.29	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0			
	56.30	12	36	74	12	38	76	13	37	74	13	40	77	13	39	83	13	38	84
Ključ	56.10	3	8	21	3	7	21	3	5	24	4	5	19	4	6	20	4	6	23
	56.30	3	10	39	3	9	42	3	9	41	3	9	42	3	9	39	3	8	39
Sanski Most	56.10	7	11	49	8	11	51	8	9	52	8	9	56	8	10	54	6	9	56
	56.30	1	23	84	1	21	85	1	19	83	1	19	81	2	17	82	2	15	85
Velika Kladuša	56.10	9	12	39	9	16	39	10	15	38	12	16	29	14	18	35	16	19	41
	56.29	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0
	56.30	12	28	40	13	29	38	15	29	36	15	30	37	15	31	40	17	31	38
Ukupno USK		118	273	714	124	275	727	137	274	728	147	282	744	157	294	766	166	281	783

Izvor: Federalni zavod za statistiku, 2023

Prema dostupnoj službenoj statistici, u području N Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti, registrovani poslovni subjekti su razvrstani prema sljedećim kategorijama i djelatnostima:

79 Putničke agencije, organizatori putovanja, turoperatori i ostale rezervacijske usluge te djelatnosti u vezi s njima

- 79.11 Djelatnosti putničkih agencija
- 79.12 Djelatnosti turoperatora
- 79.90 Ostale rezervacijske usluge i djelatnosti u vezi s njima.

Naredna tabela prikazuje broj registriranih poslovnih subjekata u području N u USK za period 2017.-2022. godina, prema posljednjim objavljenim podacima Federalnog zavoda za statistiku.

Tabela 29 – Registrirani poslovni subjekti u KD području N (79 Putničke agencije, organizatori putovanja, turoperatori i ostale rezervacijske usluge te djelatnosti u vezi s njima) u USK, 2017.-2022. godina

Općina/Grad	KD2010	2017			2018			2019			2020			2021			2022		
		Pravna lica	Dijelovi pravnih lica	Fizička lica	Pravna lica	Dijelovi pravnih lica	Fizička lica	Pravna lica	Dijelovi pravnih lica	Fizička lica	Pravna lica	Dijelovi pravnih lica	Fizička lica	Pravna lica	Dijelovi pravnih lica	Fizička lica	Pravna lica	Dijelovi pravnih lica	Fizička lica
Bosanski Petrovac	79.11	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0
Bužim	79.11	0	1	0	0	1	0	0	2	0	0	2	0	0	2	0	0	2	0
	79.90	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Bihać	79.11	13	6	0	15	6	0	14	7	0	14	7	0	14	7	0	13	5	0
	79.12	2	0	1	2	0	0	2	0	0	2	0	0	2	0	0	2	0	0
	79.90	0	0	0	1	0	1	2	0	1	3	0	1	3	0	1	3	0	1
Bosanska Krupa	79.11	1	2	0	1	1	0	1	1	0	1	1	0	1	1	0	2	1	0
	79.90	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0
Cazin	79.11	2	1	0	2	1	0	2	1	0	2	1	0	2	1	0	3	1	0
Ključ	79.11	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
Sanski Most	79.11	1	2	0	1	2	0	1	2	0	1	2	0	1	2	0	1	2	0
	79.12	0	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0
Velika Kladuša	79.90	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
Ukupno USK		19	13	3	23	12	1	23	14	1	25	14	1	25	14	1	26	15	1

Izvor: Federalni zavod za statistiku, 2023

Struktura i broj subjekata u turizmu i ugostiteljstvu

U nastavku će biti prikazani i analizirani službeni statistički pokazatelji o ukupnom broju registriranih poslovnih subjekata u USK, kao i broju poslovnih subjekata u KD području I (Djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane (hotelijerstvo i ugostiteljstvo) i N (Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti). Ukupan broj registriranih poslovnih subjekata u USK u 2022. godini je iznosio 13,896. Najveći broj poslovnih subjekata u svojstvu pravnog lica je zabilježen u Bihaću (1,269) i Cazinu, a najmanji u Bosanskom Petrovcu (211) i Bužimu (243).

U području I (Djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane (hotelijerstvo i ugostiteljstvo) u USK je u 2022. godini je djelovalo ukupno 1,328 subjekata, što iznosi 9,55% od ukupnog registriranih poslovnih subjekata u USK. Najmanje registriranih poslovnih subjekata u području I je bilo u Bosanskom Petrovcu i Bužimu. Ipak, važno je naglasiti da se u odnosu na 2019. godinu njihov broj nije smanjio.

Prema dostupnim statističkim podacima, registriranih poslovnih subjekata u području N (Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti) u USK je u 2022. godini iznosio 276, odnosno 1,98% od ukupnog broja registriranih poslovnih subjekata što je prikazano u narednoj tabeli.

Tabela 30 – Ukupan broj registriranih poslovnih subjekata u USK, 2017.-2022. godina

Općina/grad	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Pravne osobe						
Bosanska Krupa	461	469	476	480	493	503
Bosanski Petrovac	206	209	211	213	213	211
Bužim	226	231	231	235	238	243
Bihać	1.850	1.874	1.922	1.971	1.956	1.947
Cazin	1.018	1.048	1.088	1.097	1.107	1.139
Ključ	283	281	278	282	287	291
Sanski Most	636	641	648	651	652	634
Velika Kladuša	687	704	728	755	768	788
Ukupno USK	5.367	5.457	5.582	5.684	5.714	5.756
Jedinice u sastavu						
Bosanska Krupa	335	324	342	344	344	340
Bosanski Petrovac	130	131	152	153	152	151
Bužim	142	142	149	152	153	158
Bihać	1.153	1.182	1.266	1.259	1.282	1.269
Cazin	730	738	762	759	788	788
Ključ	244	244	251	253	251	248
Sanski Most	381	375	407	391	385	374

Velika Kladuša	472	501	517	524	541	542
Ukupno USK	3.587	3.637	3.846	3.835	3.896	3.870
Obrt						
Bosanska Krupa	347	326	304	314	313	321
Bosanski Petrovac	122	135	142	145	144	144
Bužim	134	134	136	160	172	192
Bihać	1.154	1.140	1.121	1.156	1.145	1.219
Cazin	779	802	834	872	901	960
Ključ	317	315	313	313	300	304
Sanski Most	690	688	655	656	655	678
Velika Kladuša	443	422	405	382	399	452
Ukupno USK	3.986	3.962	3.910	3.998	4.029	4.270

Izvor: Federalni zavod za statistiku, 2023

Tabela 31 – Registrirani poslovni subjekti u KD području I u USK, 2017.-2022. godina

Općina/grad	2017	% u ukupnom broju registrovanih poslovnih subjekata	2018	% u ukupnom broju registrovanih poslovnih subjekata	2019	% u ukupnom broju registrovanih poslovnih subjekata	2020	% u ukupnom broju registrovanih poslovnih subjekata	2021	% u ukupnom broju registrovanih poslovnih subjekata	2022	% u ukupnom broju registrovanih poslovnih subjekata
Pravne osobe												
Bosanska Krupa	14	3,04	14	2,99	14	2,94	14	2,92	14	2,84	19	3,78
Bosanski Petrovac	5	2,43	5	2,39	6	2,84	7	3,29	8	3,76	8	3,79
Bužim	8	3,54	9	3,90	9	3,90	9	3,83	9	3,78	9	3,70
Bihać	20	1,08	55	2,93	61	3,17	72	3,65	81	4,14	86	4,41
Cazin	53	5,20	23	2,19	28	2,57	29	2,64	30	2,71	31	2,72
Ključ	9	3,18	9	3,20	9	3,24	10	3,55	11	3,83	12	4,12
Sanski Most	12	1,89	12	1,87	12	1,85	12	1,84	13	1,99	11	1,74
Velika Kladuša	24	3,49	26	3,69	29	3,98	31	4,11	33	4,30	36	4,57
Ukupno USK	145	2,70	153	2,83	168	3,00	184	3,23	199	3,48	212	3,68
Jedinice u sastavu												
Bosanska Krupa	25	7,46	24	7,41	27	7,89	28	8,14	25	7,27	24	7,06
Bosanski Petrovac	11	8,46	11	8,40	13	8,55	13	8,50	13	8,55	13	8,61
Bužim	13	9,15	14	9,86	14	9,40	14	9,21	15	9,80	15	9,49
Bihać	63	5,46	91	7,68	103	8,13	105	8,33	113	8,81	110	8,66
Cazin	88	12,05	66	8,94	64	8,40	67	8,83	70	8,88	67	8,50

Ključ	21	8,61	19	7,79	18	7,17	18	7,11	19	7,57	18	7,26
Sanski Most	33	8,66	30	8,00	29	7,13	29	7,42	28	7,27	25	6,68
Velika Kladuša	42	8,90	47	9,38	46	8,90	48	9,16	52	9,61	53	9,78
Ukupno USK	296	8,25	302	8,30	314	8,16	322	8,39	335	8,59	325	8,39
Obrt												
Bosanska Krupa	70	20,17	71	21,78	69	22,70	67	21,34	73	23,32	70	21,81
Bosanski Petrovac	29	23,77	28	20,74	27	19,01	28	19,31	31	21,53	30	20,83
Bužim	16	11,94	16	11,94	16	11,76	17	10,63	17	9,88	20	10,42
Bihać	124	10,74	217	19,03	218	19,44	230	19,89	229	20,00	234	19,19
Cazin	218	27,98	130	16,21	134	16,07	144	16,51	151	16,76	152	15,83
Ključ	61	19,24	64	20,32	66	21,09	62	19,81	60	20,00	63	20,72
Sanski Most	134	19,42	137	19,91	136	20,76	138	21,04	137	20,92	142	20,94
Velika Kladuša	79	17,83	77	18,25	74	18,27	66	17,28	75	18,80	80	17,70
Ukupno USK	731	18,33	740	18,66	740	18,92	752	18,80	773	19,18	791	18,52

Tabela 32 – Registrirani poslovni subjekti u KD području N u USK, 2017.-2022. godina

Općina/grad	2017	% u ukupnom broju registrovanih poslovnih subjekata	2018	% u ukupnom broju registrovanih poslovnih subjekata	2019	% u ukupnom broju registrovanih poslovnih subjekata	2020	% u ukupnom broju registrovanih poslovnih subjekata	2021	% u ukupnom broju registrovanih poslovnih subjekata	2022	% u ukupnom broju registrovanih poslovnih subjekata
Pravne osobe												
Bosanska Krupa	3	0,65	3	0,64	3	0,63	4	0,83	3	0,61	4	0,80
Bosanski Petrovac	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Bužim	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Bihać	13	0,70	55	2,93	57	2,96	58	2,92	60	3,06	62	3,18
Cazin	52	5,12	12	1,11	17	1,52	19	1,73	19	1,76	23	2,01
Ključ	1	0,35	2	0,71	2	0,72	2	0,71	4	1,39	5	1,72
Sanski Most	3	0,47	7	1,09	10	1,54	9	1,38	9	1,38	10	1,58
Velika Kladuša	10	1,46	11	1,56	10	1,37	11	1,46	17	2,21	20	2,54
Ukupno USK	82	1,52	90	1,64	99	1,73	103	1,81	112	1,96	124	2,15
Jedinice u sastavu												
Bosanska Krupa	5	1,49	4	1,23	5	1,46	5	1,45	6	1,74	6	1,76
Bosanski Petrovac	2	1,54	2	1,53	2	1,32	2	1,31	2	1,32	2	1,32
Bužim	2	1,41	2	1,41	3	2,01	3	1,97	4	2,61	5	3,16
Bihać	7	0,60	26	2,19	30	2,39	35	2,77	36	2,80	34	2,67
Cazin	27	3,70	7	0,95	8	1,05	9	1,19	9	1,14	11	1,40
Ključ	5	2,05	4	1,64	3	1,20	3	1,19	3	1,20	4	1,61

Sanski Most	11	2,89	10	2,67	11	2,70	10	2,56	11	2,86	13	3,48
Velika Kladuša	8	1,69	9	1,80	10	1,93	11	2,10	12	2,22	14	2,58
Ukupno USK	67	1,86	64	1,75	72	1,87	78	2,03	83	2,13	89	2,29
Obrt												
Bosanska Krupa	4	1,15	4	1,23	4	1,32	4	1,27	5	1,60	3	0,93
Bosanski Petrovac	1	0,82	2	1,48	3	2,11	2	1,38	2	1,39	2	1,39
Bužim	4	2,99	3	2,24	3	2,21	6	3,75	4	2,33	5	2,60
Bihać	4	0,34	21	1,84	20	1,78	19	1,64	17	1,48	21	1,72
Cazin	23	2,95	9	1,12	9	1,08	9	1,03	9	1,00	9	0,94
Ključ	5	1,58	5	1,59	7	2,24	8	2,56	4	1,33	4	1,32
Sanski Most	7	1,01	7	1,02	8	1,22	12	1,83	13	1,98	14	2,06
Velika Kladuša	0	0,00	1	0,24	2	0,49	1	0,26	2	0,50	5	1,11
Ukupno USK	48	1,20	52	1,31	56	1,43	61	1,52	56	1,38	63	1,47

Izvor: Federalni zavod za statistiku, 2023

Ostvareni promet u turizmu

Naredne tabele prikazuju ostvareni promet u turizmu registriranih poslovnih subjekata u području KD području I Djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane (hotelijerstvo i ugostiteljstvo) i N Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti, registrovani poslovni subjekti su razvrstani prema kategorijama i djelatnostima:

Tabela 33 – Ostvareni promet registriranih poslovnih subjekata u KD području I (55 Smještaj) u USK, 2017.-2022. godina

Općina/Grad	KD2010	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Bihać	55.10	16.784.198	17.605.673	19.783.733	12.007.243	19.053.996	22.010.793
	55.20	115.182	104.825	114.489	54.597	557.463	776.905
	55.90	159.104	547.733	616.109	275.895	532.099	903.441
Bosanska Krupa	55.10	192.190	261.229	333			
	55.20	253.574	414.416	568.417	9.188		
	55.30	25.525	15.926	23.762	10.412	16.102	31.998
Bosanski Petrovac	55.10	580.510	285.511	399.244	167.123	171.800	102.200
Bužim	55.10		359.761	575.977	437.070	666.443	931.879
Cazin	55.10	125.240	473.415	919.172	901.287	519.513	166.164
Ključ	55.20	52.899	561.977	617.297	63.580	269.177	438.880
	55.90		6.543				1.131
Sanski Most	55.10	478.986	656.015	891.492	539.239	1.006.117	1.335.934
Velika Kladuša	55.10	138.291	109.803	80.751	40.514	33.004	
	55.20						
	55.90					5.470	42.660

Izvor: Federalni zavod za statistiku, 2023

Tabela 34 – Ostvareni promet registriranih poslovnih subjekata u KD području I (56 Djelatnosti pripreme i usluživanja hrane i pića) u USK, 2017.-2022. godina

Općina/Grad	KD2010	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Bihać	56.10	7.482.920	8.449.780	9.500.102	6.606.601	9.508.417	11.694.566
	56.30	3.125.583	3.266.920	3.278.108	2.651.726	3.462.755	4.442.913
Bosanska Krupa	56.10	2.190.892	2.910.999	3.667.691	3.301.548	5.047.727	6.278.659
	56.30	540.836	477.892	511.768	389.700	464.770	538.692
Bosanski Petrovac	56.10	196.393	251.602	380.715	527.813	542.795	398.572
	56.30	339.723	301.498	272.088	245.425	316.266	330.195
Bužim	56.10	729.521	475.917	397.852	279.560	427.918	546.612
	56.30	500.086	400.871	405.486	257.463	362.542	446.171
Cazin	56.10	3.188.535	4.296.839	6.391.810	5.359.852	8.917.262	11.252.656
	56.30	2.766.016	2.608.119	2.645.561	1.728.843	1.843.058	2.452.820

Ključ	56.10	1.760.378	1.713.509	2.261.706	1.293.403	1.625.249	2.212.108
	56.30	646.295	659.581	588.832	424.704	497.508	708.945
Sanski Most	56.10	2.355.599	2.906.039	3.423.989	2.136.835	3.301.352	4.399.751
	56.30	1.782.416	1.590.546	1.624.858	1.061.411	1.353.497	1.699.897
Velika Kladuša	56.10	1.725.085	1.940.968	1.833.510	1.273.721	2.191.112	4.088.509
	56.30	1.297.408	1.514.327	1.830.641	1.410.267	2.283.508	2.666.371

Izvor: Federalni zavod za statistiku, 2023

Tabela 35 – Ostvareni promet registriranih poslovnih subjekata u KD području N (79 Putničke agencije, organizatori putovanja, turoperatori i ostale rezervacijske usluge te djelatnosti u vezi s njima) u USK, 2017.-2022. godina

Općina/Grad	KD2010	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Bihać	79.11	319.565	627.120	568.820	142.635	459.646	949.857
	79.12	151.899	120.676	107.840	28.784	59.782	218.364
	79.90			5.800	7.670	750	1.350
Bosanska Krupa	79.11	26.975	19.910	21.225	14.080	36.429	75.871
	79.90	3.330	6.650		5.850		
Cazin	79.11	176.569	150.245	136.697	64.487	47.645	68.560

Izvor: Federalni zavod za statistiku, 2023

G. Pregled portfolija turističkih proizvoda USK

Na bazi provedene analize može se zaključiti da USK ima visoki potencijal za razvoj cjelogodišnje turističke ponude za različite segmente posjetilaca i turista, a posebno u saradnji sa drugim destinacijama u BiH i Republici Hrvatskoj. USK nije destinacija masovnog turizma, niti se mogu očekivati duža zadržavanja turista, stoga fokus mora biti na razvoju specifičnih oblika turizma za cjelogodišnju ponudu i stimulisanju turističke potrošnje. Portfolio turističkih proizvoda USK je prikazan u narednoj tabeli, kao i pregled mogućnosti za razvoj turizma na bazi potencijala i dodane vrijednosti.

Tabela 36– Sistem turističkih proizvoda USK

Turistički proizvodi	Modaliteti	Ocjena trenutne razvijenosti	Ocjena mogućnosti razvoja u budućnosti	Dodana vrijednost
Aktivni odmor, avanturistički i outdoor turizam	<p>Sportovi i aktivnosti na vodi – rafting, kajak, kanu, splavarenje</p> <p>Planinarenje, biciklizam, speleologija, kanjoning, adrenalinski sportovi, rekreacija, itd</p> <p>Sportska događanja (turniri, takmičenja i slično)</p> <p>Boravak u prirodi, posmatranje prirode i životinjskog svijeta, itd</p> <p>Lov i ribolov</p> <p>Izleti i ekskurzije</p>	+++	Izuzetno visok	Visoka
Kulturno-historijski turizam	<p>Turizam kulturno-historijskog nasljeđa (Japodi, antičko-rimsko nasljeđe, srednji vijek – stari gradovi, osmanski period, austro-ugarski period, socijalistički period, itd)</p> <p>Religijski turizam i religijske manifestacije</p> <p>Memorijalni turizam (II svjetski rat i NOB,</p>	++	Izuzetno visok	Visoka

	<p>agresija na BiH, itd)</p> <p>Turizam događaja (postojeće i nove manifestacije, događaji i festivali)</p> <p>Izleti i ekskurzije</p>			
Eko turizam i ruralni turizam, uključujući i seoski-agro turizam	<p>Eko, ruralni, agro (seoski) turizam</p> <p>Izleti i kratki boravci</p>	+	Izuzetno visok	Visoka
Omladinski turizam	<p>Školske ekskurzije</p> <p>Ljetni kampovi/škole/ radionice za djecu i studente</p> <p>Hosteli</p> <p>Događaji i manifestacije</p>	-	Izuzetno visok	Niska
Gastro turizam	<p>Gastronomija – ponuda autohtone hrane i pića bazirana na lokalnim resursima</p> <p>Razvoj poljoprivrede i proizvodnja hrane i pića</p> <p>Manifestacije, tržnice, ugostiteljski objekti, trgovine</p>	+	Izuzetno visok	Visoka
Tranzitni turizam	<p>Auto kampovi</p> <p>Odmorišta</p> <p>Izletišta</p>	+	Visok	Visoka
Poslovni turizam (MICE)	<p>Kratki i dugi poslovni boravci</p> <p>Poslovni događaji, MICE aktivnosti – sajmovi, konferencije, kongresi, teambuilding, seminari</p>	+	Visok	Visoka
Shopping i zabava	<p>Tržnice, prodavnice, tržni centri, itd</p>	-	Srednji	Visoka

	Autohtoni suveniri Ugostiteljski objekti i klubovi			
Zdravstveni turizam, uključujući i holistički zdravstveni turizam	Termo-mineralni izvori, lječilišta, balneoterapija Oporavak, joga, meditacija i druge aktivnosti povezane sa prirodom Dentalni turizam	-	Visok	Visoka

Izvor: Procjena na bazi nalaza radionice

Legenda:

- Proizvod je nerazvijen
- + Proizvod postoji, ali je slabo razvijen
- ++ Proizvod je relativno razvijen
- +++ Proizvod je dobro razvijen

Razvoj atraktivnih turističkih proizvoda i paketa je potreban preduslov za razvoj turizma u USK što će se reflektovati kroz povećanje broja dolazaka i noćenja turista, te turističku potrošnju. Povećanje broja dolazaka i noćenja turista ima trojaku ulogu:

- Povećanje prihoda od boravišne takse,
- Povećanje zapošljavanja u USK što će direktno dovesti do povećane potrošnje u USK i
- Povećanje obima ukupnih poslovnih aktivnosti i prihoda biznisa u USK što će direktno dovesti do povećanja prihoda lokalne zajednice kroz javne prihode.

Budućnost razvoja turizma USK treba da bude bazirana na sljedećim odrednicama:

- Kultura, historija, tradicija i ljudi,
- Voda i vodeni resursi,
- Priroda, zdravlje, sport i rekreacija,
- Ruralna područja i
- Zabava, događaji i manifestacije.

Za razvoj turizma potrebno je implementirati sljedeće aktivnosti vezane za razvoj turističke ponude:

- Preduzetništvo:
 - Pružanje podrške za pokretanje biznisa i unapređenje poslovanja,
 - Poticanje investicija,
 - Revitalizacija ruralnih područja,
 - Očuvanje i razvoj starih zanata,
- Razvoj turističkih proizvoda:
 - Kreiranje kataloga turističke ponude i valorizacija potencijala,
 - Podrška razvoju turističkih proizvoda i integracija turističke ponude,
 - Podrška manifestacijama i događajima,
 - Promocija i prodaja.

2. SWOT MATRICA

Glavni cilj izrade SWOT analize je objektivno sagledavanje svih prednosti i slabosti USK za razvoj turizma, te sagledavanje prilika i opasnosti koje mogu značajno uticati na budući razvoj turizma. SWOT analiza je urađena na bazi:

- Analize postojeće turističko-resursne osnove,
- Analize strateških i razvojnih dokumenata,
- Informacija prikupljenih tokom radionica i
- Analize literature i aktuelnih turističkih trendova.

Naredna tabela sumira nalaze istraživanja trenutne situacije u razvoju turizma USK

Tabela 37 – SWOT matrica USK

SNAGE
<ul style="list-style-type: none">• Kontinuirani rast broja dolazaka turista u USK• Nivo zainteresovanosti interesnih grupa za sistemski razvoj turizma• Geoprometni položaj USK – blizina emitivnih tržišta EU, te drugih atraktivnih turističkih destinacija u BiH i Republici Hrvatskoj• Raznovrsnost i kvalitet turističkih potencijala koji pružaju mogućnosti za razvoj niza specifičnih oblika turizma i razvoj cjelogodišnjeg turizma• Autentičnost prostora, hidrografija i geomorfologija• Diverzitet prirodnih ljepota i atrakcija, te flore i faune• Bogatstvo kulturno-historijskih spomenika – materijalno i nematerijalno nasljeđe, uključujući gastronomiju, stare gradove, sakralne objekte, itd• Tradicija i potencijal ruralnih područja• Nacionalni park Una• Relativno dobra upoznatost turista iz BiH i regije sa turističkom ponudom USK• Gostoljubivost stanovništva• Cjenovna pristupačnost• Brojnost manifestacija i događaja
SLABOSTI
<ul style="list-style-type: none">• Dostupnost USK iz BiH i inostranstva i saobraćajna uvezanost (cestovni, željeznički i avio saobraćaj)• Ograničen broj graničnih prelaza i procedure prelaska granice• Ad-hoc pristup razvoju turizma i odsustvo sistemskog upravljanja destinacijom (uključujući i postojanje i djelovanje Turističke zajednice USK)• Neujednačen razvoj turizma – koncentracija turističkih aktivnosti na ograničeni broj destinacija na prostoru USK• Relativno nisko učešće USK u ukupnim turističkim aktivnostima u FBiH i BiH• Izražena sezonalnost i kratko zadržavanje turista• Ograničena, marketinški neprofilisana i neuvezana turistička ponuda što se ogleda i kroz reaktivni, atomizirani i ad-hoc tržišni nastup USK i pružalaca turističkih usluga iz USK• Nedovoljna i nesistemska promocija destinacije, nepostojanje marketing programa, te upravljanje brendom destinacije• Siva ekonomija u turizmu – nelegalno pružanje turističkih usluga, neefikasna turistička kontrola i inspekcije

<ul style="list-style-type: none"> • Stanje turističke infrastrukture – turistička signalizacija, putna i komunalna infrastruktura, uređenost lokaliteta, pristup atrakcijama, itd • Stanje i obim turističke suprastrukture – nedovoljni sadržaji – shopping, zabava i događaji, rekreacija, wellness, biciklističke staze, outdoor aktivnosti, kongresni centri, itd • Nivo zaštite i upravljanja nasljeđem i prostorom, uključujući i interpretaciju nasljeđa • Nedovoljna namjenska sredstva za ulaganja u turizam i neadekvatan sistem poticaja razvoja turističke ponude • Nedostatak saradnje javnog i privatnog sektora na projektima turizma • Raspoloživost radne snage i mogućnost angažovanja edukovanih i stručnih kadrova u turizmu, kao i turističkih vodiča • Obim i raspoloživost edukacijskih programa – formalno i neformalno obrazovanje u skladu sa potrebama tržišta rada • Manjak autohtonih suvenira i proizvoda • Nedovoljna edukacija lokalnog stanovništva o turizmu i uključenost lokalnog stanovništva u razvoj turizma • Neefikasno i nedovoljno sektorsko udruživanje pružalaca turističkih usluga • Obim i kvalitet smještajnih kapaciteta • Upravljanje otpadom
<p>PRILIKE</p> <ul style="list-style-type: none"> • Turistička kretanja u FBiH i BiH (kontinuirani rast broja dolazaka turista) • Blizina emitivnih tržišta regije i EU • Porast svijesti o značaju zdravih životnih stilova i aktivnog odmora što pruža osnovu za razvoj specifičnih oblika turizma • Globalni trendovi u turizmu i rastući interes za specifične oblike turizma – kulturni, sportski, outdoor, avanturistički, agro/ruralni (povratak tradiciji, selu i prirodi), eko, omladinski, tranzitni, vjerski, gastro, memorijalni, zdravstveni turizam, MICE, događaji i festivali, kreativni turizam, porodična putovanja • Sklonost turista da putuju češće i kraće • Razvoj i mogućnosti primjene digitalnih tehnologija • Digitalni nomadi • Rastući interes za ekološki prihvatljive i organske proizvode, te energetske efikasnost • Multidestinacijski pristup – saradnja i uvezivanje ponude više destinacija • Dijaspore • Obavezne školske ekskurzije • Mogućnost korištenja međunarodnih izvora finansiranja i donatorskih sredstava, posebno programa prekogranične saradnje • Mogućnost razvoja javno-privatnog partnerstva
<p>PRIJETNJE</p> <ul style="list-style-type: none"> • Konkurencija drugih destinacija u BiH, regiji i svijetu • Ekonomska kriza u BiH i svijetu • Loša pozicija BiH prema T&T indeksu konkurentnosti turizma Svjetskog ekonomskog foruma u odnosu na zemlje u regiji i svijetu • Nedovoljno razvijen imidž BiH kao turističke destinacije u svijetu • Kompleksan sistem organizacije BiH i podjela/preplitanje nadležnosti za turizam na različitim nivoima vlasti u BiH • Politička nestabilnost i ekonomska situacija u BiH, destimulativno okruženje za preduzetništvo i investicije, uključujući i pristup izvorima finansiranja • Postojanje sive ekonomije u BiH • Nizak nivo direktnih stranih investicija u BiH • Nizak nivo inovacija i ulaganja u istraživanja i razvoj u BiH

- Zakonska regulativa – neusklađena, nedostajuća i neadekvatna zakonska regulativa u oblasti turizma i ruralnog razvoja na nivou FBiH i BiH
- Nedovoljna saradnja i nivo koordinacije između javnog, privatnog i nevladinog sektora u BiH
- Vizni režim i procedure za kretanje ljudi na graničnim prelazima
- Visoki uticaj i zavisnost od inostranih tour operatora i agencija i prevoznika
- Migracije i iseljavanje iz BiH
- Depopulacija ruralnih područja i niži kvalitet života na selu
- Obuhvat i neujednačene metodologije praćenja turističkih kretanja (nepouzdana turistička statistika) i sistem registracije turista
- Odumiranje tradicionalnih zanata
- Upravljanje otpadom, otpadnim vodama i sanacija okoliša u BiH
- Klimatske promjene

Predstavljena SWOT matrica služi kao osnova za definisanje strateških pravaca razvoja, a prije svega vizije – definicije željene budućnosti. Vizija treba biti vodilja turističkog razvoja, odraz je vrijednosti, stavova i ciljeva učesnika u turističkom razvoju destinacije koji je svojim djelovanjem trebaju podržavati kako bi što bolje odgovorila budućim društvenim kretanjima i zahtjevima savremenih turista.

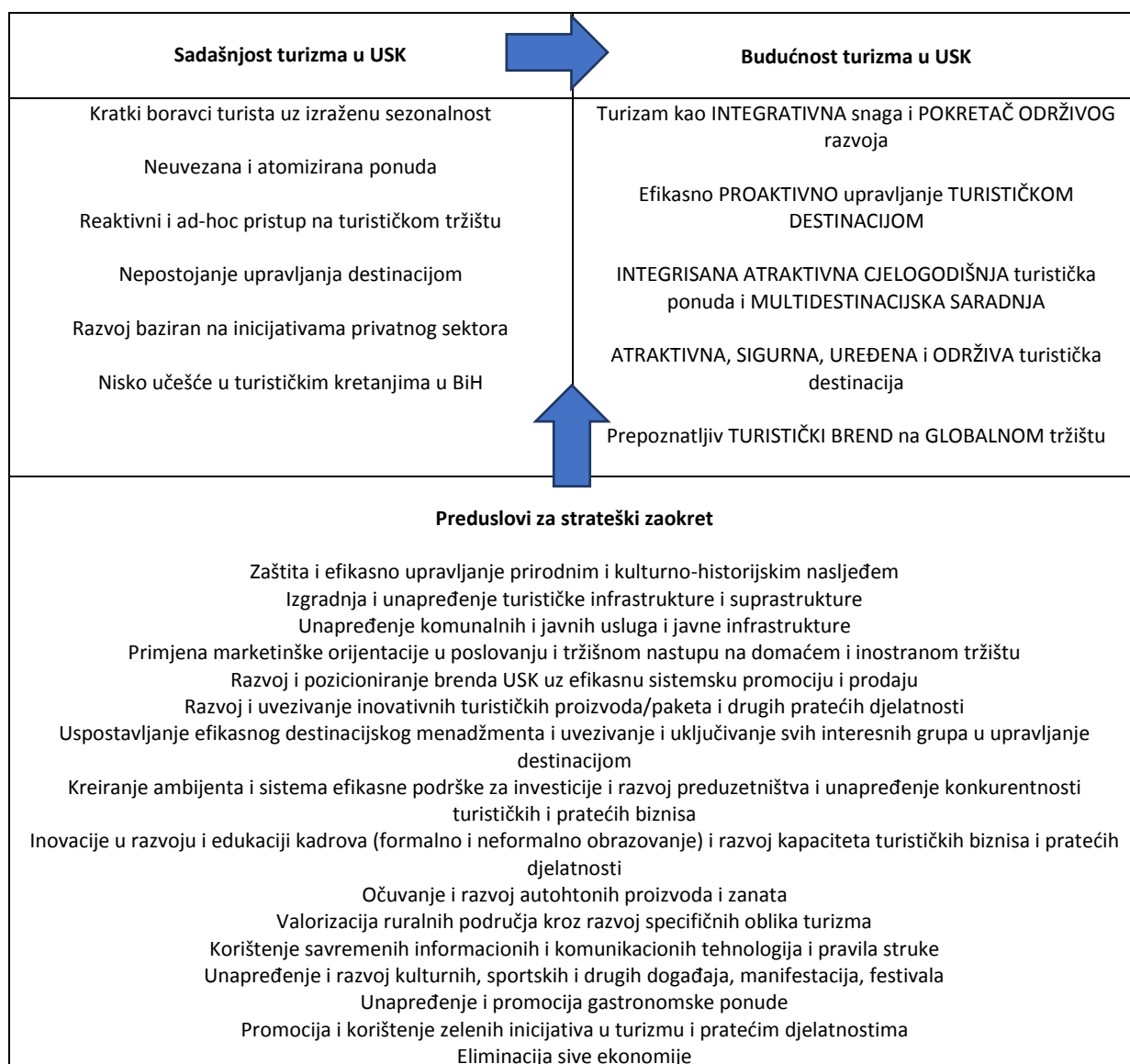
3. STRATEŠKI FOKUSI

Model razvoja turizma USK se bazira na dugoročnim ciljevima razvoja turizma koji su predstavljeni u narednoj tabeli.

Tabela 38 – Dugoročni ciljevi razvoja turizma

Ekonomski	Društveni	Ekološki
Turizam kao pokretač razvoja privrede u cjelini	Napredak i unapređenje kvaliteta života lokalnog stanovništva	Uspostavljanje funkcionalnog sistema zaštite prirode/okoliša i održivog upravljanja prirodnim resursima
Korištenje inovacija u unapređenju postojećih i razvoju novih turističkih proizvoda i pratećih djelatnosti	Očuvanje, zaštita, interpretacija i valorizacija kulturno-historijskog nasljeđa (materijalnog i nematerijalnog)	Izgradnja i unapređenje infrastrukture u cilju zaštite okoline
Izgradnja i unapređenje turističke infrastrukture i suprastrukture	Unapređenje komunalnih usluga i javne infrastrukture	Efikasno upravljanje prostorom i prostorno planiranje
Kreiranje novih radnih mjesta i povećanje nivoa zaposlenosti lokalnog stanovništva	Očuvanje kulture i lokalnog identiteta u uslovima globalizacije	Povećanje obima područja u režimu zaštite i njihova valorizacija
Uspostavljen stimulativan ambijent za podršku, investicije i razvoj poslovanja u turizmu i pratećim djelatnostima	Povezivanje ljudi	
Povećanje obima poslovnih aktivnosti i prihoda biznisa u turizmu i pratećim djelatnostima	Sigurnost lokalnog stanovništva i turista	
Valorizacija i razvoj ruralnih prostora	Unapređenje znanja i razvoj kapaciteta u turističkim i pratećim djelatnostima	
Proizvodnja i prodaja autohtonih proizvoda	Povećanje obima javnih prihoda	
Uspostavljanje efikasne saradnje između privatnog, javnog i nevladinog sektora i efikasnog sistema destinacijskog menadžmenta		

BiH i USK su daleko od ostvarenja svog punog potencijala u turizmu. Budućnost turizma u BiH i USK vezana je za inovacije u razvoju proizvoda i širenje portfolija turističke ponude, razvoj turističke infrastrukture, razvoj kadrova, efikasnu organizaciju i upravljanje, te marketing. Potrebno je uraditi reinžinjeriing cijelog turističkog sistema i izvršiti strateški pomak ka održivom turizmu temeljenom na efikasnom upravljanju destinacijama. Za razvoj turizma potrebna je bolja podrška na različitim nivoima i aktivno uključivanje interesnih grupa iz javnog sektora, kao i integracija i zajednički nastup privatnog sektora. Na bazi navedenog definišu se strateški fokusi kao ključna težišta strategije razvoja održivog turizma u USK, te kreira osnova za strateški zaokret u razvoju turizma USK koji se može ilustrovati sljedećim prikazom.



Na osnovu ranije predočenih nalaza, strateški fokusi za održivi razvoj turizma u USK su povezani sa unapređenjem konkurentnosti i održivosti destinacije kreiranjem podsticajnog ambijenta i okvira za razvoj održivog turizma (tourism friendly i business friendly enviroment) i razvoja atraktivne cjelogodišnje turističke ponude koja će omogućiti efektuiranje turističkih potencijala i lokalnih resursa, te na taj način unaprijediti prepoznatljivost USK kao turističke destinacije.

4. VIZIJA I STRATEŠKI CILJEVI RAZVOJA TURIZMA

Na bazi analize postojeće razvojne i planske dokumentacije, analize situacije u razvoju turizma USK, analize turističko-resursne osnove i nalaza održanih radionica sa predstavnicima interesnih grupa, definisana je vizija razvoja održivog turizma USK:

Unsko-sanski kanton je integrisana, održiva i međunarodno prepoznatljiva destinacija za kreativne turiste koji traže jedinstveno iskustvo i avanturu kroz spoj prirode, kulture i tradicije.

Na temelju strateških fokusa i vizije razvoja turizma USK, a na bazi ciljeva Strategije razvoja USK 2021.-2027., definiše se jedan strateški cilj kao osnova strateške platforme.

Tabela 39 – Strateški fokusi i strateški cilj razvoja turizma u USK

Strateški fokusi	Strateški cilj
Kreiranje podsticajnog ambijenta i sistemskog okvira za razvoj održivog turizma (tourism friendly i business friendly environment)	Unaprijediti konkurentnost destinacije USK na principima održivog turizma
Razvoj atraktivne cjelogodišnje turističke ponude koja će omogućiti efektuiranje turističkih potencijala i lokalnih resursa	

USK, kao i mnoge destinacije u FBiH i BiH, karakteriše ad-hoc pristup u razvoju turizma, odnosno odsustvo efikasne upravljačke organizacije. Upravljanje destinacijom kao sistemski i integrativna aktivnost ne postoji u praksi. Važno je istaći prema Zakonu o turizmu USK (Službeni glasnik USK, broj 25/2020) nije predviđeno postojanje turističke zajednice USK kao destinacijske menadžment organizacije. Zakonom je definisano da radi koordinacije aktivnosti između Ministarstva privrede i ovlaštenih predstavnika općinskih/gradskih turističkih zajednica odnosno općina/gradova, u cilju razvoja i promocije turizma u Kantonu, Ministarstvo privrede formira Turističko vijeće koje čine direktori ili ovlašteni predstavnici općinskih/gradskih turističkih zajednica odnosno općina/gradova, te jedan predstavnik Ministarstva. Zakonom je definisana mogućnost uspostavljanja turističkih zajednica općina/gradova u cilju radi, unapređenja i promocije turizma na području jedinica lokalne samouprave i privrednih interesa pravnih i fizičkih lica koja pružaju ugostiteljske i druge turističke usluge ili obavljaju drugu djelatnost neposredno povezanu s turizmom.

Dosadašnje aktivnosti vezane za razvoj i upravljanje destinacijom se uglavnom odnose na pojedinačne aktivnosti privatnog i civilnog sektora. Potrebno je raditi na uspostavljanju modela upravljanja destinacijom koji će sistemski integrisati i koordinirati aktivnosti i interese javnog,

privatnog i nevladinog sektora, uz marketinški profilisanu i sistemsku promociju destinacije baziranu na prirodnom i kulturno-historijskom nasljeđu. Integracija pružalaca turističkih usluga i uspostavljanje efikasne upravljačke strukture bi trebalo dovesti do unapređenja konkurentnosti destinacije USK, značajnog unapređenja investicija u turističku infrastrukturu i suprastrukturu, te razvoja i unapređenja cjelogodišnje turističke ponude na principima održivog razvoja.

Pored potencijala kojima USK raspolaže, turistička ponuda je izuzetno ograničena i fokusirana na ograničeni broj destinacija i turističkih proizvoda – aktivnosti povezane sa NP Una, outdoor aktivnosti (posebno rafting), manifestacije i događaji i kratki organizovani ili individualni boravci. Postoje izuzetni preduslovi za razvoj i integraciju cijelog spektra proizvoda povezanih sa bogatim kulturno-historijskim i prirodnim nasljeđem, kao što su npr. aktivnosti na otvorenom (outdoor), eko-turizam i ruralni turizam (uključujući i agro-seoski turizam) i sa njima povezani gastro turizam. Preduslovi za razvoj turističkih proizvoda su ulaganja u infrastrukturu, smještajne kapacitete, razvoj ljudskih kapaciteta i podsticanje preduzetništva.

Kako bi se ostvario strateški cilj potrebno se fokusirati na :

- Razvoj, unapređenje i implementacija pravne regulative,
- Uspostavljanje efikasnog modela za upravljanje destinacijom na principima održivog razvoja,
- Integracija i saradnja privatnog, javnog i civilnog sektora u cilju ostvarenja sinergetskih efekata i sistemskog pristupa razvoju,
- Uspostavljanje systemske i efikasne promocije i prodaje, razvoj i tržišno pozicioniranje brenda USK u cilju povećanja prepoznatljivosti i atraktivnosti destinacije, te privlačenja turista u destinaciju,
- Unapređenje, razvoj i održavanje turističke i javne infrastrukture u cilju lakše dostupnosti i ugodnijeg boravka turista,
- Povezivanje USK sa drugim destinacijama u cilju unapređenja konkurentnosti i atraktivnosti na tržištu,
- Unapređenje kapaciteta i znanja turističkih i povezanih biznisa u cilju povećanja efekata turizma,
- Razvoj i unapređenje ljudskih potencijala u turizmu (npr. formalni i neformalni programi edukacije, uključujući i prekvalifikacije)
- Povećanje svijesti i edukacija lokalnog stanovništva o značaju turizma i preduzetništva u cilju promocije turizma i investicija u turizam,
- Zaštita, upravljanje i valorizacija prirodnog i kulturno-historijskog nasljeđa,
- Razvoj specifičnih cjelogodišnjih turističkih proizvoda povezanih sa prirodom i kulturno-historijskim nasljeđem u cilju privlačenja i zadržavanja većeg broja turista i eliminisanje negativnih efekata sezonalnosti,
- Podsticanje razvoja i ulaganja u turističku suprastrukturu, posebno u ruralnim područjima, u cilju kreiranja preduslova za razvoj turističkih proizvoda,
- Povećanje investicija i razvoj preduzetništva u turizmu
- Podsticaji razvoju turizma za privatni, javni i nevladin sektor u cilju razvoja turističke ponude i sadržaja, povećanja zapošljavanja i javnih prihoda,
- Podsticaji za unapređenje poslovanja postojećih turističkih subjekata i uvođenje inovacija (npr. zelene inicijative, energetska efikasnost, itd)
- Uspostavljanje sistema i standarda kvalitete turističke ponude u cilju kreiranja vrijednosti i zadovoljstva za turiste (uključujući oznake kvaliteta, interpretaciju prirodnog i kulturno-historijskog nasljeđa, edukaciju turističkih vodiča, itd),

- Razvoj pratećih djelatnosti u cilju povećanja turističke potrošnje (npr. prevoz, zanati, zabava, itd),
- Podsticanje programa javno-privatnog partnerstva u turizmu u cilju povećanja investicija u turizmu i
- Eliminacija sive ekonomije u turizmu.

Stepen realizacije definisanog strateškog cilja će se pratiti kroz nekoliko ključnih indikatora/pokazatelja uticaja, na osnovu kojih će se moći ocijeniti stepen promjena u planskom periodu.

Tabela 40 – Indikatori uticaja po strateškim ciljevima

Strateški cilj	Pokazatelj uticaja	Izvor	Početa vrijednost (2022)	Ciljana vrijednost (2027)
Unaprijediti konkurentnost destinacije na principima održivog turizma	Broj dolazaka turista ***	Federalni zavod za statistiku	57.776	84.891
	Broj noćenja turista		92.411	178.271
	Prosječno zadržavanje turista		1,6	2,1

*** Planirana je stopa rasta od 8% godišnje što je na procjenjenom nivou rasta za EU

Literatura i izvori

- Behrem, S. (2018). Identifikacija i valorizacija turističkih prirodnih atrakcija planine Grmeč. *Acta geographica Bosniae et Herzegovinae*, 10, 175–187.
- Bošnjak, R. (1938). Dolina Une, Glasnik srpskog geografskog društva, sv.XXIV, Beograd.
- Davidović, R. (1972). Mogućnost turističke valorizacije speleoloških objekata u sklopu memorijalnog kompleksa Korčanica kod Lušci Palanke. *Naš krš*, 16-17, 159 – 163, [https://www.centarzakrs.ba/bh/documents/nas_krs/NK_16-17_1984%20\(19\).pdf](https://www.centarzakrs.ba/bh/documents/nas_krs/NK_16-17_1984%20(19).pdf)
- Davidović, R. (1977) Pećina Suvaja. *Zbornik radova Prirodno-matematičkog fakulteta*, 7, 271-276.
- Dupanović, A. (2018). *Bihacit vrijeme u kamenu*. Bihać: Gradska galerija Bihać.
- Hrelja, E. (2022). *Nacionalni parkovi Bosne i Hercegovine – problemi održivog razvoja*. Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu – Prirodno-matematički fakultet.
- Josipović, J. (1971). Mineralne, termalne i termomineralne vode na teritoriji Bosne i Hercegovine. *Geološki glasnik*, 15, 233 – 276.
- Korjenić, A. 2015. Rijeka Una – fizičkogeografski uvjeti hipsometrijskog zoniranja voda u slivu. Doktorska disertacija. Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu – Prirodno-matematički fakultet.
- Lepirica, A. (2006). Geoekološke značajke doline gornjeg toka Une od Martin Broda do Pritoke. *Hrvatski geografski glasnik*, 68. (2.), 31-55. <https://doi.org/10.21861/HGG.2006.68.02.03>
- Mulaomerović, J., Lučić, I., Osmanković, J. (2008). Krš i pećine Bosne i Hercegovine. Sarajevo: Centar za krš i speleologiju
- Spahić, M. (2000). Rijeka Una-potamološke odlike, Zbornik Naučne tribina “Sedra rijeke Une i Una bez sedre”, PK USK, Bihać.
- Sket, B., Zakšek, V. (2009). European cave shrimp species (Decapoda: Caridea: Atyidae), redefined after a phylogenetic study; redefinition of some taxa, a new genus and four new *Troglocaris* species. *Zoological Journal of the Linnean Society*, 155(4), 786–818, <https://doi.org/10.1111/j.1096-3642.2008.00473.x>
- Temimović, E. (2009). *Rijeka Sana – potamološka studija*. Ključ: Goldprint.
- Temimović, E., Spahić, M. (2014). Termomineralne vode Bosne i Hercegovine u funkciji balneološkog turizma. *Acta geographica Bosniae et Herzegovinae*, 2, 55–64.
- Trožić, E., Trožić, I. (2012). Razvojni planovi banjско rekreacionog kompleksa Sanske Ilidže. U: Zbornik radova 2. međunarodne konferencije o menadžmentu u turizmu i sportu, vol.2, Čakovec: Međimursko veleučilište.
- Prostorni plan Unsko-sanskog kantona za period 2012 – 2032. godina
- Izmjena i dopuna Prostorni plan općine Velika Kladuša 2014-2034. godine – Prednacrt plana.
- Strategija socioekonomskog razvoja općine Sanski Most, 2007.
- Izvještaj Modularni nastavni planovi i programi u srednjem stručnom obrazovanju u Bosni i Hercegovini u periodu 2010-2016.
- Grad Cazin, 2023 (<https://gradcazin.gov.ba/grad-cazin>)
- Visit USK, 2022 (<https://visitusk.com/?r3d=visit-usk-v1-0>)
- GWT2P, 2024 (<https://www.greenwaytour2parks.com/istra%C5%BEite-lokalno/podzemna-baza-%C5%BEeljava.html>)
- Federalni zavod za statistiku
- Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta USK

- Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika, 2023
(<http://old.kons.gov.ba/index.php?lang=1>)
- <https://www.nezavisne.com/zivot-stil/putovanje/Riponjina-jama-kao-mamac-za-turiste/615028>